

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
EKONOMIKOS IR FINASŲ VALDYMO FAKULTETO
EKONOMIKOS KATEDRA

LAURA ŽILINSKYTĖ

BANKO KREDITO RIZIKOS VERTINIMAS IR VALDYMAS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Lektorė
Danguolė Zaleckienė

Vilnius, 2008

TURINYS

I. ĮVADAS	3
II. BANKO KREDITO RIZIKOS VERTINIMAS IR VALDYMAS	10
1. Teisės aktai, reglamentuojantys kredito rizikos valdymą	10
1.1. Banko valdybos nutarimai	10
1.2. Lietuvos Respublikos įstatymai	12
1.3. Bazelio bankų priežiūros komiteto pagrindiniai efektyviosios banko priežiūros principai	16
2. Kreditų rizikos valdymo organizavimas banke	18
2.1. Kredito rizikos valdymo principai	18
2.2. Paskolos rizikos valdymas	26
2.3. Paskolų portfelio rizikos valdymas	31
3. Kredito rizikos vertinimo būdai ir metodai	35
3.1. Kredito rizikos vertinimo modelių įvairovė	35
3.2. Portfelio nuostolio modelių grupė	38
3.3. Įsipareigojimų nevykdymo tikimybės modelių grupė	42
3.4. Skolininko rizikos vertinimas	46
3.4.1. Įsipareigojimų neįvykdymo tikimybė	46
3.4.2. Nuostolis įsipareigojimų neįvykdymo atveju	49
3.4.3. Paskolos dydis (kredito pozicija) įsipareigojimų neįvykdymo atveju	51
3.4.4. Reitingų sistema	54
3.5. Paskolų portfelio kredito rizikos vertinimas	61
3.5.1. Pagrindiniai paskolų vertinimo, grupavimo ir atidėjimų sudarymo principai	61
3.5.2. Lietuvos bankų paskolų portfelio dinamika ir kokybė	70
3.5.3. Lietuvos bankų apklausa ir rezultatai	78
4. Kredito rizika ir kapitalo pakankamumas:	83
4.1. Kapitalo pakankamumo samprata ir reikšmė	83
4.2. Kapitalo pakankamumo reguliavimas Lietuvoje	88
4.3. Nauja kredito rizikos vertinimo koncepcija	90
4.4. Bankų testavimas nepalankiausiomis sąlygomis	91
5. Lietuvos bankų priežiūra Naujojo kapitalo susitarimo aplinkoje:	94
5.1. Paskolų registro naudojimas Kredito rizikai valdyti	94
5.2. Lietuvos paskolų rizikos duomenų bazės vaidmuo	98
6. Lietuvos bankų paskolų pasiskirstymas pagal ekonominę veiklą finansinio stabilumo požiūriu	101
III. IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	108
Literatūra	111
Santrauka	116
Priedai	117

I. ĮVADAS

Temos aktualumas. Finansų rinkos, o ypač komerciniai bankai, – svarbi Lietuvos ekonomikos grandis, per kurią perskirstomi finansiniai ištekliai.

Lietuvai, kaip ir kitoms ES šalims, būdinga tai, kad bankams tenka labai didelė viso šalies finansų sektoriaus dalis. (žr. į 1 priedą). Tokią bankų sektoriaus plėtrą skatino auganti šalies ekonomika ir labai didėjantis paskolų portfelis.

Bankų turtas, 2007 m. sausio 1 d. finansinių ataskaitų duomenimis, sudarė 58,9 mlrd. litų ir per metus padidėjo 14,1 mlrd. litų, arba 31,3 procento. Turto struktūros analizė parodė, jog didžiausią jo dalį sudarė klientams suteiktos paskolos (net 54 proc. viso turto). Didėjančiai kreditavimo paslaugų paklausai teigiamą įtaką darė augantis vartojimas bei palankios ūkio augimo prognozės. Atsižvelgiant į tai bankai ir toliau siekia aktyviai pardavinėti paskolas, taip didindami savo pelningumą, bet tuo pačiu ir prisiimamą riziką.

Komerciniai bankai, teikdami paskolas, susiduria su daugeliu rizikos rūšių (rinkos, valiutos kurso, palūkanų normų, likvidumo, operacine ir kt.), tačiau pati reikšmingiausia yra kredito rizika.

Kredito rizika – tai rizika, kad sandorio šalis nesugebės atsiskaityti sutartyje nustatyta tvarka¹.

Daugelio mokslininkų ir praktikų nustatyta, kad viena iš pagrindinių bankų žlugimo priežasčių yra netinkamas kredito rizikos valdymas. Bazelio bankų priežiūros komitetas yra nurodęs, kad daugiausia problemų kredito įstaigoms kelia per daug liberalios kreditavimo sąlygos, prastas paskolų portfelio rizikos valdymas, nepakankamas besikeičiančios ekonominės ar kitokios aplinkos vertinimas². Siekdami tinkamai valdyti kredito riziką, bankai turėtų tiksliai įvertinti savo paskolų portfelį ir nustatyti jo vertę. Be to, tikslus paskolų portfelio įvertinimas turi labai didelę reikšmę bankų finansinių ataskaitų tikslumui ir jų veiklos rodikliams. Pavyzdžiui, netiksliai nustatčius paskolų vertę, „iškreipiama“ banko kapitalo bazė, o kartu ir su ja susijusių veiklos riziką ribojančių normatyvų apskaičiavimas.

¹ Lietuvos banko valdybos 2006 m. lapkričio 9 d. nutarimas Nr. 138 Kapitalo pakankamumo skaičiavimo bendrosios nuostatos// http://www.lb.lt/docs/word/061109_138nuostatos.doc; prisijungimo laikas: 2007-08-30

² BIS Working Papers No 11: Credit risk measurement and procyclicality// http://www.oenb.at/en/img/wp_116_tcm16-15486.pdf; prisijungimo laikas: 2007-08-30

Taigi tinkamas kredito rizikos valdymas, o kartu ir paskolų vertinimas, yra labai reikšmingas šalies komerciniams bankams. Atsižvelgiant į tai, kad pastaruoju metu šalies bankai labai sparčiai pradėjo didinti paskolų portfelį bei teikti naujų paslaugų kreditavimo srityje, tinkamas kredito rizikos valdymas ir paskolų kokybės įvertinimas tampa dar aktualesnis.

Darbo objektas – kredito rizikos vertinimo ir valdymo banke modeliai ir galimybės juos pritaikyti Lietuvos bankuose.

Problemos esmė

Kredito rizikos vertinimas ir valdymas yra plačiai nagrinėjami daugelio autorių darbuose, tačiau aktuali problema išlieka tinkamų kredito rizikos vertinimo modelių pasirinkimas, siekiant patirti kuo mažesnius nuostolius.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Šio darbo tikslas – atskleisti kredito rizikos valdymo bei vertinimo aktualumą Lietuvos bankų sektoriuje, išanalizuoti tarptautinę ir Lietuvos praktiką vertinant, grupuojant paskolas ir sudarant atidėjimus, apžvelgti bei aptarti kredito rizikos valdymo ir vertinimo modelių tobulinimo perspektyvas Lietuvos bankuose, atsižvelgiant į jų veiklos ypatumus.

Siekiant iškelto tikslo, darbe sprendžiami tokie uždaviniai:

1. Išanalizuoti kredito rizikos ypatumus, jos svarbą Lietuvos bankų sistemai.
2. Išnagrinėti teorinius šiuolaikinių kredito rizikos vertinimo ir valdymo metodus, įvertinti jų taikymo galimybes Lietuvos bankuose.
3. Išanalizuoti įmonių reitingavimo banke teorinius aspektus ir, apžvelgus Lietuvos bankų praktiką, pateikti siūlymus, kaip jie galėtų tobulinti šiuo metu taikomus reitingavimo modelius.
4. Aptarti įmonių bei fizinių asmenų įsipareigojimų neįvykdymo tikimybės (PD rodiklio) vertinimo, nuostolio įsipareigojimų neįvykdymo atveju (LGD rodiklio), paskolos dydžio įsipareigojimų neįvykdymo atveju (EAD rodiklio) vertinimo modelius, jų ypatumus.
5. Aptarti šiuolaikinius paskolų portfelio rizikos vertinimo, ekonominio kapitalo pasiskirstymo paskoloms metodus ir pateikti išvadas, kaip šiuos kredito rizikos vertinimo metodus galėtų įdiegti Lietuvos bankai.
6. Ištirti Paskolų registro naudojimo svarbą ir pateikti siūlymus, kaip patobulinti šią duomenų bazę, sudarant bankams palankesnes sąlygas įvertinti skolininkų patikimumą ir nustatyti nemokumo tikimybę.
7. Išnagrinėjus paskolų koncentracijos rizikos vertinimo ir valdymo metodus, pateikti siūlymus kaip šią riziką galėtų vertinti ir valdyti Lietuvos bankai.

Darbą sudaro įvadas, 6 dalys, išvados, pasiūlymai, literatūros sąrašas ir priedai.

Pirmoje darbo dalyje apžvelgiami Lietuvos teisės aktai, reglamentuojantys kredito rizikos valdymą. Antroje dalyje analizuojami kredito rizikos valdymo principai: aptariama kredito rizikos valdymo organizacinė sistema, nagrinėjami pagrindiniai paskolų, paskolų portfelio rizikos valdymo klausimai. Trečioje dalyje aprašomi kredito rizikos vertinimo būdai ir metodai. Supažindinama su kredito rizikos modelių įvairove, išsamiai išanalizuojami VaR ir penkių C metodai, pateikiami jų ypatumai bei naudojimo rezultatai. Toliau pereinama prie skolininko rizikos vertinimo: aptariami pagrindiniai kredito rizikos vertinimo modelių rodikliai: įsipareigojimų neįvykdymo tikimybė (PD), nuostolis įsipareigojimų neįvykdymo atveju (LGD), paskolos dydis (kredito pozicija) įsipareigojimų neįvykdymo atveju (EAD), atskleidžiami jų vertinimo ypatumai. Kadangi šių rodikliai skaičiavimas naudojamas nustatant paskolų rizikos grupes ar kategorijas, sekančioje darbo dalyje autorius analizuoja reitingų sistemas, jų taikymo paskirtį bei ypatumus. Pažymėtina, jog šių modelių taikymas banke dar tik pradėtas vykdyti - tik keletas bankų Lietuvoje taiko juos vertindami suteikiamas pakolas. O pagal 2006 m. lapkričio 11 d. Lietuvos banko valdybos patvirtintas Kapitalo pakankamumo skaičiavimo bendrąsias nuostatas³, 2008 m. sausio mėn. šiuos modelius bus privalu naudoti visiems Lietuvoje esantiems bankams. Todėl šių modelių privalumų ir trūkumų analizavimas ypač aktualus.

Pristačius skolininko rizikos vertinimo metodus, toliau darbe pereinama prie paskolų portfelio kredito rizikos vertinimo. Pateikiami pagrindiniai paskolų vertinimo grupavimo ir atidėjimų sudarymo principai, analizuojama Lietuvos bankų paskolų portfelių rodiklių dinamika.

Ketvirtojoje darbo dalyje aprašoma kapitalo pakankamumo reikšmė, jo reguliavimo ypatumai Lietuvoje, supažindinama su bankuose atliekama testavimo nepalankiausiomis sąlygomis procedūra.

Penktoje darbo dalyje vertinama Lietuvoje veikianti Paskolų rizikos duomenų bazė, nagrinėjamos galimybės paskolų registro duomenis panaudoti kredito rizikos vertinimo modeliams sudaryti. Pateikiami siūlymai dėl Lietuvos paskolų registro – Paskolų rizikos duomenų bazės plėtojimo.

Paskutinėje darbo dalyje apžvelgiamas Lietuvos bankų paskolų pasiskirstymas pagal ekonominę veiklą finansinio stabilumo požiūriu, analizuojama paskolų portfelio koncentracijos keliama rizika, pateikiama Lietuvos bankų paskolų portfelio struktūra pagal ekonominę veiklą ir jo pokyčiai vertinami finansinio stabilumo požiūriu.

³ Lietuvos banko valdybos 2006 m. lapkričio 9 d. nutarimas Nr. 138 Kapitalo pakankamumo skaičiavimo bendrosios nuostatos// http://www.lb.lt/docs/word/061109_138nuostatos.doc; prisijungimo laikas: 2007-10-16

Darbo pabaigoje išdėstomos išvados ir pasiūlymai. Pateikiami literatūros šaltiniai, kuriais naudotasi rašant darbą.

Pagrindinės darbo sąvokos ir terminai

Abejotini aktyvai – tai paskolos, kreditai, sąskaitos kreditas (overdraftas), diskontuotieji vekseliai, skolos vertybiniai popieriai, indėliai, lėšos kitų bankų, įskaitant užsienio šalių bankus, sąskaitose, atvirkštiniai atpirkimo sandoriai, faktoringas, išsimokėtinai (skolon) parduotas turtas, išankstiniai mokėjimai, už abejotinus aktyvus sukauptos pajamos, kitas turtas, susijęs su kredito rizika, bei garantijos, laidavimai, išleisti akredityvai, akceptuotieji vekseliai, kiti nebalansiniai įsipareigojimai, susiję su kredito rizika.⁴

Banko abejotinių aktyvų vertinimo ir grupavimo taisyklės – banko valdybos arba užsienio šalies banko filialo vadovo patvirtintas dokumentas, nustatantis paskolų priskyrimo homogeninių paskolų grupėms (pogrūpiams) tvarką, abejotinių aktyvų vertinimo ir grupavimo metodų bei modelių taikymą, paskolų homogeninių paskolų grupėse (pogrūpiuose) vertinimo ir grupavimo kriterijus, šių kriterijų vertinimo procedūras, rizikos grupės (pogrūpio) nustatymo procedūras, specialiųjų atidėjimų sudarymo tvarką ir kt.⁵

Hipotekinės paskolos – paskolos fiziniams asmenims būstui pirkti arba statyti (remontuoti, rekonstruoti), kurių grąžinimas užtikrintas nekilnojamojo daikto hipoteka.⁶

Homogeninių paskolų grupė (pogrūpis) – tai pagal tam tikrus kriterijus sugrupuotos paskolos, kurioms būdingi panašūs kredito rizikos požymiai bei kurias vertindamas ir grupuodamas bankas taiko tuos pačius pagrindinius vertinimo ir grupavimo kriterijus. Homogeninių paskolų grupė gali būti suskirstyta į mažesnes grupes (pogrūpius). Homogeninių paskolų pogrūpį sudarančioms paskoloms taikomi tie patys pagrindiniai ir papildomi vertinimo ir grupavimo kriterijai bei ta pati

⁴ Lietuvos banko valdybos nutarimas 2003 m. kovo 20 d. Nr. 15 dėl abejotinių aktyvų vertinimo, grupavimo ir specialiųjų atidėjimų sudarymo bendrųjų nuostatų patvirtinimo.// <http://www.lb.lt/docs/word/12003032015.doc>; prisijungimo laikas: 2007-09-30.

⁵ Ten pat.

⁶ Ten pat.

rizikos grupės (pogrupo) nustatymo procedūra⁷;

Įsipareigojimų nevykdymo dažnis (expected default frequency) - plotas įmonės turto rinkos vertės skirstinyje, esantis žemiau jos buhalterinės įsipareigojimų vertės taško (Altman E.I., Niujorkas, 2002).

Įsipareigojimų nevykdymo nuotolis (distance to default) - dydis, parodantis kiek kartų įmonės turto vertės sumažėjimas turėtų viršyti standartinį turto vertės nuokrypį, kad įmonė nevykdytų įsipareigojimų (Altman E.I., Niujorkas, 2002).

Įsipareigojimų nevykdymo santykis – tai dydis, rodantis tikimybę, kad skolininkas neįvykdys savo įsipareigojimų per tam tikrą laikotarpį, paprastai per metus (Altman E.I., Niujorkas, 2002).

Įsipareigojimų nevykdymo tikimybė (PD)- tai dydis, rodantis skolininko patikimumo lygį, t.y. kiekybiškai įvertinama, kokia yra tikimybė, kad skolininkas neįvykdys savo įsipareigojimų sutartyje nustatytais sąlygomis (Allen L., DeLong G., Saunders A., Niujorkas, 2003).

Kapitalo pakankamumas (mokumo) rodiklis – tai banko kapitalo ir kapitalo, reikalingo kredito rizikai, prekybos knygoje įvardijamai rizikai ir operacinei rizikai padengti, poreikių sumos santykis, padaugintas iš 0,08. Šis rodiklis turi būti ne mažesnis kaip 8 proc.⁸

Kredito pozicijos trukmė (M) - tai vadinamosios efektyvios trukmės rodiklis, kurį skaičiuojant įvertinami atitinkamų metų kintami kredito pozicijos pinigų srautai (Kamienas I., Valvonis V., Vilnius, 2004).

Kredito pozicija įsipareigojimų nevykdymo atveju (EAD) – paskolos likutis įsipareigojimų nevykdymo momentu (Basel Committee on Banking Supervision, 2003).

⁷Lietuvos banko valdybos nutarimas 2003 m. kovo 20 d. Nr. 15 dėl abejotinių aktyvų vertinimo, grupavimo ir specialiųjų atidėjimų sudarymo bendrųjų nuostatų patvirtinimo// <http://www.lb.lt/docs/word/12003032015.doc>; prisijungimo laikas: 2007-09-30.

⁸ Lietuvos banko valdybos nutarimas 2006 m. lapkričio 9 d Nr. 138 „Kapitalo pakankamumo skaičiavimo bendrosios nuostatos“// http://www.lb.lt/docs/word/061109_138nuostatos.doc; prisijungimo laikas: 2007-10-29

Kredito rizika - tai tikimybė, kad banko skolininkas gali neįvykdyti savo įsipareigojimų, t.y. negrąžinti paskolos pagrindinės sumos arba palūkanų (Zelgalve E., Latvija, 2000).

Mirtingumo santykis- dydis, rodantis, kokia pradinės skolininkų imties dalis įsipareigojimų neįvykdo pirmaisiais, antraisiais metais (jei skaičiuojami metiniai rodikliai) ir t.t. Šis rodiklis leidžia įvertinti vadinamąjį senėjimo efektą (aging effect) (Altman E.I., Onorato M., Niujorkas 2003).

Nuostolis įsipareigojimų nevykdymo atveju (LGD) – dydis, rodantis kredito pozicijos dalį, kuri bus prarasta, skolininkui neįvykdžius įsipareigojimų bankui. Šis dydis gali būti apskaičiuojamas buhalterinio nuostolio arba ekonominio nuostolio metodu (Kamienas I., Valvonis V., Vilnius, 2004).

Paskolos finansiniam tarpininkavimui – paskolos, suteiktos finansų įstaigoms ir draudimo įmonėms.⁹

Paskolų grupavimas- tai procesas, kurio metu peržiūrimas paskolų portfelis, priskiriant paskolas tam tikroms grupėms arba suteikiant paskoloms tam tikrus įvertinimus, atsižvelgiant į riziką ir kitas savybes (Jasevičiene F., Valvonis V., Vilnius, 2003).

Persvarstyta paskola – paskola, kurios pradinės sutarties sąlygos buvo pakeistos dėl pablogėjusios skolininko finansinės būklės, pratęsiant paskolos ar jos dalies grąžinimo ir (ar) palūkanų mokėjimo terminus, sumažinant paskolos palūkanų normą, visą ar dalį skolos perkeliant kitam asmeniui, kapitalizuojant sukauptas palūkanas, kai sukauptų palūkanų suma padidinama paskolos suma, taip pat padengiant vieną ar kelias anksčiau suteiktas paskolas bei joms sukauptas palūkanas naujai suteikta paskola ar kitaip persvarstant paskolos sutarties sąlygas.¹⁰

Rizikos grupė – viena iš penkių rizikos grupių, kurioms priskiriami abejotini aktyvai,

⁹Lietuvos banko valdybos nutarimas 2003 m. kovo 20 d. Nr. 15 dėl abejotinių aktyvų vertinimo, grupavimo ir specialiųjų atidėjimų sudarymo bendrųjų nuostatų patvirtinimo.// <http://www.lb.lt/docs/word/12003032015.doc>; prisijungimo laikas: 2007-09-30.

¹⁰ Ten pat.

pasižymintys panašiu kredito rizikos laipsniu¹¹.

Rizikos vertė (VaR) - finansinės institucijos paskolų portfelio maksimalių nuostolių įvertinimas, esant apibrėžtai tikimybei bei žinant rizikos faktorių pasiskirstymą tam tikrame laikotarpyje (Kudinska M., Kaunas, 2003).

Skolininkas – tai fizinis arba juridinis asmuo, nurodytas Lietuvos banko valdybos patvirtintose Maksimalios paskolos sumos vienam skolininkui ir didelių paskolų apskaičiavimo taisyklėse.¹²

Specialieji atidėjimai – abejotinų aktyvų vertės sumažėjimo dydis, atitinkantis tikėtinų nuostolių galimybę.¹³

Su skolininku susiję asmenys – tai asmenys, nurodyti Lietuvos banko valdybos patvirtintose Maksimalios paskolos sumos vienam skolininkui ir didelių paskolų apskaičiavimo taisyklėse.¹⁴

Šalies rizika – rizika, kad dėl ekonominės, politinės padėties ar permainų užsienio šalyje arba kitų veiksnių įtakos skolininkas nesugebės visiškai ar iš dalies įvykdyti savo skolinių įsipareigojimų bankui sutartyje numatytomis sąlygomis.¹⁵

Užtikrinimo priemonė – nekilnojamojo daikto hipoteka, kilnojamojo daikto ar turtinių teisių įkeitimas, laidavimas, garantija, kitos prievolių įvykdymo užtikrinimo priemonės.¹⁶

¹¹Lietuvos banko valdybos nutarimas 2003 m. kovo 20 d. Nr. 15 dėl abejotinų aktyvų vertinimo, grupavimo ir specialiųjų atidėjimų sudarymo bendrųjų nuostatų patvirtinimo.// <http://www.lb.lt/docs/word/12003032015.doc>; prisijungimo laikas: 2007-09-30.

¹² Ten pat.

¹³ Ten pat..

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ Ten pat.

II. BANKO KREDITO RIZIKOS VERTINIMAS IR VALDYMAS

1. Teisės aktai, reglamentuojantys kredito rizikos valdymą

1.1. Banko valdybos nutarimai

Tinkamas kredito rizikos valdymas yra labai reikšmingas Lietuvos komerciniams bankams. Atsižvelgiant į tai, kad pastaruosiu metu šalies bankai labai sparčiai pradėjo didinti paskolų portfelį bei teikti naujų paslaugų kreditavimo srityje, tinkamas kredito rizikos valdymas ir paskolų kokybės įvertinimas tampa dar aktualesnis.

Veiksminga kredito rizikos valdymo sistema apima kredito rizikos valdymo strategiją, kredito politiką, kitas kredito rizikos valdymo priemones, kredito rizikos valdymo vidaus kontrolę ir vidaus auditą.

Banko vidaus audito organizavimo bendrosios nuostatos¹⁷ - viena iš vidaus auditorių funkcijų yra tikrinti ar prisiimta rizika neviršija banko nustatytų rizikos limitų, nagrinėti ir vertinti, ar banko rizikos valdymo priemonės ir rizikos vertinimo metodai tinkami ir veiksmingi, ar užtenka kapitalo prisiimtai rizikai padengti.

Nustatant banko turto ir nebalansinių straipsnių vertę, vadovaujamosi Abejotinų aktyvų vertinimo, grupavimo ir specialiųjų atidėjimų sudarymo bendrosiomis nuostatomis¹⁸. Vadovaudamasis šiomis nuostatomis kiekvienas bankas savo viduje privalo būti pasitvirtinęs paskolų priskyrimo homogeninių paskolų grupėms (pogrūpiams) tvarką, abejotinų aktyvų vertinimo ir grupavimo metodų bei modelių taikymą, paskolų homogeninių paskolų grupėse (pogrūpiuose) vertinimo ir grupavimo kriterijus, šių kriterijų vertinimo procedūras, rizikos grupės (pogrūpio) nustatymo procedūras, specialiųjų atidėjimų sudarymo tvarką ir kt. Banko taisyklėse turi būti išsamiai apibrėžtos visos rizikos grupės (pogrūpio) nustatymo procedūros, taikomos homogeninių paskolų grupėms (pogrūpiams),

¹⁷ Lietuvos banko valdybos nutarimas 2004 m. rugsėjo 2 d Nr. 148: „Dėl banko vidaus audito organizavimo bendrųjų nuostatų patvirtinimo“// <http://www.lb.lt/docs/word/120040902148.doc>; prisijungimo laikas: 2007-10-24.

¹⁸ Lietuvos banko valdybos nutarimas 2003 m. kovo 20 d. Nr. 15 dėl abejotinų aktyvų vertinimo, grupavimo ir specialiųjų atidėjimų sudarymo bendrųjų nuostatų patvirtinimo.// <http://www.lb.lt/docs/word/12003032015.doc>; prisijungimo laikas: 2007-09-30

numatyti išsamūs skolininko finansinės būklės vertinimo reikalavimai bei procedūros, pagal kurias nustatomas galutinis (atsižvelgus į visus vertinimo rodiklius) skolininko finansinės būklės įvertinimas.

Paskolų rizikos duomenų bazės tvarkymo taisyklės¹⁹ užtikrina veiksmingą kredito sistemos funkcionavimą ir Lietuvos banko teisę gauti priežiūros funkcijai atlikti reikalingą informaciją, bankams sudaryti prielaidas įvertinti paskolos gavėjų patikimumą ir nustatyti nemokumo tikimybę, centralizuotai į duomenų bazę teikiant ir iš duomenų bazės gaunant duomenis apie paskolų gavėjų ir (ar) finansinių nuomininkų gautas paskolas ir (ar) finansinę išperkamąją nuomą ir jų grąžinimą.

Vadovaudamasis Maksimalios paskolos sumos vienam skolininkui ir didelių paskolų apskaičiavimo taisyklėmis²⁰, bankas privalo kontroliuoti, jog paskolų suma vienam skolininkui neviršytų 25 procentų banko kapitalo. Paskolų suma, suteikta banką patronuojančiai įmonei, kitoms šios patronuojančios įmonės dukterinėms įmonėms arba savo paties dukterinėms įmonėms, kiekvienam skolininkui negali viršyti 75 procentų banko kapitalo, jeigu Lietuvos bankas vykdo konsoliduotą visos finansinės grupės priežiūrą. Jeigu Lietuvos bankas nevykdo konsoliduotos visos finansinės grupės priežiūros, paskolos suma, banko suteikta jį patronuojančiai įmonei, kitoms šios patronuojančios įmonės dukterinėms įmonėms arba savo dukterinėms įmonėms, kiekvienam skolininkui negali viršyti 20 procentų banko kapitalo. Be to, reikalaujama, jog Banko suteiktų didelių paskolų bendroji suma neviršytų 800 procentų banko kapitalo.

Testavimo nepalankiausiomis sąlygomis bendrieji nuostatai²¹ apima Kredito rizikos testavimą nepalankiausiomis sąlygomis. Tai rizikos valdymo priemonė, naudojama vertinant galimą įtaką banko finansinei būklei, įvykus tam tikram įvykiui (įvykiams) ir (ar) pakitus (esant nepastoviai) finansinei ar ekonominei aplinkai. Atlikdamas testavimą nepalankiausiomis sąlygomis bankas gali įvertinti galimų įvykių įtaką banko pajamoms, nustatyti ar banko kapitalas ir jo paskirstymas užtikrina pakankamą rizikos padengimą galimų įvykių atveju;

Kapitalo pakankamumo skaičiavimo taisyklėse²² aprašoma Kapitalo poreikio nenumatytiems nuostoliams padengti skaičiavimo metodika. Pažymėtina, jog banko skaičiuotino kapitalo ir turto (aktyvų) bei nebalansinių įsipareigojimų, įvertintų pagal riziką santykis, turi būti ne mažesnis kaip 8 procentai.

¹⁹ Lietuvos banko valdybos nutarimas 2002 m. kovo 14 d. Nr.37 dėl Lietuvos banko valdybos 1995 m. gruodžio 21 d. nutarimo Nr. 125 „Dėl paskolų rizikos duomenų bazės tvarkymo taisyklių“ dalinio pakeitimo // <http://www.lb.lt/docs/word/12002031437.doc>; prisijungimo laikas: 2007-10-24

²⁰ Lietuvos banko valdybos 2002 m. liepos 4 d. nutarimas Nr. 91 „Maksimalios paskolos sumos vienam skolininkui ir didelių paskolų apskaičiavimo taisyklės“// <http://www.lb.lt/docs/word/t7001.doc>; prisijungimo laikas: 2007-10-24

²¹ Lietuvos banko valdyba nutarimas 2007 m. spalio 11 d. Nr. 133 „Dėl testavimo nepalankiausiomis sąlygomis bendrųjų nuostatų patvirtinimo“// <http://www.lb.lt/docs/htm/120071011133.htm>; prisijungimo laikas: 2007-10-24

²² Lietuvos banko valdybos nutarimas 2000 m. gruodžio 21 d. Nr.172 „Dėl kapitalo pakankamumo skaičiavimo taisyklių“// <http://www.lb.lt/docs/word/120001221172.doc>; prisijungimo laikas: 2007-10-24

2006 m. lapkričio 11 d. Lietuvos banko valdyba patvirtino Kapitalo pakankamumo skaičiavimo bendrąsias nuostatas²³, kuriose pateikta visiškai nauja kredito rizikos vertinimo koncepcija atsižvelgiant į Bazelio bankų priežiūros komiteto reikalavimus, žinomus kaip Bazelis II, ir Europos Sąjungos direktyvas dėl naujos bankų kapitalo pakankamumo sistemos. Šiose taisyklėse numatyta, kad nuostatos dėl pažangaus vidaus reitingais pagrįsto kredito rizikos vertinimo metodo (IRB) naudojant pačių bankų apskaičiuotus nuostolius dėl išpareigojimų neįvykdymo (LGD) ir (arba) perskaičiavimo veiksnį (CF), taip pat su pažangaus operacinės rizikos vertinimo metodo (AMA) taikymu, įsigalios nuo 2008 m. sausio 1 d. Šių reikalavimų bus privalu laikytis visiems bankams.

Šalių rizikos nustatymo tvarkoje²⁴ buvo apibrėžtos šalies rizikos įvertinimo taisyklės. Ši tvarka galiojo iki 2006 m. lapkričio mėn.

Paskolų komiteto sudarymo ir veiklos tvarka apima Paskolų komiteto sudarymo, jo funkcijų ir veiklos reglamentavimą.

1.2. Lietuvos Respublikos įstatymai

Bankų įstatyme²⁵ apibrėžti su kredito rizika susiję reikalavimai bankui. Juos vykdydamas bankas privalo turėti nuolat veikiančius paskolų, audito ir rizikos valdymo komitetus; sudaryti atidėjinius savo veiklos rizikai sumažinti, vadovaujantis priežiūros institucijos teisės aktais ir atsižvelgiant į kiekvieno finansinių paslaugų teikimo sandorio rizikingumą, kliento finansinę ir ekonominę būklę, finansinių paslaugų teikimo sandoryje nustatytų prievolių vykdymą, šių prievolių įvykdymo užtikrinimo priemonės bei kitas aplinkybes, turinčias įtakos banko turto vertei; veiklos riziką ribojantys normatyvai, skolinimo apribojimai: vidinio skolinimo, skolinimo su banku susijusiems asmenims, skolinimo juridinio asmens įstatinio kapitalo ir (arba) balsavimo teisių dalims įsigyti.

Finansų įstaigų įstatyme²⁶ nustatyti su kredito rizika susiję reikalavimai finansų įstaigai, kuriuose apibrėžta, jog finansų įstaiga privalo turėti rašytines vidaus taisykles, kurios užtikrintų, kad finansų įstaiga, sudarydama sandorius dėl finansinių paslaugų teikimo ir investuodama lėšas, veiks

²³ Lietuvos banko valdybos nutarimas 2006 m. lapkričio 9 d. Nr. 138 „Dėl kapitalo pakankamumo skaičiavimo bendrųjų nuostatų“// <http://www.lb.lt/docs/word/120061109138.doc>; prisijungimo laikas: 2007-10-24

²⁴ Lietuvos banko valdybos nutarimas 2004 m. sausio 29 d. Nr. 2 dėl Lietuvos banko valdybos 2000 m. kovo 9 d. nutarimo Nr. 28 „Dėl šalių rizikos nustatymo tvarkos“ pakeitimo// <http://www.lb.lt/docs/word/1200401292.doc>; prisijungimo laikas: 2007-10-24

²⁵ Lietuvos Respublikos Bankų įstatymas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.rezult_1?p_nr=IX-2085; prisijungimo laikas: 2007-10-24

²⁶ Lietuvos Respublikos Finansų įstaigų įstatymas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=309024&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas: 2007-10-24

saugiai bei patikimai, laiku pastebės iš sudaromų sandorių kylančią riziką, tinkamai ją įvertins ir sumažins, nuolat ją stebės ir valdys; finansų įstaiga, sudariusi sandorį, privalo nuolat stebėti ir dokumentuose fiksuoti, ar klientas vykdo sutartinius įsipareigojimus, ar jo finansinė ir ekonominė būklė nekelia grėsmės, kad nebus tinkamai vykdomi sutartiniai įsipareigojimai finansų įstaigai; Finansų įstaiga privalo Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka sudaryti specialiuosius atidėjinius operacinei rizikai sumažinti, taip pat bendruosius atidėjinius galimiems nuostoliams, susijusiems su tikėtina rizika, padengti.

Bankų veiklą, susijusios su kredito rizika, reglamentuojančių teisės aktų pakeitimai

2006 m. buvo svarbūs Lietuvos bankui, kaip ir visoms kitoms ES bankų priežiūros institucijoms, nes nuo 2007 m. pradžios įsigaliojo naujoji Kapitalo direktyva. Jai įgyvendinti Lietuvos banke parengta keletas naujų teisės aktų, tokių kaip Kapitalo pakankamumo skaičiavimo bendrosios nuostatos²⁷, ir šias nuostatas papildančių dokumentų. Įgyvendinus naujuosius kapitalo pakankamumo reikalavimus, iš esmės pasikeis kredito įstaigų priežiūros požiūris į kredito įstaigų kapitalo poreikio įvairioms rizikos rūšims padengti apskaičiavimą. Iki šiol egzistavęs požiūris „vienas metodas tinka visiems“ bus keičiamas kiekvienos kredito įstaigos kapitalo poreikio individualiu įvertinimu.

Naujoji kapitalo pakankamumo skaičiavimo metodika leis tiksliau įvertinti ir valdyti banko patiriamą riziką. Pagal visiškai naują, į kapitalo poreikio jautrumo rizikai orientuotą tvarką bankai turės įvertinti kredito, rinkos ir operacinę riziką. Į Lietuvos banko valdybos patvirtintas naująsias Kapitalo pakankamumo skaičiavimo bendrąsias nuostatas iš Kapitalo direktyvos perkeltas vadinamasis pirmasis kapitalo nuostatų blokas, kuriame pateikti techniniai reikalavimai banko kapitalo pakankamumui apskaičiuoti.

Kapitalo pakankamumo skaičiavimo bendrosiose nuostatose pateikta nauja kredito rizikos vertinimo koncepcija. Kredito riziką bankai galės vertinti tiek standartizuotu metodu, orientuotu į išorinių kredito rizikos vertinimo institucijų (reitingų agentūrų) skolininkams suteiktų kredito rizikos vertinimų (reitingų) taikymą nustatant kredito rizikos kapitalo poreikį, tiek banko vidaus reitingais pagrįstais metodais, numatančiais bankų vidaus reitingų sistemų kūrimą. Vertindami kredito riziką, bankai galės pasinaudoti kredito rizikos mažinimo metodika, atsižvelgdami į užtikrinimo priemones.

²⁷ Lietuvos banko valdybos nutarimas 2006 m. lapkričio 9 d. Nr. 138 „Dėl kapitalo pakankamumo skaičiavimo bendrųjų nuostatų“// <http://www.lb.lt/docs/word/120061109138.doc>; prisijungimo laikas: 2007-10-24

Be to, atsižvelgiant į Europoje plačiai paplitusią pakeitimo vertybiniais popieriais praktiką, kuri artimiausiu laiku neabejotinai palies ir Lietuvos bankus, nuostatose pateikiama pakeitimo vertybiniais popieriais pozicijų kapitalo poreikio apskaičiavimo metodika.

Kapitalo pakankamumo skaičiavimo taisyklėse nustatyta, kad, skaičiuojant kapitalo pakankamumą, operacinė rizika neįskaičiuojama, o pagal naująją tvarką ją bankai galės vertinti vienu iš trijų metodų: bazinio indikatorius, standartizuotu arba pažangiuoju.

Standartizuotas kredito rizikos kapitalo poreikio įvertinimo būdas pagrįstas Lietuvos banko pripažintų išorinių kredito rizikos vertinimo institucijų skolininkui suteiktais reitingais, todėl Lietuvos banko valdyba patvirtino Išorinių kredito rizikos vertinimo institucijų pripažinimo tvarką. Lietuvos bankas tris agentūras – *Standard & Poor's*, *Moody's Investors Service* ir *Fitch Ratings* – pripažino tinkamomis, t. y. jų kredito rizikos vertinimus (reitingus) bankai gali naudoti skaičiuodami kapitalo pakankamumą, nes šių agentūrų patikimumas 2006 m. įvertintas ES valstybių narių mastu.

Bankai, kapitalo pakankamumo tikslu taikantys vidaus reitingais pagrįstą metodą, turės vertinti taikomų vidaus reitingų sistemų ir procesų patikimumą, o taikantys pažangųjį operacinės rizikos vertinimo metodą – visų naudojamų esminių elementų patikimumą. Todėl buvo patvirtintos Patikimumo vertinimo ir jo tikrinimo nuostatos. Jos detalizuoja, kaip šis procesas turės būti vykdomas bankuose.

Siekdamas užtikrinti, kad šalies komerciniuose bankuose būtų taikomas veiksmingas rizikos vertinimo ir valdymo mechanizmas ir garantuotas tinkamas vidinio kapitalo poreikio įvertinimas, Lietuvos bankas patvirtino Vidaus kapitalo pakankamumo vertinimo proceso ir Priežiūrinio tikrinimo ir vertinimo proceso bendrąsias nuostatas. Vadovaudamiesi šiais dokumentais, bankai turės aiškiai nustatyti ir atskleisti, su kokiomis rizikos rūšimis jie susiduria, kurios rizikos jiems yra reikšmingos ir kaip jos yra vertinamos bei valdomos.

Įgyvendinus priežiūrinio tikrinimo ir vertinimo proceso bendrųjų nuostatų reikalavimus, dabartinė bankų priežiūros sistema bus papildyta keliais naujais elementais (rizikos vertinimo sistema, banko vidaus kapitalo pakankamumo vertinimo proceso tikrinimas, priežiūros institucijos ankstyvoji intervencija, jei banko kapitalas nepakankamas prisiimamai visų rūšių rizikai padengti). Šis dokumentas iš esmės apima antrąjį naujosios kapitalo tvarkos bloką.

Siekiant tiksliau įvertinti banko galimybes prisiimti papildomą riziką, patikslintos Kapitalo pakankamumo skaičiavimo taisyklės. Kadangi kapitalą turi sudaryti lėšos, kurias bankas gali lengvai panaudoti nuostoliams padengti, į kapitalo sudėtį numatyta įtraukti einamųjų metų nepaskirstytąjį pelną tik tuo atveju, kai bankas turi auditorių patvirtinimą dėl jo sumos tikrumo. Taip pat

detalizuotos sąlygos, kada ir kokia apimtimi bankui gali būti leista įskaityti einamąjį metų pelną į banko kapitalą.

Be to, įtvirtintos naujos nuostatos dėl būsto sąvokos traktavimo, leidžiančios griežčiau riboti kredito riziką. Praktika parodė, kad į paskolų būstui įsigyti kategoriją, kurios nustatomas mažesnis rizikos koeficientas skaičiuojant kapitalo poreikį, buvo įtraukiamos paskolos ne tik fiziniams, bet ir juridiniams asmenims. Sugriežtinus paskolų būstui įsigyti sąvokos apibrėžimą, minėtai kategorijai galės būti priskiriamos paskolos, suteiktos tik fiziniams asmenims ir užtikrintos nuosavybės teise skolininkui priklausančiomis gyvenamosiomis patalpomis, pripažintomis tinkamomis naudoti ir įregistruotomis Nekilnojamojo turto registre.

1.3. Bazelio bankų priežiūros komiteto Pagrindiniai efektyvios bankų priežiūros principai

Bazelio bankų priežiūros komiteto principai²⁸, susiję su kredito rizika, taikomi priežiūros institucijoms, vykdančioms bankų priežiūrą.

Juos sudaro dvi dalys: pirmoje dalyje aptariamos būtinos sąlygos efektyviai bankų priežiūrai, antra dalis skirta 25 efektyvios bankų priežiūros principams. Pagrindiniai principai apima septynias sritis:

1. Būtinos sąlygos efektyviai bankų priežiūrai.
2. Licencijavimas ir struktūra.
3. Riziką ribojantys normatyvai ir reikalavimai.
4. Nuolatinės bankų priežiūros metodai.
5. Reikalavimai informacijai.
6. Teisė taikyti poveikio priemones.
7. Tarptautinė bankininkystė.

Be to, yra du Pagrindinių principų priedai, kurie kai kurių specialistų vertinimu, turėtų būti suformuluoti kaip atskiri principai: pirmas priedas skirtas valstybiniams bankams, o antras – indėlių draudimo sistemoms.

Pagrindiniai principai yra labai bendro pobūdžio dokumentas, vien tik pagal kurį negalima pasakyti, ar šalis yra įgyvendinus visus principus, ar ne, todėl 1999 metų spalio mėnesį buvo išleista Pagrindinių principų metodologija (Metodologija).

Metodologijoje yra numatytos būtinos ir papildomos sąlygos principams įgyvendinti, numatyti principų laikymosi vertinimo kriterijai (principo reikalavimai įgyvendinti, laikomasi didžiosios dalies principo reikalavimu, nesilaikoma didžiosios dalies principo reikalavimų arba principo reikalavimai neįgyvendinti).

Kadangi mūsų darbe daugiausia dėmesio skiriama kredito rizikai, tai apžvelgsime pagrindinius principus, kurie susiję su pastariosios rizikos valdymu.

²⁸ Lietuvos banko valdybos nutarimas 2007 m. liepos 26 d. Nr. 99 dėl Lietuvos banko valdybos 1998 m. gruodžio 17 d. nutarimo Nr. 224 "Dėl Bazelio bankų priežiūros komiteto patvirtintų pagrindinių efektyvios bankų priežiūros principų įgyvendinimo" pakeitimo; <http://www.lb.lt/docs/htm/12007072699.htm>; prisijungimo laikas: 2007-10-30

Atliekant efektyvią bankų priežiūrą bei kontroliuojant rizikos valdymą juose, priežiūros institucija privalo stebėti, kad bankuose ir jų grupėse vyktų tinkami rizikos valdymo procesai, kai identifikuojamos, vertinamos, tikrinamos ir kontroliuojamos arba sumažinamos visos svarbios (rinkos, likvidumo, operacinę, palūkanų normų) rizikos rūšys ir atsižvelgus į jas įvertinamas kapitalo pakankamumas.

Priežiūros institucija privalo įsitikinti:

- ar bankai atlieka kredito rizikos valdymo procedūras, apimančias institucijos rizikos lygį, ir ar laikosi apdairios politikos. Esminė bet kokios bankų priežiūros sistemos dalis privalo būti banko politikos, procedūrų ir praktikos teikiant paskolas ir investuojant bei valdant paskolų ir investicijų portfelius vertinimas

- ar bankuose veikia vadovybės informavimo sistema, kuri įgalina vadovybę nustatyti rizikos koncentraciją banko portfelyje.

- ar bankų pasirinktos politikos, nustatytų procedūrų ir jų taikymo praktikos pakanka šalies bei tarptautinių atsiskaitymų rizikai nustatyti, stebėti bei vertinti, taip pat ar bankai turi sukaupę pakankamai kapitalo atsargų tokiai rizikai prisiimti.

- ar bankų vidaus kontrolės sistema atitinka veiklos pobūdį ir mastą. Vidaus kontrolės sistema privalo aiškiai apibrėžti įgaliojimų ir atsakomybės perdavimo tvarką, griežtai atskirti ir padalyti atskiriems darbuotojams sandorių sudarymo, lėšų išmokėjimo, turto bei įsipareigojimų apskaitos funkcijas ir jų suderinamumą, nustatyti šių funkcijų tikrinimo tvarką, užtikrinti bankų turto apsaugą. Bankuose turi būti vidaus audito tarnyba, kuri įvertintų, ar laikomasi vidaus kontrolės sistemos ir teisės aktų reikalavimų, be to, bankai turi glaudžiai bendradarbiauti su nepriklausoma audito tarnyba.

- ar bankai efektyviai kontroliuoja paskolų, suteiktų susijusiems asmenims, būklę ir imasi kitų priemonių dėl to kylančiais rizikai valdyti ir sušvelninti.

Siekdama išvengti piktnaudžiavimo skolinant su banku susijusiems asmenims, bankų priežiūros institucija privalo nustatyti tokius reikalavimus, kurie verstų bankus sukurti tokias sprendimų priėmimo procedūras, kurios sukurtų prielaidas apriboti su banku susijusių asmenų įtaką priimančiam sprendimui, išvengti privilegijų taikymo tokiems asmenims bei ribotų skolinimą su banku susijusiems asmenims.

Kaip matome, priežiūros institucijai tenka svarbus vaidmuo atliekant kredito rizikos valdymo kontrolę bankuose. O, kad kredito rizika būtų valdoma veiksmingai, to turi siekti ir bankas.

Atsižvelgiant į tai, tolimesniame darbo skyriuje apžvelgsime pagrindinius kredito rizikos valdymo principus ir jų įgyvendinimo tendencijas.

2. Kredito rizikos valdymas banke

2.1. Kredito rizikos valdymo principai

Kiekvienos įmonės, taip pat ir banko, rizikos valdymo organizacinės struktūros gali būti skiriamos dvi dalys²⁹:

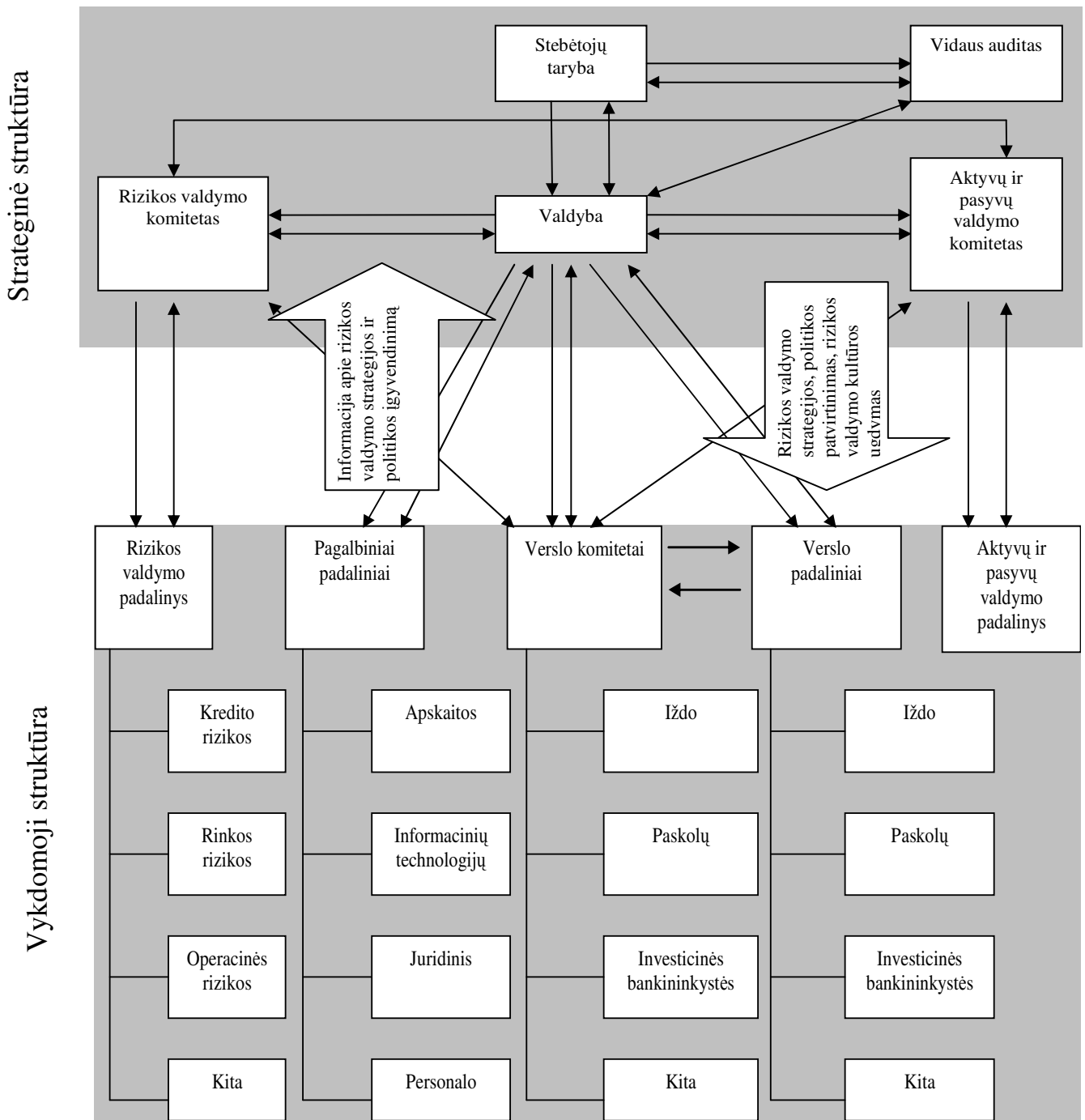
1. Strateginė struktūra – banko stebėtojų taryba, valdyba, rizikos valdymo komitetai. Pagrindinė šių organų funkcija valdant riziką – numatyti rizikos valdymo strategiją ir politiką, užtikrinti tinkamas sąlygas jas įgyvendinti;

2. Vykdomoji struktūra – tai banko struktūriniai padaliniai. Pagrindinės jų funkcijos – įgyvendinti rizikos valdymo strategiją ir politiką.

Kad rizika būtų valdoma veiksmingai, strateginė ir vykdomoji struktūra turi nuolat keistis informacija. Strateginę struktūrą sudarantys organai turi aiškiai nurodyti, kaip valdyti riziką, kokių tikimasi veiklos rezultatų, o vykdomosios struktūros padaliniai – informuoti, kaip įgyvendinama rizikos valdymo strategija, politika, teikti rekomendacijas, kaip pagerinti rizikos valdymą. Bankui labai svarbi rizikos valdymo kultūra, t. y. kad darbuotojai suprastų rizikos valdymo būtinumą, jo naudą. Tipinė banko rizikos valdymo organizacinė struktūra pavaizduota 1 paveiksle.

²⁹ Valvonis V. Kredito rizikos valdymas banke// Pinigų studijos, 2004, Nr.4

1 pav. Rizikos valdymo organizavimas banke

Šaltinis: Ramos. J. A. S. ir kt. (2000), sudaryta V.Valvonio, 2004.

Rizikos valdymo organizacinė struktūra bankuose nėra vienoda. Ji priklauso nuo teikiamų paskolų, jų įvairovės, dydžio, sudėtingumo, paskolų ir paskolų portfolio rizikos, banko dydžio, valdymo, veiklos ypatybių.

Kapitalo pakankamumo direktyvos 22 straipsnio 1 dalyje³⁰ banko rizikos valdymo organizacinei struktūrai keliamas bendro pobūdžio reikalavimas: „šalies atsakingos institucijos iš kiekvienos kredito įstaigos turi reikalauti, kad joje būtų tinkama valdymo struktūra: aiški organizacinė struktūra ir tiksliai, aiškiai apibrėžtos bei tarpusavyje suderintos pareigos, veiksmingos rizikos nustatymo, valdymo, stebėjimo ir informavimo apie kredito įstaigai kylančią ar galinčią kilti riziką procedūros, reikalingos vidaus kontrolės priemonės, įskaitant patikimas valdymo ir apskaitos procedūras“³¹.

Kaip matyti iš 1 paveikslo, kredito rizikos valdymas prasideda nuo banko stebėtojų tarybos. Bazelio bankų priežiūros komiteto parengtame dokumente „Kredito rizikos valdymo principai“ apibrėžtas pirmasis principas (iš viso – 17 principų) nusako būtent banko stebėtojų tarybos vaidmenį valdant kredito riziką³². Nurodoma, kad banko stebėtojų taryba turi patvirtinti ir ne rečiau kaip kartą per metus peržiūrėti kredito rizikos valdymo strategiją. Kredito rizikos valdymo strategijoje, kuri gali būti bendros banko rizikos valdymo strategijos dalis, turėtų būti numatyta: kredito rizikos valdymo organizacinė struktūra, kredito rizikos valdytojų teisės, pareigos ir informacijos perdavimo tvarka; valdymo metodų visuma; bankui (ne)priimtinas kredito rizikos lygis; kreditavimo tikslai; siektinas paskolų portfelio dydis, struktūra ir savybės (paskolų pasiskirstymas, koncentracija, kokybė, portfelio didėjimas, sudaroma rinkos dalis ir kt.); principai, kuriais remiantis nustatomos bankui priimtinos su kredito rizika susijusios paslaugos ar paslaugos, kurioms bankas teikia pirmenybę, tokių paslaugų teikimo geografiniai regionai, rinkos dalys, sandorių šalys ir pan.

Kredito rizikos valdymo strategija turi būti ilgo laikotarpio ir rengiama atsižvelgiant į įvairias ekonomikos ciklo fazes. Su ja turi būti susipažinę visi banko darbuotojai, susiję su kredito rizikos valdymu, strategija jiems turi būti suprantama. Vykdomosios struktūros padaliniai ne rečiau

³⁰ . Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2000 m. kovo 20 d Nr. 2000/12/EB dėl kredito įstaigų steigimosi ir veiklos//http://www.lb.lt/lt/leidiniai/es_teise/030-123.pdf; prisijungimo laikas: 2007-11-03

³¹ BIS Working Papers 2002 rugsėjo mėn. Nr. 116 “Credit risk measurement and procyclicality”// http://www.oenb.at/en/img/wp_116_tcm16-15486.pdf; prisijungimo laikas: 2007-10-30

³² Consultative paper issued by the Basel Committee on Banking Supervision 1999 birželio mėn.// <http://www.bis.org/publ/bcbs54.htm>; prisijungimo laikas: 2007-10-30

kaip kartą per metus banko stebėtojų tarybai turėtų pateikti ataskaitą apie strategijos įgyvendinimą. Bazelio bankų priežiūros komiteto parengtuose „Kredito rizikos valdymo principuose“³³ atsakomybė už kredito rizikos valdymo strategijos įgyvendinimą suteikiama banko valdybai (2 principas).

Ji turi užtikrinti, kad paskolos būtų teikiamos laikantis numatytos strategijos ir kreditavimo politikos, banko organizacinė struktūra sudarytų palankias sąlygas valdyti kredito riziką ir jos valdymui skirtų pakankamai finansinių išteklių, banko darbuotojai, teikiantys paslaugas, susijusias su kredito rizika, atitiktų jiems keliamus reikalavimus ir šias paslaugas teiktų profesionaliai, laikydamiesi banke nustatytų principų ir procedūrų, o mokėjimo už darbą tvarka neprieštarautų kredito rizikos valdymo strategijai (darbuotojai neturi būti skatinami siekti tik trumpalaikių tikslų, pvz., kuo didesnio paskolų portfelio, neatsižvelgiant į pelną, įvertintą pagal riziką).

Labai svarbu, kad nustatant kredito rizikos valdytojų teises ir pareigas būtų skiriamos jų funkcijos – tai mažina interesų konfliktus tarp paskolas teikiančių, jas administruojančių, paskolų riziką vertinančių, paskolų užtikrinimo priemonių vertę nustatančių ir paskolų portfelio riziką valdančių darbuotojų. Be to, banko valdyba turi užtikrinti, kad banke būtų nustatytos ir įgyvendinamos reikiamos rašytinės procedūros (kredito politika, limitų sistema), įdiegta veiksminga vadovybės informavimo sistema, banko informacinių technologijų sistema sudarytų galimybes nuolat stebėti skolininkų, jų grupių ir bendrą banko skolininkų kredito riziką. Valdyba turi sudaryti sąlygas banko vidaus auditoriams reguliariai vertinti, kaip laikomasi kredito rizikos valdymo strategijos, numatytos kredito politikos, kaip taikomos kredito rizikos valdymo priemonės ir procedūros.

Kad būtų atliekamos išvardytos funkcijos, banko valdyba turėtų numatyti kredito politiką ir parengti jos dokumentą. Tokiame dokumente reikia nurodyti, kaip siekiama paskolų portfelio kokybės, didžiausio pelno esant prisiimtai rizikai, nustatyti bankui priimtina kredito rizikos lygį, išvardyti kredito politikos įgyvendinimo priemones. Tipiniame kredito politikos dokumente, nurodžius šios politikos tikslą, išvardijamos teikiamų paskolų rūšys, apibūdinamas paskolų teikimo ir administravimo procesas, apibrėžiama banko stebėtojų tarybos, valdybos, komitetų, kitų struktūrinių padalinių ir darbuotojų kompetencija, nurodoma prieš suteikiant paskolą reikalinga įvertinti informacija, kredito rizikos vertinimo principai (skolininko finansinės būklės vertinimo principai, finansuojamo projekto rizikos vertinimo principai, būtiniausios paskolos teikimo sąlygos

³³ Consultative paper issued by the Basel Committee on Banking Supervision 1999 birželio mėn.// <http://www.bis.org/publ/bcbs54.htm>; prisijungimo laikas: 2007-10-30

ir kt.), paskolų palūkanų normos nustatymo principai, paskolų užtikrinimo priemonės, paskolų rizikos limitai, veiksmai, kurių numatoma imtis, padidėjus paskolos rizikai.

Numatydamą kredito politiką, banko valdyba turi atsižvelgti į kredito rizikos valdymo strategiją, išorės (banko padėtį rinkoje, veiklos sritis) ir vidaus veiksnius (banko organizacinę struktūrą, darbuotojų kvalifikaciją, informacinių technologijų galimybes). Tokia politika turi atskleisti banko kreditavimo pobūdį ir sudėtingumą, ji turi būti suderinta su apdairios bankinės praktikos ir priežiūros institucijos reikalavimais. Be to, kredito politika turi būti pakankamai lanksti, leidžianti tinkamai reaguoti į besikeičiančią išorės ir vidaus aplinką, paskolas teikiantiems darbuotojams – pritaikyti savo žinias, įgūdžius ir patirtį. Banko valdybos nustatyta tvarka turėtų būti parengta ir patvirtinta kiekvienos reikšmingos kreditavimo srities politika (pvz., būsto kredito politika, vartojamųjų paskolų teikimo politika, mažų ir vidutinių įmonių kredito politika). Visus šiuos dokumentus reikėtų peržiūrėti ne rečiau kaip kartą per metus, atsižvelgiant į tokių sričių kredito politikai taikytų išimčių dažnumą, pobūdį ir kitus veiksnius. Banko valdyba turi pasirūpinti, kad kredito politiką žinotų reikiami banko darbuotojai ir kad jie šios politikos laikytųsi.

Valdant kredito riziką, svarbų vaidmenį atlieka ne tik banko stebėtojų taryba ir valdyba, bet ir nuolat veikiantys rizikos valdymo ir paskolų komitetai. Rizikos valdymo komitetas negali būti pavaldus verslo padaliniam (pvz., kreditavimo departamentui) ir šiuos padalinius kuruojantiems asmenims (tarnybų, departamentų vadovams), jie rizikos valdymo komitetui negali daryti įtakos. Į šį komitetą rekomenduojama skirti kredito rizikos valdymo struktūrinio padalinio atstovus, asmenis, turinčius paskolų portfelio rizikos valdymo patirties, ir bent vieną atstovą iš paskolų komiteto.

Tipinis rizikos valdymo komitetas informuoja banko valdybą apie kredito rizikos valdymo strategijos įgyvendinimą, banko stebėtojų tarybai ir valdybai teikia siūlymus dėl šios strategijos tobulinimo, banko valdybai – dėl kredito politikos tobulinimo.

Rizikos valdymo komitetas banko valdybai taip pat turėtų siūlyti kredito rizikos limitus, vertinti, kaip jų laikomasi, siūlyti valdybai arba pats priimti spėndimą laikinai juos padidinti, kai tai būtina ir bankui nesukelia per didelės rizikos. Toks komitetas turėtų vertinti ir kredito rizikos valdymo priemonių bei procedūrų veiksmingumą, teikti siūlymus, kaip jas patobulinti. Banko valdybai jis turėtų teikti informaciją apie struktūrinių padalinių veiklos efektyvumą, vertinamą atsižvelgiant į pelną ir prisiimtą riziką, taip pat siūlymus dėl vadovybės informavimo apie kredito rizikos valdymą.

Rizikos valdymo komitetas banko valdymo organų nuožiūra gali būti suskirstytas į keletą specializuotų pakomitečių (kredito rizikos valdymo pakomitėtis, rinkos rizikos valdymo pakomitėtis ir kt.).

Paskolų komiteto funkcijos labiau susijusios su tiesiogine banko veikla – paskolų teikimu. Toks komitetas turėtų siūlyti ar pats spręsti, ar suteikti paskolas, kurios viršija banko valdybos nustatytą dydį arba netenkina kitų sąlygų. Jis turėtų nagrinėti paskolas su banku susijusiems asmenims, pasiūlymus dėl jų teikti banko valdybai. Paskolų komiteto nariai negali dalyvauti tuose komiteto posėdžiuose, kuriuose nagrinėjami klausimai, susiję su jo nariais, ir kuriuose gali kilti interesų konfliktas. Paskolų komitetas atlieka ir kitas funkcijas: nagrinėja suteiktų paskolų negražinimo priežastis, priima sprendimus ir (arba) teikia siūlymus banko valdybai dėl suteiktų paskolų sutarties sąlygų pakeitimo, paskolų restruktūrizavimo planų, paskolų išieškojimo per teismą; ne rečiau kaip kartą per metus teikia ataskaitą banko stebėtojų tarybai ir banko valdybai apie vidinį skolinimą ir skolinimą su banku susijusiems asmenims; užtikrina, kad banke būtų laikomasi rizikos valdymo strategijos, kad banko struktūriniai padaliniai laikytųsi nustatytos kredito politikos, metodikos ir kitų reikalavimų; vertina, kaip keičiasi banko struktūrinių padalinių veiklos rezultatai, kintant rizikos veiksniams, ir nagrinėja šių padalinių veiklos ataskaitas; nedelsiant informuoja banko valdybą apie nustatytus paskolų teikimo procedūrų pažeidimus ir, jei reikia, siūlo, kaip tobulinti kredito politiką; teikia pasiūlymus banko stebėtojų tarybai dėl kredito rizikos valdymo strategijos tobulinimo, rizikos valdymo komitetui – dėl rizikos valdymo metodikos ir kitų reikalavimų .

Kasdieniu kredito rizikos valdymu turėtų užsiimti verslo padaliniai ir šiuos padalinius kuruojantiems asmenims nepavalduos struktūrinis padalinys. Rekomenduojama, kad už visų rūšių rizikos valdymą būtų atsakingas vienas struktūrinis padalinys, pavyzdžiui, Rizikos valdymo departamentas, kurį sudarytų keli skyriai (kredito, rinkos, operacinės rizikos valdymo ir kt.)³⁴. Toks struktūrinis padalinys turėtų numatyti ir diegti kredito rizikos valdymo priemones ir procedūras, teikti pasiūlymus dėl jų tobulinimo, kontroliuoti banko priežiūros institucijos, paties banko nustatytų reikalavimų, limitų, kredito rizikos valdymo priemonių ir procedūrų laikymąsi, vertinti kapitalo pakankumą prisiimtai kredito rizikai padengti ir teikti dėl jo siūlymus, vertinti pagal riziką įvertintą pelną. Banke turėtų būti sudaryta galimybė rizikos valdymo struktūriniam padaliniui vienam arba kartu su rizikos valdymo komitetu dalyvauti priimant sprendimus suteikti paskolas ar jas pertvarkyti, jei tai būtina, kad būtų pasiektas priimtinas rizikos lygis.

Bazelio bankų priežiūros komiteto parengtuose „Kredito rizikos valdymo principuose“³⁵ pabrėžiama veiksmingos kredito rizikos vidaus kontrolės – bendrosios banko vidaus kontrolės sudėtinės dalies, svarba (14 ir 15 principai). Banko vidaus kontrolė turėtų užtikrinti, kad būtų

³⁴ Bessis J. Risk management in Banking, Niujorkas, 2002

³⁵ Consultative paper issued by the Basel Committee on Banking Supervision 1999 birželio mėn.// <http://www.bis.org/publ/bcbs54.htm>; prisijungimo laikas: 2007-10-30

laikomasi kredito rizikos valdymo strategijos, kredito politikos, nustatytų limitų, kad būtų taikomos numatytos kredito rizikos valdymo priemonės ir procedūros. Tokia kontrolė padeda nustatyti neleistinas kreditavimo operacijas, nustatyti ir kaip galima labiau sumažinti nuostolius, atsirandančius dėl nukrypimų nuo nustatytų procedūrų, limitų ir kitų reikalavimų.

Banke būtina vykdyti nuolatinę kapitalo pakankamumo prisiimtai kredito rizikai padengti, pelningumo ir paskolų kokybės kontrolę³⁶. Patariama įdiegti kredito politikos, kredito rizikos limitų, kredito rizikos valdymo priemonių ir procedūrų išimčių registravimo ir vertinimo vidaus kontrolę. Peržiūrint kredito politiką, kredito rizikos limitus, kredito rizikos valdymo priemones ir procedūras, reikėtų atsižvelgti į taikytų išimčių dažnumą ir pobūdį.

Banke taikomą kredito rizikos vidaus kontrolę turi nuolat vertinti banko vidaus auditoriai. Jų pareiga yra vertinti kredito rizikos valdymo strategiją, kredito politiką, banko nustatytus limitus, numatytas rizikos valdymo priemones, procedūras ir jų laikymąsi, teikti ataskaitas banko valdybai ir, jei reikia, siūlyti kredito rizikos valdymo gerinimo priemones. Vidaus auditoriai taip pat turi įvertinti banko valdybai ir stebėtojų tarybai teikiamos informacijos apie prisiimtą kredito riziką ir jos valdymą teisingumą bei išsamumą, nustatyti, ar banke taikomos kredito rizikos valdymo priemonės ir procedūros atitinka paskolų pobūdį, įvairovę, jų dydį, skaičių, sudėtingumą ir riziką. Kapitalo pakankamumo direktyvos 7 priedo 130 paragrafe³⁷ reikalaujama, kad vidaus auditoriai tikrintų banke taikomos reitingų sistemos, vertinimo balais ir kitų statistinių modelių tinkamumą ir tai, ar juos taikant gaunami rezultatai atitinka faktinius. Jie taip pat turi tikrinti, ar banko darbuotojai supranta kredito rizikos valdymo strategiją, kredito politiką, ar jie susipažinę su kredito rizikos valdymo priemonėmis ir procedūromis, ar jiems pakanka profesinių įgūdžių, kad galėtų tinkamai jas įgyvendinti.

Perduodamas su paskolų teikimu ar kredito rizikos valdymu susijusias veiklos sritis trečiajai šaliai, bankas turi užtikrinti, kad kredito rizika ir toliau bus valdoma veiksmingai, o banko vidaus ir nepriklausomiems auditoriams, banko priežiūros institucijai bus sudarytos galimybės tinkamai įvertinti banko prisiimtą kredito riziką ir jos valdymo priemonių ir procedūrų tinkamumą. Perduodant veiklą trečiajai šaliai, turi būti laikomasi bankų priežiūros institucijos nustatytų

³⁶ CEBS Meeting Document template 2004// <http://www.c-eps.org/SD/Rules.htm>; prisijungimo laikas: 2007-10-29

³⁷ . Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2000 m. kovo 20 d Nr. 2000/12/EB dėl kredito įstaigų steigimosi ir veiklos//http://www.lb.lt/lt/leidiniai/es_teise/030-123.pdf; prisijungimo laikas: 2007-11-03

reikalavimų³⁸. Pagrindinių funkcijų, susijusių su kredito rizikos valdymu, trečiajai šaliai bankas neturėtų perduoti³⁹.

Siekdama rinkos disciplinos, banko valdyba turėtų pasirūpinti, kad visuomenė gautų pakankamai informacijos apie banko prisiimtą kredito riziką ir jos valdymą. Tokios informacijos teikimo reikalavimai numatyti ir kapitalo pakankamumo direktyvos⁴⁰ 145–149 straipsniuose.

Vis dėlto sukurti kredito rizikos valdymo sistemą dar nepakanka. Būtina užtikrinti, kad ši sistema banke veiktų taip, kaip tikimasi. Siekiant šio tikslo, didelės įtakos turi vadinamoji rizikos valdymo kultūra – vertybių, įsitikinimų ir elgesio normų visuma. Kredito rizikos valdymo kultūra turi įtakos kreditavimui ir prisiimamai rizikai. Kredito politikos ir banko politikos neatitikimą gali lemti ne tik kontrolės procedūrų neefektyvumas, kredito rizikos valdymo sistemos netikimas esamai situacijai, bet ir priemonių, galinčių paskatinti darbuotojus atlikti su banko politika nesuderinamus veiksmus, taikymas, kreditavimo kultūros trūkumas ar jos neišmanymas. Kad kredito rizika banke būtų valdoma sėkmingai, būtina sukurti bankui priimtina aukštą kredito rizikos valdymo kultūrą.

³⁸ Lietuvos banko valdybos nutarimas 2007 m. liepos 26 d. Nr. 99 dėl Lietuvos banko valdybos 1998 m. gruodžio 17 d. nutarimo Nr. 224 "Dėl Bazelio bankų priežiūros komiteto patvirtintų pagrindinių efektyvios bankų priežiūros principų įgyvendinimo" pakeitimo; <http://www.lb.lt/docs/htm/12007072699.htm>; prisijungimo laikas: 2007-10-29

³⁹ Daugiau apie banko veiklos perdavimą trečiajai šaliai žiūrėti BCBS (2004d), CEBS (2004a).

⁴⁰ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2000 m. kovo 20 d Nr. 2000/12/EB dėl kredito įstaigų steigimosi ir veiklos/http://www.lb.lt/lt/leidiniai/es_teise/030-123.pdf; prisijungimo laikas: 2007-11-03

2.2. Paskolos rizikos valdymas

Kredito rizikos valdymas prasideda dar iki suteikiant paskolą. Iš skolininko bankas turi pareikalauti tiek informacijos, kad paskolą teikiantys, jos riziką vertinantys darbuotojai, paskolų komitetas, vidaus ir išorės auditoriai bei banko priežiūros institucija galėtų tinkamai įvertinti kredito riziką prieš suteikiant paskolą ir turėtų galimybę ją vertinti visą paskolos terminą. Prieš suteikiant paskolą reikia įvertinti ne tik prisiimamą riziką ir laukiamą pelną, bet ir abu šiuos veiksnius kartu, t. y. pagal riziką įvertintą pelną. Priimdamas sprendimą suteikti paskolą, bankas taip pat turi įvertinti atidėjinių tikėtinam nuostoliui padengti ir kapitalo netikėtam nuostoliui padengti poreikį (kainodara, pagrįsta rizika).

Teikiant kai kurias paskolas, reikia atlikti papildomus veiksmus:

- kai paskolą teikia keli bankai kartu (sindikuota paskola), prieš sudarydamas sutartį su kitais bankais kiekvienas bankas turi įvertinti kredito riziką, numatyti paskolos teikimo sąlygas ir kt.;

- kredituodamas investicinius ir panašius projektus, bankas įvertina ne tik ekonominę projekto sėkmę, bet ir technines jo įgyvendinimo galimybes, taip pat teisinius, aplinkosaugos ir kitus veiksnius, projekto plano laikymąsi. Jei banko darbuotojams nepakanka žinių, kad jie galėtų visapusiškai įvertinti projektą, bankas turėtų samdyti reikiamą kvalifikaciją turinčius nepriklausomus ekspertus;

- paskolų su banku susijusiems asmenims teikimo sąlygas ir tvarką patvirtina banko stebėtojų taryba. Tokios paskolos neturėtų viršyti banko stebėtojų tarybos nustatytų dydžių. Paskolų teikimo sąlygos šiems asmenims negali būti palankesnės nei kitiems banko skolininkams;

- banke turėtų būti numatytos procedūros susijusiems skolininkams nustatyti, o paskolos jiems turėtų būti teikiamos pagal iš anksto nustatytą tvarką (Bazelio bankų priežiūros komiteto parengto dokumento 7 principas)⁴¹.

Numatant kredito politiką, kredito rizikos valdymo priemones, reikia užtikrinti, kad paskolų portfelio dydžio, rinkos dalies siekimas netaptų svarbesniu už kitus ar net vieninteliu tikslu. Teikiant paskolą turi būti atsižvelgiama ir į pelną, ir į prisiimamą riziką. Ji neturi būti teikiama, jei apie prisiimamą kredito riziką nepakanka informacijos. Vykdamas šiuos reikalavimus, didelė reikšmė tenka kredito rizikos valdymo kultūrai.

⁴¹ Principles for the Management of Credit Risk 2000 rugsėjo mėn.// <http://www.bis.org/publ/bcbs75.htm>; prisijungimo laikas: 2007-11-05

Paskolas teikiantys ir kredito riziką vertinantys darbuotojai turi būti pasirengę tinkamai atlikti jiems pavestas užduotis, t. y. turėti pakankamai žinių ir patirties. Kapitalo pakankamumo direktyvos 5 priedo 3 paragrafe⁴², Bazelio bankų priežiūros komiteto parengtuose „Kredito rizikos valdymo principuose“⁴³ (4 ir 6 principai) keliamas dar vienas reikalavimas: paskolų teikimo tvarka turi būti išsamiai aprašyta, t. y. turi būti numatyta, kam, kokios, kokio dydžio, kokiomis sąlygomis gali būti teikiamos paskolos. Jos negali būti teikiamos spekuliaciniais tikslais.

Visi skolininkai turi būti vertinami, laikantis vienodų principų. Pavyzdžiui, nuolatiniai, gerai pažįstami banko klientai neturėtų būti laikomi patikimais vien pagal jų žodinį patikinimą. Bankas turi užtikrinti, kad finansiškai patikimam skolininkui nebūtų teikiama tokia paskola, kuri pranoktų jo finansines galimybes. Sprendimą dėl paskolos suteikimo turi priimti ne mažiau kaip du asmenys, jis turi būti patvirtintas įgaliojimus turinčių asmenų parašais. Priimant sprendimą suteikti paskolą turi pateikti išvadas verslo padalinio atstovas ir kredito riziką įvertinęs asmuo. Sprendimus dėl nedidelių ir nerizikingų paskolų gali priimti ir vienas asmuo, tačiau tik kredito politikos ar kitokiame dokumente banko valdybos nustatytais atvejais.

Bazelio bankų priežiūros komitetas⁴⁴ nurodo, kad prieš patvirtinant ir pradėdant teikti su kredito rizika susijusias naujas paslaugas (pačiam bankui, banko klientams arba naujame bankui geografiniame regione) informacija apie tokias paslaugas, galimo jų poveikio banko veiklai analizę (paslaugų rizika, tolesnės šių paslaugų rizikos stebėjimo, vertinimo ir kontrolės galimybės ir pan.), jų rizikos valdymo priemonės ir procedūras, kita svarbi informacija (susijusi su apskaita, mokesčiais, teisiniais aspektais, bankų priežiūros institucijos reikalavimais ir pan.) turi būti pateikiama banko valdybai, rizikos valdymo komitetui ir kitiems kredito rizikos valdytojams (3 principas).

„Kredito rizikos valdymo principuose“⁴⁵ nurodoma suteiktą paskolą administruoti ir nuolat vertinti jos riziką (8 ir 9 principai), o kapitalo pakankamumo direktyvos 5 priedo 4 punkte reikalaujama, kad banke būtų įdiegtos „veiksmingos sistemos su rizika susijusioms paskoloms ir jų portfeliams nuolat administruoti ir stebėti, probleminėms paskoloms nustatyti ir valdyti, reikiamai jas įvertinti ir atidėjiniams sudaryti“. Banke turi būti sukurta tokia paskolų administravimo sistema, kuri leistų tinkamai tvarkyti kiekvienos suteiktos paskolos dokumentų bylą, iš skolininko pareikalauti finansinės ir kitokios informacijos, skolininkui laiku siųsti informacinius pranešimus.

⁴² . Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2000 m. kovo 20 d Nr. 2000/12/EB dėl kredito įstaigų steigimosi ir veiklos//http://www.lb.lt/lt/leidiniai/es_teise/030-123.pdf; prisijungimo laikas: 2007-11-05

⁴³ Principles for the Management of Credit Risk 2000 rugsėjo mėn.// <http://www.bis.org/publ/bcbs75.htm>; prisijungimo laikas: 2007-11-05

⁴⁴ Ten pat.

⁴⁵ Ten pat.

Informacija apie suteiktas paskolas į banko informacines sistemas turi būti įvedama ir už kredito rizikos valdymą atsakingiems asmenims pateikiama laiku, ypač informacija apie išsipareigojimų nevykdančius skolininkus, tokia informacija turi būti tiksli. Be to, reikia skirti paskolas administruojančių ir jas teikiančių banko darbuotojų funkcijas, nes pastarieji gali turėti ketinimų nuslėpti blogėjančią jų suteiktų paskolų kokybę.

Labai svarbi sėkmingo kredito rizikos valdymo sąlyga – tinkama kredito rizikos stebėjimo ir vertinimo sistema. Ji leidžia, stebint ir vertinant skolininkų finansinę būklę, kontroliuoti, kaip laikomasi paskolų sutarčių, iš anksto nustatyti galimas problemines paskolas, tiksliai ir laiku nustatyti paskolos užtikrinimo priemonių vertę ir tai, kaip ji atitinka prisiimtą kredito riziką. Sukaupus informaciją apie suteiktų paskolų riziką, turi būti sudaromi reikiamo dydžio atidėjiniai (koreguojama paskolų vertė finansinėje ataskaitoje)⁴⁶, o informacija ir dokumentai, esant reikalui, perduodami su probleminėmis paskolomis dirbantiems banko darbuotojams. Pagal kapitalo pakankamumo direktyvos 7 priedo 127 paragrafą⁴⁷, banke turi būti skiriamos paskolas stebinčių ir jas vertinančių darbuotojų, taip pat paskolas teikiančių darbuotojų funkcijos.

Su probleminėmis paskolomis dirbantis banko struktūrinis padalinys turi būti nepriklausomas nuo verslo padalinių. Bazelio bankų priežiūros komitetas⁴⁸ rekomenduoja parengti darbo su probleminėmis paskolomis dokumentą, kuriame būtų numatyti aiškūs kriterijai ar sąlygos, kada paskola perduodama administruoti su probleminėmis paskolomis dirbančiam struktūriniam padaliniui (16 principas). Tokiam struktūriniam padaliniui patariama atlikti bent didžiausių probleminių paskolų paskesnę analizę: ar tokios paskolos suteiktos laikantis kredito politikos, kokia buvo skolininko finansinė būklė jam suteikiant paskolą, kada ir kaip pastebėtos problemos, ar tiksliai įvertinta paskolos užtikrinimo priemonė ir pan. Remdamasis tokios analizės rezultatais, su probleminėmis paskolomis dirbantis banko struktūrinis padalinys banko valdybai turėtų teikti siūlymus, kaip tobulinti kredito politiką, kredito rizikos valdymo priemones ir procedūras.

Skolininkų (paskolų) rizikai vertinti rekomenduojama taikyti ekspertinius vertinimus ir kiekybinius, statistiniais metodais pagrįstus skolininkų rizikos vertinimo modelius (toliau –

⁴⁶ Jasevičienė F., Valvoniš V. Paskolų vertinimas: tarptautinė ir Lietuvos praktika// Pinigų studijos, 2003, Nr. 1

⁴⁷ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2000 m. kovo 20 d Nr. 2000/12/EB dėl kredito įstaigų steigimosi ir veiklos//http://www.lb.lt/lt/leidiniai/es_teise/030-123.pdf; prisijungimo laikas: 2007-11-05

⁴⁸ Principles for the Management of Credit Risk 2000 rugsėjo mėn.// <http://www.bis.org/publ/bcbs75.htm>; prisijungimo laikas: 2007-11-05

statistinius modelius) arba juos derinti⁴⁹. Banko darbuotojai turi būti tinkamai pasirengę juos taikyti, t. y. turėti pakankamai žinių, įgūdžių ir patirties.

Bazelio bankų priežiūros komitetas siūlo vertinant skolininkų (paskolų) riziką taikyti skolininkų (paskolų) reitingavimo sistemą (10 principas)⁵⁰. Tokią sistemą būtinai turės taikyti tie bankai, kurie pasirinks vidaus reitingais pagrįstą kapitalo poreikio skaičiavimo metodiką. Vis dėlto, kad ir kokie modeliai būtų taikomi, reikia numatyti ir raštu išdėstyti tuos atvejus, kai galima priimti sprendimą suteikti paskolą, net ir gavus neigiamą eksperto ar modelio įvertinimą, ir kai galima priimti sprendimą jos nesuteikti, net ir gavus teigiamą eksperto ar modelio įvertinimą. Taip pat būtina nuolat vertinti modelių patikimumą.

Valdant kredito riziką, svarbus vaidmuo tenka paskolos užtikrinimo priemonėms. Kapitalo pakankamumo direktyvos 8 priedo 2 dalies 1 paragrafe⁵¹ reikalaujama: „kredito įstaiga turi įtikinti atsakingą instituciją, kad ji tinkamai valdo riziką, kylančią dėl to, kad kredito įstaiga naudojami kredito rizikos mažinimo priemonėmis“. Tos pačios direktyvos 5 priedo 6 paragrafe numatyta: „rizika, kad kredito rizikos mažinimo priemonės, kurias taiko kredito įstaiga, gali pasirodyti ne tokios veiksmingos, kaip tikėtasi, turi būti įvertinta ir kontroliuojama, taikant dokumentuose nurodytas priemones ir procedūras“⁵².

Priimdamas paskolos užtikrinimo priemonę galimiems nuostoliams sumažinti, bankas turi atsižvelgti į įkeisto turto likvidumą, jo vertės pastovumą, nusidėvėjimo terminą, palyginti su paskolos terminu, užtikrinimo priemonės vertės ir skolininko finansinės būklės priklausomybę, pirmumo teisę panaudojant užtikrinimo priemonę, jei suteikta garantija, laidavimas ar draudimas – garanto, laiduotojo ar draudimo įmonės finansinę būklę ir kitus veiksnius, galinčius turėti įtakos užtikrinimo priemonę panaudojant. Tokia priemonė įvertinama prieš suteikiant paskolą. Jei jos vertė labia priklauso nuo trečiojo asmens finansinės būklės, reikia įvertinti ir to asmens finansinę būklę bei riziką. Pagal kapitalo pakankamumo direktyvos 8 priedo 2 dalies 2 paragrafą,⁵³ paskola negali būti teikiama atsižvelgiant tik į paskolos užtikrinimo priemonę, neįvertinus asmens finansinės būklės ir negavus kitos informacijos, reikalingos kredito rizikai įvertinti.

⁴⁹ Apie skolininkų kredito rizikos vertinimo modelių klasifikavimą daugiau skaityti K. Ong (2004), apie vertinimo balais modelius – L. J. Mester (1997), L. C. Thomas ir kt. (2002), E. Mays (2003), apie reitingavimo sistemas – W. B. English, W. R. Nelson (1998), BCBS (2000).

⁵⁰ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2000 m. kovo 20 d Nr. 2000/12/EB dėl kredito įstaigų steigimosi ir veiklos/http://www.lb.lt/lt/leidiniai/es_teise/030-123.pdf; prisijungimo laikas: 2007-11-05

⁵¹ Ten pat.

⁵² Ten pat.

⁵³ Ten pat.

Kredito politikos dokumente ar kituose banko dokumentuose turi būti numatytos visų rūšių paskoloms taikytinos užtikrinimo priemonės, jų vertės stebėjimo procedūros, atvejai, kada priemonė turi būti įvertinama iš naujo, jos taikymo atvejai.

Bankams, teikiantiems paskolas tarptautiniu mastu, svarbi šalies rizika, t. y. rizika, kad dėl ekonominės, politinės padėties permainų užsienio šalyje ar kitų veiksnių skolininkas visiškai ar iš dalies neįvykdys įsipareigojimų sutartyje numatytomis sąlygomis. Bankuose, kuriems svarbi šalies rizika, turi būti įdiegta šalies rizikos nustatymo, stebėjimo, vertinimo ir kontrolės sistema (limitų sistema, šalies rizikos reitingavimas ir kt.). Numatant šalies rizikos valdymo priemones ir procedūras, reikia atsižvelgti į galimus ateities įvykius, o ne tik vertinti praeities faktus. Tokios priemonės ir procedūros turi būti taikomos ne tik paskoloms, bet ir jų užtikrinimo priemonėms. Šalies rizika vertintina prieš suteikiant paskolą ir visą jos terminą. Ji vertintina ne tik tais atvejais, kai paskola suteikiama užsienio šalyje esančiam skolininkui, bet ir tada, kai paskolos gavėjo kredito rizika daug priklauso nuo padėties užsienio šalyje.

Bankas turėtų vertinti ne tik atskirų šalių, bet ir ekonomiškai ar kitaip glaudžiai susijusių šalių grupių (regionų) riziką. Rekomenduojama tokioms šalių grupėms nustatyti šalies rizikos limitus. Taip pat turėtų būti nustatyti ir paskolų rūšių, sandorio šalių, banko struktūrinių padalinių limitai. Bankai, turintys investicijų užsienio šalių kapitalo rinkose ir tose šalyse suteikę kitokių paskolų, turėtų atskirai nustatyti tokių investicijų ir paskolų limitus. Limitus turėtų tvirtinti ir ne rečiau kaip kartą per metus peržiūrėti banko valdyba arba rizikos valdymo komitetas.

Kaip viena iš šalies rizikos rūšių turėtų būti vertinama ir pervedimo (transfer) rizika – galimybė patirti nuostolį, kai skolininkas ar sandorio šalis bankui negali pervesti užsienio valiutos dėl jos trūkumo, pavyzdžiui, užsienio šalyje trūkstant reikiamos užsienio valiutos, taikant valiutinius apribojimus⁵⁴.

⁵⁴ Principles for the Management of Credit Risk 2000 rugsėjo mėn.// <http://www.bis.org/publ/bcb75.htm>; prisijungimo laikas: 2007-11-05

2.3. Paskolų portfelio rizikos valdymas

Nustatyti, įvertinti, stebėti ir kontroliuoti būtina ne tik atskirų paskolų, bet ir viso paskolų portfelio riziką. Bazelio bankų priežiūros komitetas⁵⁵ nurodo paskolų portfelio rizikos valdymo tikslą – pasiekti bankui priimtina rizikos ir pajamų balansą viso paskolų portfelio mastu (12 principas). Valdant paskolų portfelio riziką, galima dvejopa strategija:

1. Pasyvi. Tai tradicinis požiūris į paskolų portfelio rizikos valdymą: suteiktos paskolos laikomos iki jų grąžinimo termino pabaigos (vadinamasis principas „nusipirk ir laikyk“), bankas nekeičia jau suteiktų paskolų portfelio sudėties. Laikantis pasyvios strategijos, paskolų portfelio rizika iš esmės valdoma tik taikant limitus, t. y. nesuteikiant per daug paskolų vienam skolininkui, susijusiems ar ta pačia ekonomine veikla užsiimantiems skolininkams. Pasyvios strategijos laikosi dauguma bankų.

2. Aktyvi. Bankas, išlaikydamas dalį paskolų iki jų grąžinimo termino pabaigos, aktyviai keičia paskolų portfelio sudėtį, kad gautų didžiausią pelną, esant priimtina rizikai. Taikomos tokios priemonės, kaip paskolų pardavimas, paskolų keitimas vertybiniais popieriais, paskolų draudimas, taip pat išvestinės finansinės priemonės.

Vienas pagrindinių paskolų portfelio rizikos šaltinių – paskolų koncentracija. Todėl kiekvienas bankas turi taikyti paskolų koncentracijos rizikos stebėjimo, vertinimo ir vadovybės informavimo sistemą, kuri užtikrintų tinkamą paskolų portfelio paskirstymą ir galimybę kontroliuoti banko prisiimamą kredito riziką. Kapitalo pakankamumo direktyvos 5 priedo 7 paragrafe⁵⁶ numatyta: „paskolų koncentracijos rizika, atsirandanti dėl asmenų, susijusių asmenų grupių, tam pačiam ekonominiam sektoriui ar geografiniam regionui priklausančių asmenų, tokia pačia veikla užsiimančių arba tas pačias prekes gaminančių asmenų, dėl kredito rizikos mažinimo priemonių taikymo, dėl didelių netiesioginių kredito išsipareigojimų (pvz., esant vieninteliui užtikrinimo priemonės davėjui), turi būti vertinama ir kontroliuojama, taikant dokumentuose nurodytas priemones ir procedūras“.

Paskolų koncentracijos rizika vertinama įvairiais požiūriais: pagal skolininkus (didelės paskolos)⁵⁷, susijusius skolininkus, su banku susijusius skolininkus ir vidaus paskolas, ekonominės veiklos rūšis, užsienio šalis, susijusių šalių grupes, paskolų rūšis, paskolos užtikrinimo priemonės ir

⁵⁵ Principles for the Management of Credit Risk 2000 rugsėjo mėn.// <http://www.bis.org/publ/bcbs75.htm>; prisijungimo laikas: 2007-11-05

⁵⁶ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2000 m. kovo 20 d Nr. 2000/12/EB dėl kredito įstaigų steigimosi ir veiklos//http://www.lb.lt/lt/leidiniai/es_teise/030-123.pdf; prisijungimo laikas: 2007-11-05

⁵⁷ Ten pat.

kt. Banke turi būti nustatomi paskolų koncentracijos rizikos šaltiniai ir, atsižvelgiant į įvairius ekonominius scenarijus, vertinamas tokios koncentracijos kitimas. Pavyzdžiui, esant reikšmingai vienos ekonominės veiklos rūšies paskolų koncentracijos rizikai, būtina tą veiklą stebėti. Jei tam tikros priežastys neleidžia tinkamai diversifikuoti banko paskolų portfelį (rinkos ypatybės, mažas geografinis veiklos regionas, mažai ekonomiškai nesusijusių klientų), paskolų koncentracijos rizika mažintina kitomis priemonėmis, nebūtinai atsisakant pelningo kreditavimo galimybių. Rekomenduojama tokiais atvejais daugiau kapitalo skirti paskolų koncentracijos rizikai padengti, kainodara užtikrinti, kad paskolų palūkanų normos atitiktų prisiimtą kredito riziką. Bankas neturėtų paskolų portfelio rizikos diversifikavimo tikslais teikti paskolų asmenims, kurių kredito rizikos negali tinkamai įvertinti, arba teikti kredito paslaugas, kurių gerai neišmano.

Bazelio bankų priežiūros komitetas rekomenduoja paskolų koncentracijos rizikos valdymui taikyti kredito rizikos limitų sistemą⁵⁸ ir kitas priemones (5 principas). Jei laikomasi pasyvios paskolų portfelio valdymo strategijos, limitų sistema yra viena svarbiausių paskolų portfelio rizikos valdymo priemonių. Dažniausiai taikomi šie limitai:

- paskolai – maksimali suma, terminas, paskolos užtikrinimo priemonės ir paskolos santykis, paskolos įmokos ir mėnesio pajamų santykis;

- paskolų grupėms – skolininkų grupė (įskaitant su banku susijusius skolininkus ir vidaus paskolas), ekonominės veiklos rūšys, paskolų užtikrinimo priemonės, paskolų rizikos grupė, didelių sumų paskolos, paskolų rūšys;

- visam paskolų portfeliui – geografiniai regionai, paskolų portfelio dydis.

Kredito rizikos limitų sistemą reikia taikyti kiekvienai banko paskolai. Banke nustatytų kredito rizikos limitų turi būti griežtai laikomasi, jų negalima pažeisti tenkinant skolininko prašymą suteikti paskolą. Jei nustatyti kredito rizikos limitai viršijami, tokiam sprendimui turi pritarti limitus patvirtinęs kredito rizikos valdytojas.

Kredito rizikos limitai neturi būti per daug griežti, kad šiek tiek pasikeitus padėčiai netektų jų pažeisti, tačiau jie neturi būti ir per daug liberalūs, nes tada neturėtų praktinės naudos. Limitus reikia nuolat peržiūrėti ir koreguoti, atsižvelgiant į išorės veiksnių (ekonominės padėties šalyje, ūkio sektoriaus) ir vidaus veiksnių (kredito rizikos valdymo strategijos, paskolų portfelio struktūros, pelningumo) pokyčius. Keičiant limitus, turi būti atsižvelgiama į kredito rizikos valdymo strategijos nuostatas, banko patirtus nuostolius ir galimybes patirti juos ateityje, prisiimamą kredito riziką,

⁵⁸ Principles for the Management of Credit Risk 2000 rugsėjo mėn.// <http://www.bis.org/publ/bcbs75.htm>; prisijungimo laikas: 2007-11-05

palyginti su laukiamomis pajamomis, limitų tarpusavio ryšius (pvz., nustatant limitus darbdaviui ir darbuotojams, būtina atsižvelgti į tai, kad įmonės darbuotojų kredito rizika priklauso nuo darbdavio finansinės būklės), paskolų portfelio riziką, kredito rizikos ir kitų rūšių rizikos priklausomybę, skolininkų ar jų grupių tarpusavio ryšius, jų kredito rizikos koreliaciją, limitų išimčių dažnumą ir pobūdį.

Kredito rizikos limitus nustato ir jų laikymąsi kontroliuoja tam tikri kredito rizikos valdymo organai: banko valdyba, rizikos valdymo komitetas ar kredito rizikos valdymo struktūrinis padalinys. Šių funkcijų negali atlikti verslo padaliniai ir juos kuruojantys asmenys. Banko vadovybei turi būti laiku pateikiama informacija apie artėjimą prie nustatytų kredito rizikos limitų ar jų pažeidimą.

Aktyvų paskolų portfelio rizikos valdymą taiko tik nedaugelis bankų, pirmiausia – didieji bankai. Kad būtų galima jį taikyti, šalyje turi būti sukurta finansinių priemonių, skirtų paskolų portfelio rizikai valdyti, rinka⁵⁹.

Nustatant paskolos riziką, paprastai užtenka eksperto vertinimo, tačiau įvertinti paskolų portfelio riziką ekspertui būtų labai sunku ar net visai neįmanoma, nes dėl portfelio diversifikavimo paskolų rizikos suma nėra lygi paskolų portfelio rizikai. Paskolų portfelio rizikai vertinti siūloma taikyti paskolų portfelio vertinimo modelius: „kredito rizikos diversifikavimas gali būti sėkmingas tik tada, kai taikomas paskolų portfelio rizikos vertinimo modelis, leidžiantis kiekybiškai įvertinti paskolų portfelio riziką“⁶⁰. Jei bankas laikosi aktyvios paskolų portfelio rizikos valdymo strategijos, tokį modelį taikyti būtina.

Bazelio bankų priežiūros komitetas tiek aktyvią, tiek pasyvią paskolų portfelio rizikos valdymo strategiją pasirinkusiems bankams siūlo reguliariai atlikti kredito rizikos testavimą nepalankiomis sąlygomis (13 principas). Jei banke taikomas paskolų portfelio rizikos vertinimo modelis, testavimą nepalankiomis sąlygomis galima atlikti daug geriau, nei tada, kai toks modelis netaikomas. Kapitalo pakankamumo direktyvos 114 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad nepalankiomis sąlygomis turi būti testuojama paskolų koncentracijos rizika, taip pat „rizika, keliama rinkos sąlygų pasikeitimo, jei ji gali turėti neigiamos įtakos kredito įstaigos kapitalo pakankamumui ir rizikai, susijusiai su užtikrinimo priemonių panaudojimu nepalankiomis rinkos sąlygomis“. Tos pačios direktyvos 7 priedo 4 dalies 41 ir 42 paragrafuose⁶¹ rašoma: „kredito įstaiga turi taikyti patikimas

⁵⁹ Daugiau apie ES šalių bankuose naudojamas paskolų portfelio rizikos valdymo priemones ir jų rinką skaityti ECB (2004a).

⁶⁰ Daugiau apie paskolų portfelio rizikos vertinimo modelius skaityti BCBS (1999), A. Saunders (1999)

⁶¹ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2000 m. kovo 20 d Nr. 2000/12/EB dėl kredito įstaigų steigimosi ir veiklos/http://www.lb.lt/lt/leidiniai/es_teise/030-123.pdf; prisijungimo laikas: 2007-11-05

kapitalo pakankamumo testavimo nepalankiomis sąlygomis procedūras. Atliekant testavimą nepalankiomis sąlygomis, nustatomi galimi įvykiai arba ekonominių sąlygų pasikeitimai, kurie turėtų neigiamos įtakos vykdant išsipareigojimus kredito įstaigai, įvertinamos kredito įstaigos galimybės atlaikyti tokius pokyčius. Kredito įstaiga turi reguliariai atlikti kredito rizikos testavimą nepalankiomis sąlygomis, kad įvertintų, kiek įtakos tam tikros sąlygos turi kapitalui, skirtam kredito rizikai padengti. Kredito įstaigos pasirinktus testus turi įvertinti priežiūros institucija. Testai turi būti prasmingi ir parengti taip, kad leistų įvertinti bent nedidelio ekonomikos nuosmukio galimybę. Numatydamą testavimo nepalankiomis sąlygomis scenarijus, kredito įstaiga turi įvertinti paskolų reitingų pasikeitimus. Nepalankiomis sąlygomis turi būti testuojami paskolų portfeliai, apimantys didžiąją dalį visų banko paskolų⁶². Į testavimo nepalankiomis sąlygomis rezultatus reikia atsižvelgti numatant kredito rizikos valdymo strategiją, kredito politiką, kredito rizikos valdymo priemones ir procedūras.

⁶² Daugiau apie testavimą nepalankiomis sąlygomis skaityti CGFS (2000, 2001), apie kredito rizikos testavimą nepalankiomis sąlygomis – MAS (2003).

3. Kredito rizikos vertinimo modeliai

3.1. Kredito rizikos vertinimo modelių įvairovė

Paskolų teikimas yra viena pagrindinių bankų veiklos krypčių. Skolinant turtą reikia daryti sprendimus, susijusius tiek su skolininkui teikiamos paskolos naudingumu, tiek su jos grąžinimo užtikrinimu. Šie sprendimai ne visada yra teisingi ir paskolos naudingumas laikui bėgant gali sumažėti dėl įvairių priežasčių. Pagrindinė rizika, su kuria susiduria bankai, yra kredito rizika. Kadangi paskolų teikimas išlieka ne tik viena svarbiausių, bet ir viena rizikingiausių bankų veiklos sričių, itin svarbu tinkamai valdyti kredito riziką ir turėti patikimą šio turto netekimo rizikos įvertinimo mechanizmą. Vienas iš kredito rizikos valdymo būdų yra derama skolininkų mokumo analizė. Kuo tikslesni tokios analizės rezultatai, tuo patikimesnis banko stabilumas teikiant paskolas, todėl itin svarbus aspektas yra tinkamo kredito rizikos vertinimo modelio pasirinkimas.

Kredito rizikos modeliai plačiai naudojami priimant kreditų išdavimo sprendimus, reitinguojant banko skolininkus, nustatant palūkanų normas, taip pat kredito rizikos modeliai taikomi kaip išpėjamosios apie galimas paskolų portfelio problemas priemonės, siekiant laiku atlikti reikiamus koreguojančius veiksmus.

Yra sukurta daug kredito rizikos modelių rūšių ir formų kaip antai modeliai pagrįsti skolininkų apskaitos duomenimis (pavyzdžiui Altmano Z modelis, Zeta Kredito rizikos modelis, Zmijejewski modelis, Ohlson modelis), skolininkų akcijų rinkos vertėmis, vartotojų finansų modeliais ir panašiai. Praktiškai visi remiasi matematiniais statistiniais metodais, daugumoje taikoma koreliacinė ir regresinė analizės. Dauguma modelių reikalauja sudėtingų programinių įrangų bei informacijos apdorojimo sistemų.

Kredito rizikos vertinimo modelius galima skirstyti remiantis įvairiais kriterijais. Altman E.I., Brady B., Resti A., Sironi A. (2002)⁶³ pateikia tokį skirstymą:

a) Kredito įkainojimo modeliai ir b) Portfelio kredito rizikos vertės modeliai.

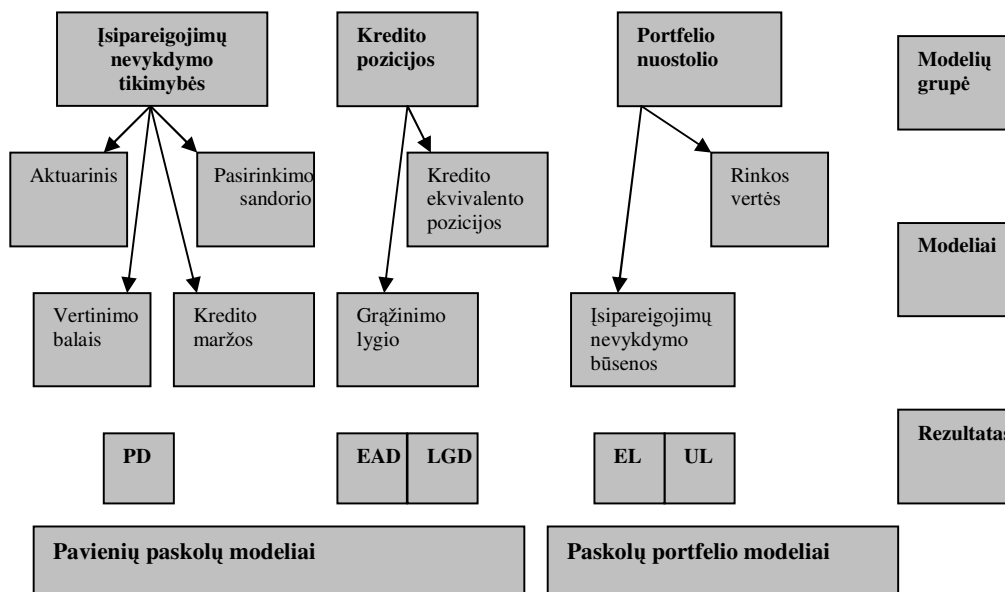
Kredito įkainojimo modeliai dar skirstomi į:

- (i) pirmos kartos struktūrinės formos modelius;
- (ii) antros kartos struktūrinės formos modelius;
- (iii) sumažintos formos modelius.

⁶³ Altman E.I., Brady B., Resti A., Sironi A. The Link between Default and Recovery Rates: Implications for Credit Risk Models and Procyclicality, 2002.

Remiantis Kamienu I., Valvoniu V.⁶⁴, metodus galima skirstyti pagal modelio rezultatą. 2 pav. pateikiama grupavimo metodika, kuomet kredito rizikos vertinimo modeliai skirstomi pagal tai, kuri kredito rizikos sudedamoji dalis (arba dalys) yra vertinama.

2. Pav. Kredito rizikos vertinimo modeliai

Šaltinis: I.Kamienas, V.Valvonis (2004)

Bene gausiausia modelių grupė yra įsipareigojimų nevykdymo tikimybės modeliai, kurių sudarymo metodai ir naudojama informacija skiriasi.

Aktuariniuose modeliuose naudojami istoriniai duomenys įvertinti kredito reitingo pasikeitimo tikimybės. Didžiausias tokių modelių trūkumas yra tas, kad neatsižvelgiama į tai, jog realybėje įsipareigojimų nevykdymo ar kredito reitingo pasikeitimo tikimybės yra dinamiškos ir gali reikšmingai skirtis laikui bėgant, priklausomai nuo ekonominių sąlygų, verslo ciklo ar kitų veiksnių (Altman E.I., Onorato M., 2003)⁶⁵. Šiuose modeliuose pirmiausia reikia suskirstyti visus skolininkus pagal jų riziką į grupes, o tam būtina turėti praeities duomenų apie įsipareigojimus vykdžiusius ir jų neįvykdžiusius skolininkus.

⁶⁴ I. Kamienas, Valvonis V., Paskolų registro naudojimas kredito rizikai valdyti// Pinigų studijos, 2004, Nr. 1

⁶⁵Altman E.I., Onorato M. An Integrated Pricing Model for Defaultable Loans and Bonds, 2003// <http://pages.stern.nyu.edu/~ealtman/Pricing-model.pdf>; prisijungimo laikas: 2007-10-29

Vertinimo balais modeliuose, naudojant statistines technikas ir istorinius duomenis, gaunamas skolininko kreditingumo balas, kurį galima naudoti skolininkų skirstymui į grupes (Mester L.J., 1997)⁶⁶.

Įsipareigojimų nevykdymo tikimybei skaičiuoti taikant pasirinkimo sandorio ir kredito maržos modelius, naudojama rinkos informacija - nuosavybės ir skolos vertybinių popierių kainos.

Kredito pozicijos vertinimo modeliai skirti paskolų gražinimo lygiui ar kredito linijų (limitų) panaudojimui įsipareigojimų nevykdymo atveju prognozuoti. Taikant šiuos modelius, rezultatas yra paskolos likutis įsipareigojimų nevykdymo atveju (EAD) ir nuostolis įsipareigojimų nevykdymo atveju (LGD). Skolininkai ir finansinės priemonės suskirstomi į keletą homogeninių grupių ir remiantis praeities duomenimis, apskaičiuojamos kiekvienos homogeninės grupės kredito rizikos sudedamųjų dalių reikšmės (Kamienas I., Valvonis V., 2004)⁶⁷.

Gražinimo lygio modeliai vertina paskolų gražinimo lygį kaip paskolos gražinimo užtikrinimo priemonės funkciją (Jokivuolle E., Peura S., 2000)⁶⁸. Kredito pozicijos modelių grupei priskiriami ir išvestinių finansinių priemonių modeliai, išvestinių priemonių pozicijas leidžiantys transformuoti į kredito pozicijas. Visai neseniai kredito išvestiniai vertybiniai popieriai, tokie kaip kredito pasirinkimo sandoriai, kredito apsiskeitimo sandoriai ir kiti suteikė galimybę labiau valdyti kredito riziką, ypač tokiose situacijose, kuriose apsunkinamos paskolų pardavimo-pirkimo galimybės.

Kitos modelių grupės - portfelio nuostolio modelių- rezultatas yra banko laukiamai tikėtini (EL) bei netikėtini nuostoliai (UL), apskaičiuojami įvertinus kredito nuostolio skirstinį (Kamienas I., Valvonis V., 2004)⁶⁹. Dėl šios priežasties būtina žinoti kiekvienos paskolos kredito rizikos sudedamąsias dalis ir jų tarpusavio koreliaciją.

Matyti, kad autorių nagrinėjama plati modelių įvairovė. Tolesniame darbo skyriuje bus išsamiai aptarti šie kredito rizikos vertinimo modeliai: VaR modelis (paskolų portfelio nuostolio modelių grupė) ir 5C taisyklė (įsipareigojimų nevykdymo tikimybės modelių grupė).

⁶⁶ Mester L.J. What's the Point of Credit Scoring, 1997// <http://www.phil.frb.org/files/br/brso97lm.pdf>; prisijungimo laikas: 2007-09-15

⁶⁷ I. Kamienas, Valvonis V., Paskolų registro naudojimas kredito rizikai valdyti// Pinigų studijos, 2004, Nr. 1

⁶⁸ Jokivuolle E., Peura S. A Model for Estimating Recovery Rates and Collateral Haircuts for Bank Loans, 2000// http://www.bof.fi/eng/6_julkaisut/6.1_SPn_julkaisut/6.1.5_keskustelualoitteita/0002ej.pdf; prisijungimo laikas: 2007-10-01

⁶⁹ I. Kamienas, Valvonis V., Paskolų registro naudojimas kredito rizikai valdyti// Pinigų studijos, 2004, Nr. 1

3.2. Portfelio nuostolio modelių grupė

Remiantis 2 pav., matyti, kad portfelio nuostolio modelius galima skirstyti į dvi grupes: rinkos vertės bei įsipareigojimų nevykdymo tikimybės modelius. Skirtumas tarp šių modelių pasireiškia kredito įvykių traktavime: rinkos vertės modelių atveju vertinamos bet kokio kredito reitingo pasikeitimo tikimybės, tuo tarpu įsipareigojimų nevykdymo atveju vertinama tik įsipareigojimų nevykdymo tikimybė.

VaR modelis

Kai yra įvertinama įsipareigojimų nevykdymo tikimybė, galima įvertinti ir kredito pozicijos nuostolio skirstinį.

VaR ((angl. *Value at risk*) – „vertė įvertinus riziką“) modelis yra statistinis modelis, kurį taikant išmatuojama potenciali ekonominių nuostolių rizika. VaR modelio rezultatas – finansinių priemonių portfelio potencialių nuostolių dėl rinkos kainų kitimo kiekybinis įvertinimas tam tikru laikotarpiu su tam tikra tikimybe. Taikant VaR modelį, įvertinama užsienio valiutos kurso, palūkanų normos, nuosavybės vertybinių popierių kainos, biržos prekių kainos rizika. Naudojantis šiuo modeliu, Bankas gali tiksliau diversifikuoti riziką ir išlaikyti veiksmingą rizikos valdymo procesą. Taipogi gali tiksliau nustatyti kapitalo poreikį, reikalingą rinkos rizikai padengti, siekdamas vykdyti kapitalo pakankamumo normatyvą.

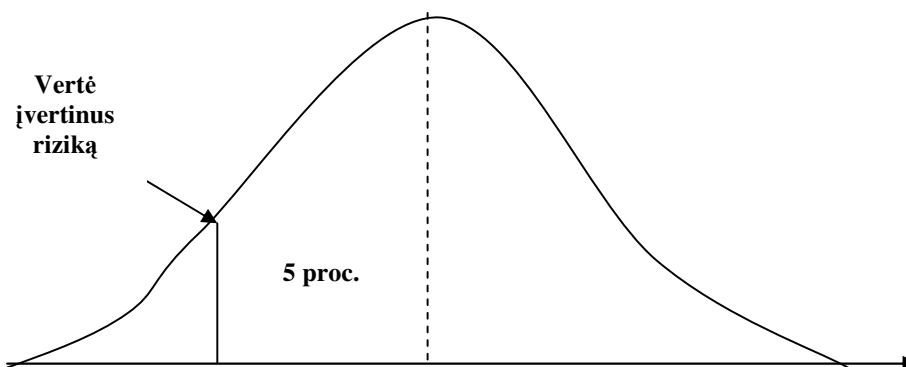
VaR metodika pagrįsta statistiniu galimų portfelio nuostolių matavimu, kuriam taikomi trys būdai – istorinė simuliacija, variacijos – kovariacijos metodas ir Monte Carlo simuliacija (Linsmeier T.J., Pearson N.D. 1996, p. 5)⁷⁰.

Istorinis metodas pagrįstas istoriniais kintamųjų svyravimais į vieną ar į kitą pusę, kurių pagrindu gaunamas statistinis pasiskirstymas ir paskaičiuojami galimi ateities svyravimai, remiantis istoriniais duomenimis. Tarkim sisteminės rizikos atveju imami portfelio bendro pelningumo istoriniai dienos rodikliai per paskutines N dienų, įvertinamas padidėjimų ir sumažėjimų pasiskirstymas ir daroma prielaida, kad tokia tendencija išliks ir ateityje. Tai sudaro galimybes įvertinti ateities hipotetines pelningumo reikšmes, remiantis istoriniais rodikliais.

⁷⁰ Linsmeier T. J., Pearson N. D. Risk Measurement: An Introduction to Value at Risk, 1996 birželio mėn.// <http://129.3.20.41/eps/fin/papers/9609/9609004.pdf>; prisijungimo laikas: 2007-10-01

Įvertinus hipotetines pelningumo reikšmes, jos suranguojamos nuo didžiausio pelno iki didžiausio nuostolio. Priklausomai nuo pasirinkto patikimumo lygio (1 proc., 2,5 proc. ar 5 proc.), parenkama reikšmė, kuri sutampa su nuostoliu esančiu ant kairiojo patikimumo intervalo ribos.

3. pav. Vertė įvertinus riziką normaliojo pasiskirstymo fone

Pastaba: Ta reikšmė ir bus vertė, įvertinus riziką (VaR) – tai yra galima teigti, kad tokio paties ilgio periodu, kaip ir tirtu parenkant istorines reikšmes, yra tik tam tikra tikimybė (1 proc., 2 proc. ar 5 proc.), kad nuostoliai viršys ribinę patikimumo intervalo vertę.

Variacijos–kovariacijos metodas yra parametrinis metodas, kurį taikant apskaičiuojama finansinių priemonių rizikos vertė, darant prielaidą, kad šių finansinių priemonių rinkos rizikos veiksniai ir šių priemonių portfelio pelnas (nuostolis) yra pasiskirstę pagal normaliojo pasiskirstymo dėsnį (angl. *normal distribution*).

Variacijos – kovariacijos metodas pagrįstas vidutinio kvadratinio nuokrypio daugiklio esant pasirinktam patikimumo intervalui ir vidutinio kvadratinio nuokrypio (σ) sandaugai. Vidutinio kvadratinio nuokrypio daugiklis esant tikimybei 95 proc. yra 1,65, o vidutinis kvadratinis nuokrypis paskaičiuojamas iš istorinių reikšmių. Patikimumo intervalas paskaičiuojamas taip:

$$\mu - \sigma * 1,65 \leq \mu \leq \mu + \sigma * 1,65$$

Minėta sandauga ($\sigma * 1,65$) bus lygi vertei įvertinus riziką (VaR), kuri bus tuo pačiu ribinė patikimumo intervalo vertė. Rezultato interpretacija bus ta pati – tokio paties ilgio periodu, kaip ir tirtu parenkant istorines reikšmes, yra tik tam tikra tikimybė, kad nuostoliai viršys ribinę patikimumo intervalo vertę.

Monte Carlo simuliacijos turi daug panašumų su istorine simuliacija. Pagrindinis skirtumas yra tas, kad taikomi ne istoriniai duomenys, o remiantis statistiniu pasiskirstymu paskaičiuojamos hipotetinės pokyčių vertės. Taigi svarbiausia yra įvertinti statistinio pasiskirstymo pobūdį ir įvertinti parametrus, kurių pagrindu skaičiuojamos hipotetinės vertės.

Vėliaus viskas atliekama taip pat, kaip ir istorinio metodo atveju: hipotetinės vertės suranguojamos nuo didžiausio pelno iki didžiausio nuostolio. Priklausomai nuo pasirinkto patikimumo lygio (1 proc., 2,5 proc. ar 5 proc.), parenkama reikšmė, kuri sutampa su nuostoliu esančiu ant kairiojo patikimumo intervalo ribos. Ta reikšmė ir bus vertė, įvertinus riziką (VaR) – tai yra galima teigti, kad tokio paties ilgio periodu, kaip ir tirtu parenkant istorines reikšmes, yra tik tam tikra tikimybė (1 proc., 2 proc. ar 5 proc.), kad nuostoliai viršys ribinę patikimumo intervalo vertę.

Kiekvieną dieną taikant VaR modelį, banko rinkos rizikos kapitalo poreikis yra lygus didesniai iš šių dydžių:

1. praėjusios dienos VaR modelio rezultatui,
2. praėjusių 60 darbo dienų VaR modelio rezultatų vidurkiui, padaugintam iš multiplikatoriaus koeficiento, lygaus 3, kuris, pritaikius grįžtamojo patikrinimo metodo rezultatus (IV dalis) ir atsižvelgus į pastarųjų 250 darbo dienų nukrypimų skaičių, tikslinamas padidėjimo koeficientu nuo 0 iki 1 (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Padidėjimo koeficientai ir atitinkami multiplikatoriaus koeficientai

Užfiksuotų nukrypimų skaičius	Padidėjimo koeficientas	Multiplikatoriaus koeficientas
Mažiau nei 5	0,00	3,00
5	0,40	3,40
6	0,50	3,50
7	0,65	3,65
8	0,75	3,75
9	0,85	3,85
10 ir daugiau	1,00	4,00

Pritaikius multiplikatoriaus koeficientą, VaR modelio rezultatas paverčiamas rinkos rizikos kapitalo poreikiu. Kuo didesnis nukrypimų skaičius, tuo didesnis multiplikatoriaus koeficientas turėtų būti pritaikytas siekiant užtikrinti didesnę banko rinkos rizikos kapitalo poreikį.

Bankas, apskaičiuodamas kapitalo pakankamumo normatyvą, gali taikyti VaR modelį, jeigu jis atitinka šiuos kokybinius standartus:

1. VaR modelio rezultatai įtraukiami į kasdieninį rizikos valdymo procesą;
2. nustatytos VaR modelio stebėjimo ir kontrolės procedūros, užtikrinančios bendros banko rizikos valdymo politikos laikymąsi;

3. įsteigtas nepriklausomas nuo padalinių, susijusių su prekybine banko veikla, rizikos kontrolės padalinys, kuris tiesiogiai atskaitingas banko valdybai. Šis padalinys turi būti atsakingas už rizikos valdymo sistemos sukūrimą bei įgyvendinimą ir turi rengti bei analizuoti kasdienes VaR modelio rezultatų ataskaitas;

4. banko tarnautojai, vertindami rinkos riziką, kvalifikuotai taiko VaR modelį;

5. VaR modelio procedūros išsamiai aprašytos;

6. banke įdiegta pakankamai griežta ir išsami VaR modelio testavimo nepalankiausiomis sąlygomis tvarka;

7. VaR modelio kokybei įvertinti atliekamas šio modelio grįžtamasis patikrinimas;

8. ne rečiau kaip kartą per metus banke atliekamas rizikos valdymo, taikant VaR modelį, proceso vidaus auditas. Reikėtų užtikrinti, kad jį atliekant nedalyvautų banko padaliniai, įtraukti į VaR modelio kūrimo ir diegimo procesą.

3.3. Įsipareigojimų nevykdymo tikimybės modelių grupė

5C taisyklė

Įsipareigojimų nevykdymo tikimybė gali būti skaičiuojama dvejopai: kaip įsipareigojimų nevykdymo santykis ir kaip mirtingumo santykis.

Galimas įvairus skirtingų autorių skirtingai traktuojamas šių modelių grupavimas. Allen L., DeLong G., Saunders A. (2003)⁷¹, Allen L. (2002)⁷² skiria tris pagrindines tradicinių įsipareigojimų nevykdymo tikimybės skaičiavimo modelių kategorijas: ekspertinės sistemos, įtraukiant dirbtinius neuroninius tinklus; reitingų sistemos; vertinimo balais (credit scoring) modeliai. Tuo tarpu Mester L.J. (1997)⁷³, Thomas L.C. ir kt. (2002)⁷⁴ dirbtinius neuroninius tinklus bei ekspertines sistemas priskiria prie vertinimo balais modelių.

Zelgalve E.(2000)⁷⁵, Allen L., DeLong G., Saunders A.(2003)⁷⁶, Allen L. (2002)⁷⁷ nagrinėja šias dažniausiai bankiniame sektoriuje naudojamas ekspertines klientų kreditingumo vertinimo sistemas: 5C Taisyklę (skolininko ypatybės, gebėjimas grąžinti paskolą, kapitalo pakankamumas, užstatas, rinkos ir ekonominės sąlygos), 6 C Taisyklę (skolininko (įmonės veiklos) ypatybės, gebėjimas grąžinti paskolą, kapitalo pakankamumas, užstatas, rinkos ir ekonominės sąlygos, kontrolė), PARSEER sistemą (informacija apie skolininką, paskolos dydis, jos pagrįstumas, padengimo galimybė, pajamų įvertinimas, paskolos naudingumas, palūkanų norma), CAMPARI sistemą (skolininko (įmonės veiklos) ypatybės, gebėjimas grąžinti paskolą, marža, paskolos paskirtis, paskolos dydis, grąžinimas, draudimas), PARTS metodą (paskolos paskirtis, paskolos dydis, grąžinimas, terminas, saugumas).

Tradicinė kredito analizė susideda iš dviejų atskirų, tačiau susijusių dalių – skolininko noro ir galimybės grąžinti paskolą. Analizuojant norą grąžinti, reikia tirti skolininko charakterį, tuo tarpu vertinant galimybes grąžinti reikia tirti skolininko ekonomines perspektyvas. Skolininko

⁷¹ Allen L., DeLong G., Saunders A. Issues in the Credit Risk Modeling of Retail Markets, 2003// http://pages.stern.nyu.edu/~asaunder/Issues_in_the_Credit_Risk_Modeling.pdf; prisijungimo laikas:2007-10-05

⁷² Allen L. Credit Risk Modeling of Middle Markets, 2002// <http://pages.stern.nyu.edu/~lallen/whartonmidmarket.pdf>; prisijungimo laikas: 2007-10-05

⁷³ Mester L.J.What's the Point of Credit Scoring, 1997// <http://www.phil.frb.org/files/br/brso97lm.pdf>; prisijungimo laikas: 2007-10-05

⁷⁴ Thomas, L. C., Edelman, David B.; Crook, Jonathan N. Credit scoring and its applications. Society for Industrial and Applied Mathematics, Philadelphia. Monographs on mathematical modeling and computation, 2002

⁷⁵ Zelgalve E. Credit Risk Management and Credit Worthiness// Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai, Nr. 14, 2000.

⁷⁶ Allen L., DeLong G., Saunders A. Issues in the Credit Risk Modeling of Retail Markets, 2003// http://pages.stern.nyu.edu/~asaunder/Issues_in_the_Credit_Risk_Modeling.pdf; prisijungimo laikas:2007-10-05

⁷⁷ Allen L. Credit Risk Modeling of Middle Markets, 2002// <http://pages.stern.nyu.edu/~lallen/whartonmidmarket.pdf>; prisijungimo laikas: 2007-10-05

noro ir galimybių grąžinti paskolą analizė yra minėtos 5 C (ang. *Character, Capacity, Capital, Collateral, Conditions*) kredito teorijos taikymas praktikoje.

Skolininko charakterio analizė paprastai prasideda nuo individo socialinės padėties analizės. Taip pat tiriamas bendras visuomenės požiūris į skolinimąsi, į įsipareigojimų vykdymą. Bankininkai tam tikslui naudoja tiek formalius tiek neformalius informacijos šaltinius.

Tuo tarpu skolininko galimybės grąžinti paskolą įvertinimas prasideda nuo makro lygio dalykų, palapsniui pereinant prie specifinių: kokios yra viso ūkio perspektyvos, kokios yra šakos vystymosi prognozės, kokios yra pačios įmonės perspektyvos? Be abejo, skolininko galimybė mokėti yra svarbesnė nei noras. Tačiau moderniaame pasaulyje daryti teisingus sprendimus dėl kredito suteikimo neužtenka.

Šiais laikais skolininko finansinė būklė gali pasikeisti labai greitai. Gyvybinga įmonė gali būti įsigyta, „praskolinta” ir atvesta prie bankroto slenksčio, dėl ko paskolos davėjas, tai yra bankas, patirtų nuostolių, todėl svarbu nuolat sekti skolininko būklę. Dažnai įvertinant skolininko gebėjimą mokėti pasitarnauja reitingo agentūros, kurios specializuojasi įmonių ir valstybių kreditingumo įvertinime. Jų pareiga yra informuoti investuotojus, ar jie atgaus paskolintus pinigus ir palūkanas, tai yra, įvertinti subjekto nemokumo galimybę; ir jei subjektas nebemokus, kokio paskolos susigrąžinimo lygio galima tikėtis.

Taigi reitingo agentūrų priskirti reitingai skolininkams nusako jų būklę ir gebėjimą mokėti. Tačiau reitinguojami ne visi skolininkai, kita vertus, reitingavimas yra pakankamai brangus procesas. Be to, bankai patys nori įsitikinti skolininko būkle. Tuo tikslu bankai atlieka skolininkų kreditingumo analizę (Altman, 2000)⁷⁸:

1. visų pirma bankininkai išsiaiškina, kodėl įmonei reikalinga paskola;
2. vėliau analizuojamos kelių laikotarpių finansinės ataskaitos siekiant išsiaiškinti įmonės vystymosi tendą, ypatingą dėmesį skiriant įmonės generuojamiems pinigų srautams;
3. jei paskolos paskirtis yra investicijos – įvertinamas investicijų atsiperkamumas;
4. vertinama pramonės būklė;
5. vertinama vadovavimo kokybė.

Pažymėtina, kad skiriasi įvairių skolininkų tipų kredito rizikos vertinimo kriterijai ir tvarka. Pavyzdžiui AB SEB Vilniaus Bankas taiko skirtingus kriterijus ir rodiklius pramonės,

⁷⁸ Altman E.I. Predicting Financial Distress of Companies: Revisiting the Z-score and ZETAR Models, 2000// <http://pages.stern.nyu.edu/~ealtman/Zscores.pdf>; prisijungimo laikas: 2007-10-05

prekybos, paslaugų įmonėms ir gyventojams. Pramonės, prekybos ir paslaugų įmonė vertinama pagal šiuos kriterijus: padėtį šakoje – veiklos efektyvumą, vadovavimo, apskaitos kokybės, pajamų apsaugos, finansinių svertų, pinigų srauto atitikimo, finansinių galimybių įvertinimą. Tuo tarpu gyventojai vertinami pagal amžių, išsilavinimą, šeimyninę padėtį, ryšius su banku, grynąsias šeimos pajamas ir panašiai.

Daugiausia dėmesio atliekant skolininko būklės vertinimą skiriama finansinių indeksų ir rodiklių skaičiavimui juos lyginant su panašių įmonių rodikliais, pramonės vidurkiu bei tos pačios įmonės istoriniais rodikliais. Skirtingoms ūkio šakoms gali būti taikomi skirtingi rodikliai, nes kiekviena ūkio šaka turi savo unikalią struktūrą ir dinamiką, o įmonės būklė yra įtakojama šakos gyvavimo ciklo fazės.

Kredito analitikai banke turi nuspręsti, ar įmonės pasirinkta strategija pasiteisins, ir tai turės įtakos paskolos išdavimui bei jos grąžinimui ar negrąžinimui. Taigi paskolos išdavimas bei jos tolesnė ateitis didele dalimi priklauso tiek nuo subjektyvių, tiek nuo objektyvių veiksnių.

Šalia tradicinės kredito analizės bankai plačiai naudoja tokias kredito riziką mažinančias priemones kaip pradiniai įnašai ir užstatai. Pradiniai įnašai įpareigoja individus ir įmones vykdyti pradėtus investicinius projektus, nes įdėtos nuosavos lėšos motyvuoja siekti projektų sėkmės, tuo pačiu grąžinant paskolas ir mokant palūkanas bankams. Tuo tarpu užstatai arba turto įkeitimas yra garantas susigrąžinti visas ar dalį lėšų skolininko nemokumo atveju. Užstatai nėra naujas paskolos grąžinimą užtikrinantis būdas. Dažniausiai užstatu būna pastatai, įrengimai, žemė, akcijos, atsargos, gautinos sumos ir kitas turtas. Tačiau paskolos grąžinimą užtikrinant užstatu iškyla papildomos rizikos, būtent užstato kokybės, likvidumo ir teisinė rizikos. Užstato kokybės rizika yra tokia rizika, kai įkeistas turtas praranda ar gali prarasti savo kokybę – pavyzdžiui įkeistų gautinų sumų neįmanoma surinkti, atsargos yra pasenusios, ilgalaikio turto vertė yra kritusi ir panašiai. Užstato likvidumo rizika - kai esant nemokiam skolininkui, perimto turto neįmanoma greitai parduoti arba jis parduodamas su dideliais nuostoliais. Tuo tarpu teisinė rizika yra susijusi su sudėtinga įkeitimo procedūra – dokumentacija, forminimai hipotekoje. Padarius klaidų tvarkant dokumentus, galimi nemaži nuostoliai. Todėl paskolos grąžinimą užtikrinant užstatu yra svarbu tinkamai sutvarkyti dokumentus, įvertinti užstato būklę ir perspektyvas bei kartu su įmonės finansine būkle privalu nuolat sekti užstato būklę.

Tradicionio kreditavimo paskolos išdavimo procesą, kurį užbaigia optimalus kredito

sprendimas, galima užrašyti kaip funkciją (Lopez J.A., Krainer J., 2002)⁷⁹:

$$\text{Optimalus kredito sprendimas} = f(\text{SŠR}, \text{RM}, \text{SG}, \text{ST}, \text{SM}, \text{SU})$$

SŠR – Sandorio šalies rizika – rizika, kad skolininkas nevykdys savo įsipareigojimų. Priklausomai nuo finansinių rodiklių ir kitų kriterijų, aprašytų aukščiau, skolininkui priskiriamas aukštas, vidutinis ir žemas kreditingumas.

RM – Rizikos mastas – rizikos kiekis, susijęs su atitinkamu sandoriu ar produktu. Savaime suprantama, kad didesnės rizikos projektai turi būti apriboti mažesnėmis sumomis, o mažiau rizikingi projektai ar produktai gali būti kredituojami didesnėmis sumomis.

SG – Sandorio grąža – sandorio grąža turi koresponduoti su prisiimama rizika, nes egzistuoja rizikos-uždarbio pusiausvyra, tai yra kuo didesnė rizika, tuo didesnis turi būti ir uždarbis ir atvirkščiai. Nuo to turi priklausyti ir palūkanų marža, tai yra paskolos palūkanų normos sudedamoji dalis.

ST – Sandorio trukmė – kuo ilgesnė sandorio trukmė, tai yra paskolos grąžinimo periodas, tuo didesnė rizika, tuo atitinkamai didesnė turi būti palūkanų marža.

SM – Sandorio motyvacija – koku tikslu vykdomas sandoris ir kokia iš to planuojama nauda.

SU – Sandorio užtikrinimas – turto įkeitimas, laidavimai, garantijos, draudimas.

Ši funkcija apima visus 5 C teorijos punktus – Sandorio šalies rizika apimtą *Capacity* (Pajėgumai grąžinti paskolą) dalį, Rizikos mastas – *Capital* (Paskolos suma) dalį, Sandorio motyvacija – *Character* (skolininko reputacija) dalį, Sandorio užtikrinimas – *Collateral* (užstatas, garantuojantis paskolos grąžimą), Sandorio grąža ir Sandorio trukmė – *Conditions* (išorinės sąlygos, įtakančios skolininko gebėjimą grąžinti paskolą).

Apžvelgę pagrindinius modelius, vertinančius paskolų portfelio riziką, sekančioje darbo dalyje pereisime prie skolininko kredito rizikos vertinimo.

⁷⁹ Lopez J.A., Krainer J. Incorporating Equity Market Information into Supervisory Monitoring Models, 2002// <http://www.frbsf.org/publications/economics/papers/2001/wp01-14bk.pdf>; prisijungimo laikas: 2007-08-31

3.4. Skolininko rizikos vertinimas

Kredito rizikos vertinimas banke prasideda nuo paskolos ir skolininko rizikos vertinimo (žr. 4 pav.). Paskolos ir skolininko riziką atskleidžia šios kredito rizikos sudedamosios dalys:

1. Įsipareigojimų neįvykdymo tikimybė (Probability of Default – PD) - tai dydis, rodantis skolininko patikimumo lygį, t.y. kiekybiškai įvertinama, kokia yra tikimybė, kad skolininkas neįvykdys savo įsipareigojimų sutartyje nustatytais sąlygomis (Allen L., DeLong G., Saunders A., 2003)⁸⁰.

2. Nuostolis įsipareigojimų neįvykdymo atveju (Loss Given Default – LGD) - dydis, rodantis kredito pozicijos dalį, kuri bus prarasta, skolininkui neįvykdžius įsipareigojimų bankui. Šis dydis gali būti apskaičiuojamas buhalterinio nuostolio arba ekonominio nuostolio metodu (Kamienas I., Valvonis V., 2004)⁸¹.

3. Paskolos dydis (kredito pozicija) įsipareigojimų neįvykdymo atveju (Exposure at Default – EAD) - paskolos likutis įsipareigojimų neįvykdymo momentu (Basel Committee on Banking Supervision, 2003)⁸².

3.4.1. Įsipareigojimų neįvykdymo tikimybė

Įsipareigojimų neįvykdymo tikimybė (PD) yra vienas pagrindinių kredito rizikos vertinimo modelių rodiklių. Šis rodiklis svarbus ir skaičiuojant kapitalo bei specialiųjų atidėjimų poreikį kredito rizikai padengti. Įsipareigojimų neįvykdymo tikimybė gali būti skaičiuojama dvejopai: kaip įsipareigojimų neįvykdymo santykis ir kaip mirtingumo santykis. Įsipareigojimų neįvykdymo santykis rodo tikimybę, kad skolininkas neįvykdys savo įsipareigojimų per tam tikrą laikotarpį, paprastai per metus. Mirtingumo santykis rodo, kokia pradinės skolininkų imties dalis įsipareigojimų neįvykdo pirmaisiais, antraisiais metais (jei skaičiuojami metiniai rodikliai) ir t. t. Šis rodiklis leidžia įvertinti vadinamąjį senėjimo efektą (aging effect)⁸³. Įsipareigojimų neįvykdymo ir mirtingumo santykiai apskaičiuojami pagal tokias formules:

⁸⁰ Allen L., DeLong G., Saunders A. Issues in the Credit Risk Modeling of Retail Markets, 2003// http://pages.stern.nyu.edu/~asaunder/Issues_in_the_Credit_Risk_Modeling.pdf; prisijungimo laikas: 2007-10-05

⁸¹ I. Kamienas, Valvonis V., Paskolų registro naudojimas kredito rizikai valdyti// Pinigų studijos, 2004, Nr. 1

⁸² Committee on Banking Supervision . the New Basel Capital Accord: Third Consultative Document. 2003// <http://www.bis.org/publ/bcbsca.htm>; prisijungimo laikas: 2007-10-05

⁸³ Basel Committee on Banking Supervision. Credit Ratings and Complementary Sources of Credit Quality Information, 2000//http://www.bis.org/publ/bcbs_wp03.pdf; prisijungimo laikas: 2007-10-05

$$\text{Įsipareigojimų nevykdymo santykis} = \frac{NSK_{T_n/T_{n+1}}}{VS_{T_n}}$$

$$\text{Mirtingumo santykis} = \frac{NSK_{T_n/T_{n+1}}^{T_0}}{VS_{T_0}}$$

kur:

$NSK_{T_n/T_{n+1}}$ – įsipareigojimų neįvykdžiusių skolininkų skaičius laikotarpiu nuo T_n iki T_{n+1} ;

VS_{T_n} – skolininkų skaičius laiko momentu T_n ;

$NSK_{T_n/T_{n+1}}^{T_0}$ – įsipareigojimų neįvykdžiusių skolininkų, kuriems paskolos buvo išduotos laiko momentu T_0 , skaičius laikotarpiu nuo T_n iki T_{n+1} ;

VS_{T_0} – paskolų, išduotų laiko momentu T_0 , skaičius.

Skaičiuojant įsipareigojimų nevykdymo santykį, formulės vardiklis rodo naujai išduodamas, o skaičiuojant mirtingumo santykį – tik T_0 laiko momentu išduotas paskolas, vadinamąją pirminę skolininkų kohortą.

Šias iš pažiūros nesudėtingas formules taikant praktiškai, gali kilti sunkumų. Pavyzdžiui, problemų kyla nustatant įsipareigojimų nevykdymo atvejus. Tam tikslui Paskolų rizikos duomenų bazėje (toliau darbe PRDB) reikėtų kaupti duomenis apie skolininkų įsipareigojimų nevykdymą, bet pirmiausia šį terminą reikia tiksliai apibrėžti⁸⁴. Kadangi įsipareigojimų nevykdymo rodikliai taikomi ir skaičiuojant kapitalo poreikį kredito rizikai padengti, įsipareigojimų nevykdymo apibrėžimas turėtų atitikti Naujojo kapitalo susitarimo nuostatas⁸⁵.

Šiame dokumente numatyta, kad skolininkas nevykdo įsipareigojimų, jeigu tenkinama bent viena šių sąlygų:

- bankas yra tikras, kad skolininkas neįvykdys savo skolinių įsipareigojimų ir dėl to bankui gali tekti pasinaudoti įsipareigojimų įvykdymo užtikrinimo priemonėmis;

- skolininkas vėluoja gražinti paskolą, didesnę paskolos dalį ar palūkanas daugiau kaip 90 dienų. Vertinant sąskaitos kreditą, manoma, kad skolininkas vėluoja vykdyti savo įsipareigojimus, jeigu panaudota sąskaitos kredito suma didesnė už banko rekomenduojamą limitą arba rekomenduojama mažesnė negu jau paimta sąskaitos kredito suma.

⁸⁴ Gali būti taikomi keli įsipareigojimų nevykdymo apibrėžimai

⁸⁵ Basel Committee on Banking Supervision: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards, 2004// <http://www.bis.org/publ/bcbs107.pdf?noframes=1>; prisijungimo laikas: 2007-10-05

Įvertinus įsipareigojimų nevykdymo tikimybę, būtų galima apskaičiuoti jos pasirinkto laikotarpio vidurkį, taip pat įsipareigojimų nevykdymo tikimybės dispersiją, naudojamą skaičiuojant netikėtiną nuostolį (Jones D., Mingo J., 1998)⁸⁶⁸⁷.

⁸⁶ Jones D., Mingo J. Industry Practices in Credit Risk Modeling and Internal Capital Allocations: Implications for a Models-Based Regulatory Capital Standard, 1998// <http://www.newyorkfed.org/research/epr/98v04n3/9810jone.pdf>; prisijungimo laikas: 2007-10-01

⁸⁷ Taikant vadinamuosius iš viršaus žemyn (top-down) modelius. 2 paveiksle pateikti modeliai priskiriami vadinamajai iš apačios viršun (bottom-up) modelių grupei.

3.4.2. Nuostolis įsipareigojimų neįvykdymo atveju

Nuostolis įsipareigojimų neįvykdymo atveju (LGD) yra ne mažiau svarbus kredito rizikos modelių rodiklis nei įsipareigojimų neįvykdymo tikimybė – nuo šių rodiklių apskaičiavimo paklaidos labai priklauso tikėtino ir netikėtino nuostolio dydis. Tikslus nuostolio dėl įsipareigojimų neįvykdymo įvertinimas turi įtakos paskolų kainodarai, nustatant ekonominį kapitalą ir prognozuojant specialiųjų atidėjimų poreikį. Tačiau moksliniuose ir praktinio pobūdžio darbuose daugiau dėmesio skiriama įsipareigojimų neįvykdymo tikimybei.

Vertinant paskolų nuostolį PRDB (Paskolų Registro Duomenų Bazės) mastu, abiem minėtiems rodikliams turi būti taikomas tas pats įsipareigojimų neįvykdymo apibrėžimas. Todėl visi bankai turi vienodai traktuoti įsipareigojimų neįvykdymo faktą. Geriausia vadovautis Bazelio bankų priežiūros komiteto pateiktu įsipareigojimų neįvykdymo apibrėžimu ir svarbiausiu kriterijumi laikyti uždelstą mokėjimo terminą.

Norint apskaičiuoti nuostolį įsipareigojimų neįvykdymo atveju, reikia žinoti paskolos sumą įsipareigojimo neįvykdymo momentu ir visą po įsipareigojimų neįvykdymo momento banko susigražintą paskolos sumą. Susigražintą paskolos sumą padalijus iš paskolos sumos įsipareigojimų neįvykdymo momentu, nustatomas paskolos grąžinimo lygis. Tai vadinamasis buhalterinis nuostolio įsipareigojimų neįvykdymo atveju apskaičiavimo metodas. Tačiau kredito rizikos vertinimo modeliams sudaryti šio metodo nepakanka. Būtina įvertinti vadinamąjį ekonominį nuostolį, kai visa susigražinta paskolos suma diskontuojama atsižvelgiant į laikotarpį, praėjusį nuo įsipareigojimo neįvykdymo momento. Kitaip tariant, apskaičiuojama susigražintos paskolos vertės dabartinė vertė, o ją dalijant iš paskolos sumos įsipareigojimų neįvykdymo momentu, – vienos paskolos nuostolis įsipareigojimų neįvykdymo atveju. Pagal tikslesnį nuostolio įsipareigojimų neįvykdymo atveju apibrėžimą, iš susigražintų sumų atimamos skolos išieškojimo metu banko patirtos operacinės išlaidos.

Nuostolį įsipareigojimų neįvykdymo atveju PRDB mastu sunkiau apskaičiuoti nei įsipareigojimų neįvykdymo tikimybę – jo kaitą lemia daugiau veiksnių. Be to, reikia atsižvelgti į tai, kad iš skolininko išieškotos lėšos, pardavus įkeistą turtą, į banką gali patekti tik po kelerių metų, todėl šias lėšas banko informacinėje sistemoje gali būti nelengva susieti su konkrečios paskolos suma įsipareigojimo neįvykdymo momentu. Jeigu Lietuvos bankai numato naudoti kredito rizikos vertinimo modelius, tai skaičiuoti nuostolio įsipareigojimų neįvykdymo atveju rodiklį privalu. Tam PRDB būtų galima kaupti duomenis apie visas paskolą nurašius atgautas pinigų sumas ir juos panaudoti skaičiuojant minėtą rodiklį pagal paskolų ar įkeisto turto rūšis.

Kad skaičiavimai būtų tikslūs, bankai turėtų pateikti informaciją ne tik apie susigrąžintas sumas, bet ir apie paskolos išieškojimo pabaigą, kai nebesitikima atgauti lėšų iš įsipareigojimų nevykdžiusio skolininko, ir informaciją apie tokius atvejus, kai skolininkas vėl pradeda atsiskaityti pagal paskolos sutartyje numatytus terminus ir nebelaikomas įsipareigojimų nevykdančiu.

3.4.3. Paskolos dydis (kredito pozicija) įsipareigojimų neįvykdymo atveju

Paskolos dydžio įsipareigojimų neįvykdymo atveju rodiklis – EAD išnagrinėtas mažiausiai iš visų kredito rizikos rodiklių⁸⁸. Empirinių EAD tyrimų irgi nėra daug⁸⁹. Todėl, apžvelgiant EAD rodiklį, remiamasi bankų priežiūros institucijų išleistais dokumentais, kuriuose apibendrinta geriausia bankų praktika.

Suteiktų paskolų EAD rodiklis yra lygus paskolos apskaitinei vertei neatskaičius specialiujų atidėjinių ir paskolos vertės nurašymo⁹⁰. Todėl suteiktų paskolų EAD rodiklį nustatyti labai paprasta. Kredito linijų EAD rodiklį nustatyti daug sudėtingiau, nes kredito liniją sudaro dvi dalys (panaudota ir nepanaudota); be to, artėjant įsipareigojimų neįvykdymo momentui, paprastai didėja panaudota ir mažėja nepanaudota kredito linijos dalis.

Taigi bendru atveju EAD rodiklis skaičiuojamas taip:

$$EAD = \text{Esama paskolos suma} + CCF (\text{Viso įsipareigota paskolinti} - \text{Esama paskolos suma})$$

Kadangi esama paskolos suma⁹¹ ir viso banko įsipareigota paskolinti suma žinomi, tai vienintelis nežinomas kintamasis, reikalingas apskaičiuoti EAD rodiklį, yra paskolos pakeitimo veiksnys (CCF – *credit conversion factor*).

CCF rodiklis apibrėžiamas kaip šiuo metu nepanaudotos įsipareigojimų sumos, kuri bus panaudota ir nesumokėta įsipareigojimų neįvykdymo metu, ir šiuo metu nepanaudotos įsipareigojimų sumos santykis⁹². Iš CCF apibrėžimo seka tokios jo savybės⁹³:

- CCF rodikliai skaičiuojami tik esamiems įsipareigojimams – banko reikalaujama laikyti kapitalą tik esamiems įsipareigojimams, o ne tiems, kurie gali atsirasti ateityje.

⁸⁸ žr. Department of the Treasury 2003; FSA 2004; CEBS 2005a

⁸⁹ žr. Araten, Jacobs 2001

⁹⁰ Basel Committee on Banking Supervision: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards, 2004// <http://www.bis.org/publ/bcbs107.pdf?noframes=1>; prisijungimo laikas: 2007-10-05

⁹¹ Paskolos balansinė suma turi būti vertinama neatsižvelgiant į paskolai sudarytus specialiuosius atidėjinius (EU 2006). Pagal Tarptautinius apskaitos standartus paskolos balansinę vertę apima ir sukauptas, bet nesumokėtas palūkanas, tad toliau darbe paskolos balansinė vertė bus suprantama taip pat kaip ir apskaitos standartuose.

⁹² Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2000 m. kovo 20 d Nr. 2000/12/EB dėl kredito įstaigų steigimosi ir veiklos//http://www.lb.lt/lt/leidiniai/es_teise/030-123.pdf; prisijungimo laikas: 2007-11-05

⁹³ Committee of European Banking Supervisors. The Application of Basel II to Trading Activities and the Treatment of Double Default Effects. 2005// <http://www.bis.org/publ/bcbs116.pdf?noframes=1>; prisijungimo laikas: 2007-10-05

- CCF rodiklis skaičiuojamas kaip procentas nuo nepanaudotos paskolos sumos (nuo nebalansinės dalies) – tai reiškia, kad CCF rodiklio skaičiavimas kitaip, pavyzdžiui nuo visos banko išsipareigotos sumos, pažeistų naujosios ES kapitalo pakankamumo direktyvos reikalavimus⁹⁴.

- CCF rodiklis turi būti didesnis ar lygus nuliui – nors naujojoje ES kapitalo pakankamumo direktyvoje tiesiogiai ir nėra tai pasakyta, tačiau to reikalaujama netiesiogiai. Reiškia EAD rodiklis negali būti mažesnis nei esama paskolos suma. Be to, direktyvoje numatyta nuostata, kad papildomai skolininko pasiskolintos sumos po išsipareigojimų neįvykdymo dienos gali būti įtraukiamos skaičiuojant arba LGD arba CCF rodiklį.

CCF ir EAD rodiklio modeliavimas labai panašus į LGD rodiklio modeliavimą:

1. Surinkti informaciją apie visus išsipareigojimų neįvykdymo atvejus ir apskaičiuoti faktinius CCF rodiklius išsipareigojimų neįvykdžiusioms paskoloms.

2. Nustatyti EAD rodiklį įtakojančius veiksnius.

3. Panaudojant informaciją apie išsipareigojimų neįvykdžiusių paskolų faktinius CCF rodiklius ir reikšmingus EAD rodiklį įtakojančius veiksnius, įvertinti (sumodeliuoti) CCF rodiklius išsipareigojimus vykdančioms paskoloms.

4. Apskaičiuoti CCF rodiklius, būdingus ekonominiam nuosmukiui.

5. Apskaičiuoti išsipareigojimus vykdančių paskolų EAD rodiklius.

6. Įvertinti CCF ir EAD rodiklių patikimumą.

Konvertavimo veiksniai turi įtakos įvairūs veiksniai⁹⁵:

- veiksniai, turintys įtakos skolininko poreikiams skolintis, pavyzdžiui, blogėjant skolininko finansinei būklei (reitingui), gali atsirasti didesnis poreikis skolintis. Paskolos ar skolininko reitingui turi įtakos ekonominis nuosmukis, todėl ekonominis nuosmukis ir reitingas yra iš esmės tapatūs veiksniai. Taigi konvertavimo veiksniai yra teigiamai koreliuoti su PD rodikliais, nes pastarieji irgi priklauso nuo reitingo;

- veiksniai, turintys įtakos banko polinkiui skolinti, ir banko gebėjimai valdyti kredito riziką;

- skolininko galimybės pasiskolinti kitais būdais nei iš banko;

- konkrečios paskolos ypatumai: paskolos sutarties sąlygos, kai susidarius tam tikroms aplinkybėms ribojamos skolininko galimybės papildomai pasiskolinti, konvertavimo veiksnį sumažina.

⁹⁴ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2000 m. kovo 20 d Nr. 2000/12/EB dėl kredito įstaigų steigimosi ir veiklos//http://www.lb.lt/lt/leidiniai/es_teise/030-123.pdf; prisijungimo laikas: 2007-11-05

⁹⁵ Financial Supervision Authority (FSA). Capital Adequacy and Risk Management. Management of Credit Risk. 2004

Vis dėlto įsipareigojimus vykdančioms paskoloms rekomenduojama tikslinti EAD rodiklį, o įsipareigojimų nevykdančioms paskoloms – LGD rodiklį.

Sekančioje darbo dalyje autoius apžvelgs vieną iš būdų, kaip galima įvertinti skolininkų kredito riziką – tai reitingo sistemą.

3.4.4. Reitingų sistema

Reitingų sistema – tai metodai, procesai, kontrolė, duomenų rinkimas ir informacinių technologijų sistemos, padedantys įvertinti kredito riziką, nustatyti vidaus reitingus ir kiekybiškai įvertinti kredito rizikos sudedamąsias dalis⁹⁶.

Teoriškai reitingai gali būti naudojami šiose banko veiklos srityse:

- *Suteikiant paskolas*: svarstant ar suteikti paskolą potencialiam skolininkui nustatomas pirminis reitingas, kuris yra pagrindinis rodiklis sprendžiant suteikti skolininkui paskolą ar ne;

- *Nustatant limitus*: banke galima numatyti įvairius limitus paskoloms ir skolininkams, priklausomai nuo reitingo (pavyzdžiui, kad skolininkui turinčiam tam tikrą reitingą, nesuteikiama paskola didesnė nei tam tikra suma);

- *Nustatant įgaliojimus*: banke gali būti numatyta, kas turi patvirtinti suteikti paskolą ar ne, atsižvelgiant į reitingą. Tai yra, blogesni reitingą turintiems skolininkams paskolas turėtų tvirtinti aukštesni banko organai;

- *Nustatant skolininkų stebėjimo dažnumą*: priklausomai nuo reitingo nustatoma kiek dažnai stebima skolininko rizika, t. y. blogesnius reitingus turinčių skolininkų rizika stebima dažniau.

- *Stebint prisiimtą riziką*: skolininkų skaičiaus pokyčiai ir tokių pokyčių tendencijos kiekvienoje reitingo grupėje parodo viso banko prisiimtos rizikos pokyčius.

Reitingavimo modelyje viena svarbiausių sudedamųjų dalių yra skolininko riziką atskleidžiantys rodikliai ir veiksniai. Reitinguojant skolininkus įvertinami tiek kiekybiniai rodikliai, atskleidžiantys skolininko finansinę būklę, tiek ir kokybiniai veiksniai, kuriais įvertinama skolininko konkurencinė padėtis, veiklos ir valdymo ypatumai, pateiktos informacijos patikimumas ir pan.

Informacija, naudojama įvertinti skolininko riziką, paprastai skirstoma į kiekybinę ir kokybinę. Daugelis autorių išskiria labai panašius veiksnius, vertinamus suteikiant reitingą. Pavyzdžiui, M. Crouhy, D. Galai ir R. M. Mark (2000)⁹⁷ išskiria skolininko finansinės būklės analizę, finansinės informacijos patikimumo ir įmonės valdymo įvertinimą, skolininko užimamos pozicijos verslo šakoje analizę, šalies rizikos įvertinimą bei reitingo palyginimą su reitingų agentūrų

⁹⁶ Basel Committee on Banking Supervision: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards, 2004// <http://www.bis.org/publ/bcbs107.pdf?noframes=1>; prisijungimo laikas: 2007-10-05

⁹⁷ Crouhy M., Galai D., Mark R. A Comparative Analysis of Current Credit Risk Models.// Journal of Banking and Finance 24 (2000), 59–117.

reitingais ir statistinių modelių rezultatais. Išskiriamos keturios veiksnių grupės, kurios lyginamos su tarptautinių reitingo agentūrų naudojamais veiksniais (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Nustatant reitingą vertinama informacija

<i>Standard&Poor's</i>	<i>Moody's</i>	<i>Tipinis bankas</i>
Finansinė rizika	Kiekybinė	Ekonominė situacija
Balansas ir apskaita	Finansiniai rodikliai	Veiklos padėtis (pinigų srautai, pelningumas ir kt.)
Finansų politika	Modelių rezultatai	Finansinė padėtis (kapitalo pakankamumas, likvidumas ir kt.)
Pelningumas		
Kapitalo struktūra		
Pinigų srautai		
Finansinis lankstumas		
Verslo rizika	Konkurencinė ir veiklos rizika	Įmonės padėtis
Ekonomikos sektoriaus ypatumai	Santykinė rinkos dalis/konkurencinė pozicija	Ekonomikos sektorius
Konkurencinė pozicija	Diversifikacija	Rinkos dalis/konkurencija
	Pardavimai, išlaidos, veiklos rezultatai	Prekių asortimentas
	Pardavimų apimtis	Speciali rizika
		Pardavimų pajamų ir likvidumo prognozės
		Įmonės struktūra
	Įmonės struktūra	
	Susijusios įmonės	
Valdymas	Vadovavimo kokybė	Valdymas
	Planavimas ir kontrolė	Patirtis
	Valdymo patirtis	Valdančioji įmonė
	Organizacinė struktūra	Apskaitos ir kontrolės kokybė
	Valdančioji įmonė	
-	-	Skolininko ryšiai su banku, sąskaitos banke

Kiekvienas bankas pats pasirenka, kokie veiksniai ir rodikliai geriausiai apibūdina skolininko riziką.

Atrinkus potencialius rodiklius ir veiksnius, kurie galėtų būti vertinami nustatant reitingą, reikia apibrėžti procesą, kaip iš atrinktų rodiklių ir veiksnių bus nustatomas galutinis reitingas.

Reitingavimo procedūra, kurios metu suteikiamas reitingas, gali būti trejopa, priklausomai nuo to kiek veiksmų laisvės suteikiama ekspertui, nustatančiam reitingą:

- visiškai ekspertinė procedūra, pagrįsta laisvai interpretuojamais kriterijais, kuriuos pasirinkti ir pasverti ekspertas turi didelę laisvę (eksperto sprendimu pagrįstas procesas).

- reglamentuota ekspertinė procedūra, kurios metu ekspertas pasveria iš anksto nustatytus kriterijus, palygindamas juos su ribiniais dydžiais. Šiai grupei priskirtinos ir tos procedūros, kurių metu pirminis skolininko reitingas nustatomas pagal statistinį modelį, o galutinis reitingas nustatomas eksperto;

- taikant statistiniu modeliu pagrįstą procesą skolininkui reitingas suteikiamas iš esmės pagal statistinio modelio rezultatus, o ekspertui tenka nedidelis vaidmuo.

Reitingus skolininkui dažniausiai suteikia vadybininkas, analitikas arba abu kartu kolegialiu sprendimu, o galiausiai reitingą patvirtina kredito komitetas.

Reitingai nėra suteikiami visai paskolos trukmei, todėl turi būti nuolat peržiūrimi. Suteiktų reitingų peržiūrėjimo dažnumas priklauso nuo reitingavimo modelio ypatumų, skolininkų rizikos, jiems teikiamų paskolų ypatumų, besikeičiančios išorės aplinkos ir kt. veiksnių. Išskiriami tokie reitingų peržiūrėjimo būdai:

1. reitingus nuolat stebi ir esant reikalui keičia, tie asmenys, kurie suteikė pirminius reitingus;

2. reguliarius reitingų peržiūrėjimai. Naujajame kapitalo susitarime⁹⁸ numatyta, kad reitingai turi būti peržiūrimi ne rečiau kaip kartą per metus;

3. atsitiktiniai reitingų peržiūrėjimai, atliekami banko nepriklausomo reitingų peržiūrėjimo padalinio (arba tokio padalinio funkcijas galėtų atlikti kredito rizikos analizės padalinys, jeigu jis nedalyvauja reitingavimo procese).

Nuolatinio ir reguliaraus reitingų patikrinimų tikslas yra adekvačiai reaguoti į skolininko rizikos pasikeitimą, laiku pakeičiant jam suteiktą reitingą.

Reitingavimo proceso rezultatas – reitingas – yra alfabetinis, skaitmeninis arba šių abiejų ženklų kombinuotas simbolis, parodantis kaip bankas suvokia riziką, kurią jis prisiima, suteikdamas paskolą skolininkui.

Reitingų grupių skaičius reitingų sistemos skalėje priklauso nuo banko veiklos pobūdžio, skolininkų kredito rizikos įvairovės ir tikslų, kurių bankas siekia, diegdamas reitingų sistemą.

⁹⁸ Basel Committee on Banking Supervision: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards, 2004// <http://www.bis.org/publ/bcbs107.pdf?noframes=1>; prisijungimo laikas: 2007-10-05

Reitingų grupių turėtų būti tiek, kad būtų užtikrinta, jog skolininkai, pasižymintys panašiu kredito rizikos laipsniu, būtų priskirti tai pačiai reitingo grupei.

Naujame kapitalo susitarime numatyta, kad banko reitingavimo modelį turi sudaryti mažiausiai 7 reitingo grupės vykdančiams įsipareigojimus (geriems) skolininkams ir 1 reitingo grupė skolininkams nevykdantiems įsipareigojimų⁹⁹. Minėtame susitarime konkretus reitingų grupių skaičius nėra numatytas, nes reitingų grupių skaičius bankuose labai varijuoja .

Pavyzdžiui vienas iš Lietuvos bankų riziką vertina balais nuo 1 iki 16. Organizacijos, turinčios 1 rizikos grupę, vertinamos kaip mažiausiai rizikingos. Kiekviena paskesnė rizikos grupė atspindi rizikos padidėjimą lyginant su prieš tai buvusia. 16 rizikos grupei priskiriamos įsipareigojimų nevykdančios sandorio šalys. 3 lentelėje pateikta šio Banko pagrindinė skolininkų klasifikacijos skalė, susidedanti iš 16 rizikos grupių.

3 lentelė.

Skolininkų klasifikacijos skalė

Rizikos grupė	Verslo rūšis
1	
2	
3	
4	
5	Įprastas verslas
6	
7	
8	
9	
10	
11	Ribojamas verslas
12	Specialus stebėjimas
13	
14	Stebėtini klientai
15	
16	Įsipareigojimų nevykdančios

Vieno iš Lietuvos bankų duomenys

Reitingavimo modeliai nėra amžini. Besikeičiančioje aplinkoje reitingavimo modeliai gali prarasti savo tikslumą prognozuojant skolininkų riziką, tad būtina nuolat sekti jų patikimumą.

⁹⁹ Basel Committee on Banking Supervision: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards, 2004// <http://www.bis.org/publ/bcbs107.pdf?noframes=1>; prisijungimo laikas: 2007-10-05

Bazelio bankų priežiūros komitetas nurodo, kad vertinant reitingavimo modelių patikimumą reikėtų vadovautis tokiais principais¹⁰⁰:

- už reitingavimo modelio patikimumo vertinimą atsakingas bankas;
- vertinant reitingavimo modelio patikimumą pagrindinis tikslas yra įvertinti modelio ir rizikos sudedamųjų dalių prognozavimo galią, taip pat modelio praktini pritaikymą;
- patikimumo vertinimas turi būti tiek kiekybinis, tiek ir kokybinis;
- patikimumo vertinimo rezultatus turi įvertinti nepriklausoma trečia šalis.

Reitingavimo modelio patikimumo vertinimas prasideda iš karto, kai banke yra įdiegiama vidaus reitingų sistema ir vyksta nuolat. Metodai ir procedūros, kaip atliekamas reitingavimo modelio patikimumo vertinimas, turi būti aprašyti banko dokumentuose, kad juos suprastų atitinkami banko darbuotojai.

Suteikinėjant skolininkui reitingus, dažnia Banko darbuotojai naudoja kreditu reitingų agentūrų nustatytais reitingais.

Kredito reitingų agentūros teikia nuomones apie konkrečių emitentų arba finansinės priemonės kreditingumą. Kitaip tariant, jos įvertina tikimybę, kad emitentas bendrai neįvykdys arba savo finansinių įsipareigojimų (emitento vertinimas), arba tam tikro įsiskolinimo ar fiksuotų pajamų vertybinių popierių mokejimų (priemonių vertinimas).

Šie reitingai — yra pagrįsti informacija, susijusia su vertinamos įstaigos pajamų srautu ir balanso ataskaita (ypatingą dėmesį skiriant įsiskolinimams). Taip pat atsižvelgiama į finansinius rezultatus praeityje. Reitingais tik pateikiamas orientacinis situacijos konkrečiu metu vertinimas, ir todėl jie turi būti reguliariai iš naujo patvirtinami arba peržiūrimi, atsižvelgiant į naujausius ekonominius ar kitus pokyčius. Kredito reitingų agentūros skirsto emitentus į kategorijas pagal atitinkamus laipsnius, atsižvelgdamos į vertinamą tikimybę, kad jie įvykdys arba neįvykdys savo įsipareigojimų.

Kredito reitingų agentūros naudoja išsamias kreditingumo skales, kuriose vadinamasis investicinis laipsnis (maža rizika) atskiriamas nuo spekuliacinio laipsnio (didelė rizika), taip perteikiant su vertybiniais popieriais susijusią riziką (įsipareigojimų nevykdymo tikimybę). 2 priede atvaizduotos trijų didžiausių tarptautinių reitingo kompanijų kredito reitingų reikšmės.

¹⁰⁰ Committee of European Banking Supervisors. The Application of Basel II to Trading Activities and the Treatment of Double Default Effects. 2005// <http://www.bis.org/publ/bcbs116.pdf?noframes=1>; prisijungimo laikas: 2007-10-05

Paprastai reitingus užsako (ir apmoka) patys emitentai. Tokiais atvejais jie pagrįsti viešai prieinamais duomenimis ir informacija, kuri nėra viešai prieinama, tačiau kurią savanoriškai atskleidžia vertinama įstaiga (pvz., apklausiant vertinamos įstaigos vyriausiuosius finansų pareigūnus). Tačiau kartais kredito reitingų agentūros suteikia neužsakytus reitingus (t. y. vertinimus, kurių emitentas neprašė atlikti). Tokie reitingai paprastai sudaromi nenaudojant viešai neatskleistos informacijos.

Kredito reitingai turi didelę reikšmę finansų rinkose. Tai aiškinama dviem pagrindinėmis priežastimis. Pirma, nors jie pagrįsti sudėtingais vertinimais, jais lengvai ir greitai gali pasinaudoti investuotojai, nepaisant jų patirties ir veiklos pobūdžio. Antra, kredito reitingų agentūros turi gerą reputaciją ir, rinkos dalyvių supratimu, teikia nešališką duomenų analizę.

Pastaraisiais metais galima pastebėti, kad kredito reitingų agentūros tapo svarbios verslo veikloje ir norminiuose reikalavimuose. Kita vertus, daugelio skolos priemonių komercinė sėkmė smarkiai priklauso nuo suteikto reitingo. Emitentui suteiktas kredito reitingas nulemia palūkanų normas, kurias jis turės pasiūlyti, norėdamas pritraukti išorinį finansavimą.

Reikia pažymėti, jog komerciniams bankams taip pat svarbu gauti ir dar svarbiau išlaikyti aukštą reitingą, kadangi tai užtikrina mažesnes skolintų lėšų pritraukimo sąnaudas ir leidžia ne tik sėkmingai konkuruoti rinkoje, bet ir siūlyti patrauklesnes kreditavimo sąlygas klientams.

Šiai dienai SEB Vilniaus bankui suteikti aukščiausi tarp Lietuvos komercinių bankų reitingai, kurie liudija apie banko stabilumą ir patikimumą. Kitiems didesniems Lietuvos komerciniams bankams suteikti žemesni reitingai (žr. į 3 priedą).

Tačiau kai Jungtinėse Amerikos Valstijose 2007 m. rugpjūtį ir rugsėjį nuvilnijo finansinių rinkų krizė, kilo abejonių dėl didžiausių kreditų reitingų agentūrų - "Moody's", "Standard & Poors", "Fitch Ratings" veiklos efektyvumo ir skaidrumo. Gali būti, kad finansinį burbulą sprogdino netinkamai kreditų agentūrų įvertinta skolinimosi rizika. Prisidengiant formaliais reitingais, buvo rizikingai investuojama į tam tikrus finansinius instrumentus, susijusius su JAV būsto paskolų rinka. Interesų konfliktas reitingų agentūrų veikloje buvo tarsi užprogramuotas, kadangi agentūrų vertinimai apmokami iš reitinguojamųjų kišenės. Taigi kai kuriais atvejais agentūros būdavo nesuinteresuotos skelbti objektyvią informaciją, greičiau tokią, kokia patinka emitentui ar reitinguojamoms įmonėms.

Šie pasauliniai procesai, susiję su reitingavimo procedūromis, gali paveikti ir Lietuvą. Finansų analitikai perspėja: kuo skaudžiau kritikos botagas plieks reitingų agentūras, tuo griežčiau jos vertins valstybių, taip pat ir Lietuvos, skolinimosi galimybes. Atsižvelgiant į tai, bankai atidžiai stebi diskusijas, susijusias su reitingų agentūrų veikla.

Tačiau komerciniai bankai, kitaip nei valstybė, yra palankesnėje padėtyje, nes jie gali įrodyti, jog imasi riziką mažinančių priemonių. Komercinių bankų viduje atliekama daug techninio, politinio darbo. Griežtėja procedūros, politika, numatomi tam tikri žingsniai ir ateityje. Taip pat keičiasi požiūris į reitingus ir rizikos suvokimą. Žvelgiama atsakingiau, vadovaujamasi principu - geriau daugiau apsidrausti, nei vėliau gailėtis¹⁰¹.

¹⁰¹ Slušnytė R. Reitingai susidrumstė// Verslo žinios, 2007 spalio 12

Apžvelgę portfelio nuostolio ir skolininko rizikos vertinimo modelius, sekančioje darbo dalyje pereisime prie visų paskolų portfelio kredito rizikos vertinimo.

3.5. Paskolų portfelio kredito rizikos vertinimas

3.5.1. Pagrindiniai paskolų vertinimo, grupavimo ir atidėjimų sudarymo principai

Bendriausius reikalavimus, susijusius su paskolų vertinimu ir grupavimu¹⁰², apibrėžia Bazelio bankų priežiūros komiteto išleisti Pagrindiniai efektyvios bankų priežiūros principai bei Pagrindinių principų metodologija. (šiuo principus pažvelgėms ankstesnėje 1.3. darbo dalyje)¹⁰³.

Išsamesnės rekomendacijos, kuriomis reikėtų vadovautis vertinant ir grupuojant paskolas bei sudarant atidėjimus, pateiktos to paties komiteto išleistame dokumente „Gera paskolų apskaitos ir atskleidimo praktika“¹⁰⁴. Šiame dokumente išskirti 4 aspektai, susiję su paskolų vertinimu, apskaita ir informacijos pateikimu:

- 1) taikomų metodų paskolų vertei nustatyti tinkamumas;
- 2) nuostolių pripažinimas laiku darant specialiuosius atidėjimus;
- 3) sudarytų atidėjimų¹⁰⁵ adekvatumas paskolų kokybei;
- 4) laiku ir tikslus informacijos apie kredito riziką atskleidimas.

Paskolų vertinimui daug dėmesio skiriama ir Naujajame kapitalo susitarime (Basel II)¹⁰⁶. Šiame dokumente bankams suteikiama galimybė vertinti paskolų riziką pasirenkant vieną iš trijų metodų (standartinis, pagrindinis ir pažangus vidaus reitingais grindžiami metodai).

Nuo 1997 m. Lietuvoje paskolos grupuojamos vadovaujantis Lietuvos banko valdybos patvirtintomis Abejotinų aktyvų grupavimo taisyklėmis¹⁰⁷. Tobulindama šį procesą, 2003 m. kovo

¹⁰² Skirtingose šalyse grupuojamas labai įvairus banko turtas ir nebalansiniai straipsniai, susiję su kredito rizika. Siekiant išvengti painiavos vartojant skirtingas sąvokas, grupuotina banko turtą ir nebalansinius straipsnius vadinsime paskolomis.

¹⁰³ Lietuvos banko valdybos nutarimas 2007 m. liepos 26 d. Nr. 99 dėl Lietuvos banko valdybos 1998 m. gruodžio 17 d. nutarimo Nr. 224 "Dėl Bazelio bankų priežiūros komiteto patvirtintų pagrindinių efektyvios bankų priežiūros principų įgyvendinimo" pakeitimo; <http://www.lb.lt/docs/htm/12007072699.htm>; prisijungimo laikas: 2007-10-30

¹⁰⁴ Consultative paper issued by the Basel Committee on Banking Supervision 1999 birželio mėn.// <http://www.bis.org/publ/bcbs54.htm>; prisijungimo laikas: 2007-10-30

¹⁰⁵ Bankai paprastai sudaro dviejų rūšių atidėjimus: specialiuosius ir bendruosius. Darbe bendra sąvoka „atidėjimai“ apima tiek specialiuosius, tiek ir bendruosius atidėjimus.

¹⁰⁶ Basle II Capital Requirements and Developing Countries: A Political Economy Perspective, 2003// http://www.cgdev.org/doc/event%20docs/10.23.03%20GDN%20Conf/Claessens%20-%20Basel_II%20and%20Developing%20Countries%20Version%203.pdf; prisijungimo laikas: 2007-11-06

¹⁰⁷ Lietuvos bankas 1997 rugplūčio 14 d. Nr. 186 Abejotinų aktyvų grupavimo taisyklės// <http://www.lb.lt/docs/word/12001041966.doc>. prisijungimo laikas: 2007-09-15

20 d. Lietuvos banko valdyba patvirtino naujas Abejotinų aktyvų vertinimo, grupavimo ir specialiųjų atidėjimų sudarymo bendrąsias nuostatas¹⁰⁸.

Paskolų grupavimo ir jų rizikos vertinimo reglamentavimas daugelyje pasaulio valstybių labai skiriasi, tačiau vis dėlto, galima teigti, kad reglamentavimo griežtumas ar liberalumas priklauso nuo šių pagrindinių kriterijų:

Pirmiausia reikėtų išskirti tas valstybes, kuriose nebuvo sisteminės kredito įstaigų krizės, susijusios su blogomis paskolomis, arba ta krizė nebuvo reikšminga šalies finansų sistemai. Tokiose valstybėse paskolų grupavimas pakankamai liberalus ir yra nulemtas arba geros šalies, o kartu ir skolininkų, ekonominės būklės, arba pakankamo konservatyvumo suteikiant paskolas, o tai garantuoja aukštą paskolų kokybę.

Antra vertus, kai kuriose valstybėse egzistuoja gana senos bankininkystės, o kartu ir kreditavimo tradicijos. Paprastai jose yra susiformavęs *credere* (pasitikėjimo) principas, kuris lemia kliento pasitikėjimą banku ir banko pasitikėjimą klientu. Tokiose valstybėse yra nuo seno susiklosčiusios kreditavimo tvarka ir atitinkamos paskolų klasifikavimo taisyklės, kurias ganėtinai sunku pakeisti būtent dėl šių ilgamečių tradicijų.

Dar viena kategorija – tai valstybės, kuriose priežiūros institucijoms suteikta teisė savarankiškai spręsti didžiąją dalį kredito įstaigų veiklą reglamentuojančių klausimų. Galima teigti, kad tokiose valstybėse paskolų grupavimo sistemos yra veiksmingiausios ir lanksčiausios, kadangi jos gali operatyviai reaguoti į situaciją rinkoje ir pokyčius bankų sektoriuje.

Atskirai reikėtų išskirti pereinamosios ekonomikos šalis, kuriose akivaizdžiai matyti paskolų klasifikacijos transformacija nuo liberalios iki ganėtinai griežtos, kuri vėliau vėl perauga į liberalesnę. Pradiniame ekonomikos transformacija etape tokioms šalims būdinga didelė paskolų paklausa, negarantuojama jų kokybė, o tai dažniausiai lemia sunkumus bankų sistemoje. Šie sunkumai nulemia tiek pačių bankų veiklos konservatyvumo padidėjimą, tiek priežiūros institucijos reikalavimų sugriežtinimą. Toliau plėtojantis rinkos ekonomikai ir kylant bankų sąmoningumo lygiui, priežiūriniai reikalavimai turi tendenciją tapti liberalesni, daugiau atsakomybės priskiriant patiems bankams.

Lietuvoje galiojančios Abejotinų aktyvų grupavimo taisyklės¹⁰⁹ pakankamai išsamiai reglamentavo visą paskolų grupavimo procesą. Tai leido vertinti paskolų portfelio riziką, sudaryti specialiuosius atidėjimus ir sukaupti kapitalą paskolų portfelio rizikai padengti.

¹⁰⁸ Lietuvos valdybos nutarimas 2003 kovo 20 d. Nr. 15 “Dėl abejotinų aktyvų vertinimo, grupavimo ir specialiųjų atidėjimų sudarymo bendrųjų nuostatų patvirtinimo”// <http://www.lb.lt/docs/word/12003032015.doc>

Išanalizavus naujosios tvarkos nuostatas, galima išskirti šiuos pagrindinius abejotinių aktyvų¹¹⁰ grupavimo principus:

1. Paskolos skirstomos į homogeninių paskolų grupes. Numatytos 5 privalomos homogeninių paskolų grupės, tačiau bankai savo nuožiūra gali išskirti papildomų grupių bei grupes skirstyti į pogrupius.

2. Paskoloms vertinti taikomi du metodai. Paskolų vertinimo ir grupavimo metodas pagal paskolos sumą nustatomas individualiai kiekvienai homogeninių paskolų grupei (pogrūpiui):

2.1. Pirmas metodas – paskolos vertinamos bendrai, taikant statistinius metodus ir modelius, pagrįstus istorinių duomenų vertinimu. Taikant šį metodą, pirmiausia nustatomas specialiųjų atidėjimų poreikis ir tik po to, atsižvelgiant į specialiųjų atidėjimų poreikį, nustatoma paskolos rizikos grupė.

2.2. Antras metodas – paskolos vertinamos individualiai, atsižvelgiant į vertinimo ir grupavimo kriterijus:

2.2.1. Vertinant pagal antrą metodą, taikomi privalomi ir papildomi (paties banko nustatyti) vertinimo ir grupavimo kriterijai. Privalomi kriterijai skirtingose homogeninių paskolų grupėse skiriasi, tačiau tos pačios grupės pogrupiuose – vienodi. Papildomi kriterijai gali skirtis tiek grupėse, tiek ir pogrupiuose (verslo grupės pogrupiuose skiriasi tiek patys papildomi kriterijai, tiek ir jų skaičius). Svarbu ir tai, kad skirtingose homogeninių paskolų grupėse (pogrupiuose) tas pats vertinimo ir grupavimo kriterijus (pagrindinis ar papildomas) gali būti vertinamas skirtingai.

2.2.2. Konkrečiai rizikos grupei paskolos priskiriamos pagal rizikos grupės nustatymo procedūrą (veiksmai paskolos rizikos grupei nustatyti, atsižvelgiant į šiai paskolai taikytinus pagrindinius ir papildomus vertinimo ir grupavimo kriterijus). Banko nustatyta tvarka paskolos rizikos grupėse gali būti skirstomos į rizikos pogrupius. Skirtingoms homogeninių paskolų grupėms (pogrupiams) gali būti taikomos skirtingos rizikos grupės nustatymo procedūros.

2.2.3. Konkretus specialiųjų atidėjimų poreikis individualiai vertinamoms paskoloms nustatomas atsižvelgiant į paskolos rizikos grupę (pogrūpį), užtikrinimo priemonę ir kitus

¹⁰⁹ Lietuvos valdybos nutarimas 2003 kovo 20 d Nr. 15 “Dėl abejotinių aktyvų vertinimo, grupavimo ir specialiųjų atidėjimų sudarymo bendrųjų nuostatų patvirtinimo”//<http://www.lb.lt/docs/word/12003032015.doc>; prisijungimo laikas: 2007-10-05

¹¹⁰ Lietuvoje grupuotinas turtas ir nebalansiniai straipsniai vadinami „abejotiniais aktyvais“.

veiksnius. Užtikrinimo priemonės vertė atimama iš paskolos sumos prieš skaičiuojant specialiujų atidėjimų poreikį.

Paskola vertinama ją suteikiant ir visą paskolos suteikimo laikotarpį. Pasikeitus paskolos kokybei, bankai turi iš naujo įvertinti paskolą, taip pat pripažinti nuostolį, jeigu tikėtina, kad jie nesugebės atgauti paskolos dalies ir (arba) palūkanų sutartyje numatytomis sąlygomis. Pasikeitus paskolos kokybei, paskolos vertė turi būti sumažinta, sudarant specialiuosius atidėjimus arba ją nurašant, parodant šias išlaidas pelno (nuostolio) ataskaitoje tą laikotarpį, kada pasikeitė paskolos kokybė ¹¹¹.

Taigi, vertinant ir grupuojant paskolas, labai svarbu tiksliai nustatyti, kada pasikeitė paskolos kokybė ir tiksliai įvertinti, kiek daug pasikeitė paskolos kokybė, t. y. reikia žinoti paskolos kokybės pasikeitimo laiką ir mastą.

Vienas iš pagrindinių veiksnių vertinant paskolos kokybės pasikeitimo laiką – tai periodinių mokėjimų (paskolos dalies ir (ar) palūkanų) uždelsimas. Nors šis rodiklis ir labai konkrečiai bei lengvai apibrėžiamas, tačiau įvairiose šalyse jis vertinamas skirtingai. (žr. į 4 lentelę).

4 lentelė

Paskolos ar jos dalies gražinimo ir (ar) palūkanų mokėjimo uždelsimo terminai

(mėnesiais, jei nenurodyta kitaip)

Šalis	Standartinė grupė	Galimos rizikos grupė	Padidėjusios rizikos grupė	Abejotina grupė	Nuostolinga grupė
Lietuva	Iki 1	1-2	2-3	3-6	Ilgiau kaip 6
Estija			Nėra kriterijų		
Latvija	Iki 5 dienų	1	1-3	3-6	Ilgiau kaip 6
Bulgarija	Iki 1	1-2	2-3	3-6	Ilgiau kaip 6
Čekija	Iki 1	1-3	3-6	6-12	Ilgiau kaip 12
Lenkija	-	Iki 1	1	3	6
Slovakija	Iki 1	1-3	3-6	6-12	Ilgiau kaip 12
Slovėnija	Iki 15 dienų	Iki 1	1-3	3-6	-
Rusija	-	Iki 5 dienų	Iki 1	1-6	Ilgiau kaip 6

Šaltiniai: Atitinkamų šalių paskolų grupavimo taisyklės.

¹¹¹ Basle Committee on Banking Supervision. Credit Risk Modelling: Current Practices and Applications. 1999// <http://www.bis.org/publ/bcbs49.htm>; prisijungimo laikas: 2007-10-05

Priežiūros institucija, laikydamasi liberalaus paskolų grupavimo principo, turėtų nustatyti tik rečiausius grupavimo terminus, sudarydama sąlygas bankams paskolas grupuoti ir dažniau. Paskolos grupavimo dažnumą turėtų lemti paskolos svarbumas bankui.

Naujose Lietuvos banko valdybos patvirtintose bendrosiose nuostatose numatyta, kad šalies bankai paskolas gali grupuoti savo nusistatytu dažnumu, tačiau individualiai vertinamos paskolos turi būti grupuojamos ne rečiau kaip kas ketvirtį, o bendrai vertinamos – kas pusmetį¹¹². Toks paskolų grupavimo periodiškumas yra pagrįstas, nes grupuojant dažniau bankai susidurtų su kliūtimis gauti teisingą finansinę informaciją iš savo klientų, taip pat susidarytų labai didelis informacijos srautas, kurį būtų sudėtinga apdoroti. Kita vertus, rečiau grupuoti paskolas nebūtų priimtina, nes per ilgesnį laiką dėl išorės arba vidaus veiksnių įtakos skolininko finansinė situacija gali labai pasikeisti.

Kiek sudėtingiau yra tiksliai įvertinti patį kokybės pasikeitimo mastą negu paskolos kokybės pasikeitimo laiką. Vertinant paskolos ar paskolų grupės kokybės pasikeitimo mastą, turi būti atsižvelgiama į konkretaus skolininko, grupės, kuriai priklauso šis skolininkas, kreditingumą ir veiksnius, galinčius turėti įtakos kreditingumui.

Įvertinimo tikslas – nustatyti skolininko sugebėjimą grąžinti paskolą ir palūkanas sutartyje numatytomis sąlygomis. Kadangi skolininko kreditingumui įtakos turi daug veiksnių, paskolos vertinimas turi būti pagrįstas visa tuo metu turima informacija: bendrais duomenimis apie skolininką, skolininko kredito istorija, dabartine jo finansine būkle, pinigų srautų adekvatumu paskolos sumai ir galimybėmis grąžinti paskolą ateityje, kredito reitingais, pirminiais ir antriniais paskolos grąžinimo šaltiniais, skolininko dalimi finansuojamame projekte, paskolos sutarties persvarstymo faktais, šalies rizika ir pan.

Paskolų kokybės vertinimo kriterijų pakankamai daug, tačiau visus juos pagal vertinimo metu turimos informacijos pobūdį galima suskirstyti į dvi grupes: išankstinius (ex ante) bei paskesnius (ex post). Paskesni kriterijai yra pagrįsti jau įvykusiais faktais: paskolos dalies ir (ar) palūkanų mokėjimo uždelsimo terminais, skolininko kredito istorija, skolininko finansinės būklės įvertinimu pagal finansinių ataskaitų duomenis ir pan. Tokie kriterijai skirti vertinti praėjusius, o ne ateities faktus.

¹¹² Lietuvos valdybos nutarimas 2003 kovo 20 d Nr. 15 “Dėl abejotinų aktyvų vertinimo, grupavimo ir specialiųjų atidėjimų sudarymo bendrųjų nuostatų patvirtinimo”//<http://www.lb.lt/docs/word/12003032015.doc>; prisijungimo laikas: 2007-10-05

Pastaruoju metu vis daugiau dėmesio skiriama išankstiniams kriterijams, kuriais mėginama įvertinti galimą skolininko kreditingumą ateityje (skolininko gebėjimui gražinti paskolą, numatomoms ekonominės aplinkos pokyčiams, iš dalies skolininko kredito reitingams ir pan.).

Taikant išankstinius vertinimo kriterijus, susiduriama su ateities prognozavimu (tikslas – nustatyti skolininko sugebėjimą ateityje gražinti paskolą ir palūkanas sutartyje numatytais sąlygomis). Tokiu atveju vieno ir to paties skolininko kreditingumo perspektyvas įvairūs bankai gali įvertinti skirtingai.

Prieš įvertindami paskolų kokybės pasikeitimo mastą, bankai turėtų paskolas sugrupuoti į homogeninių paskolų grupes, nes paskoloms būdingi nevienodi kredito rizikos požymiai. Dėl šios priežasties kriterijai, taikomi skirtingų paskolų kredito rizikai įvertinti, turi būti nevienodi (jei kriterijai ir tie patys, gali skirtis jų reikšmingumas).

Skirstant paskolas į homogenines grupes, atsižvelgiama į paskolų pobūdį (suteikimo tikslą), klientų veiklos sritis, ūkio šakos rodiklius ir kitus atskirai paskolų grupei būdingus požymius. Svarbus kriterijus – paskolos užtikrinimo priemonė (pavyzdžiui, visos hipotekinės paskolos užtikrinamos nekilnojamojo daikto hipoteka).

Lietuvoje išskirtos penkios pagrindinės homogeninių paskolų grupės (verslo, hipotekinės, vartojamosios paskolos, paskolos finansiniam tarpininkavimui ir paskolos valdymo institucijų funkcijoms vykdyti), tačiau bankai savo nuožiūra gali numatyti ir daugiau tokių grupių, taip pat šias grupes skirstyti į pogrupius¹¹³.

Naujajame kapitalo susitarime skiriamos 6 paskolų grupės (paskolos įmonėms, bankams, valstybei, mažmeniniam sektoriui (fiziniams asmenims), projektų finansavimas, investicijos į kitų įmonių kapitalą)¹¹⁴. Naujajame kapitalo susitarime numatytas grupių skaičius ir pačios grupės skiriasi nuo paskolų grupių Lietuvoje, tačiau šiame susitarime grupės nustatomos priklausomai nuo aktyvų (skolininkų) rizikingumo laipsnio (pavyzdžiui, labiau akcentuojama šalies rizika suteikiant paskolas vyriausybėms ir pan.). Kita vertus, Lietuvos bankai gali išskirti daugiau homogeninių paskolų grupių ir šias grupes skirstyti į pogrupius.

Atsižvelgiant į tai, kad dauguma bankų turi daug mažų sumų paskolų (vartojamosios paskolos, įsiskolinimai kredito kortelėse ir kt.), nepagrįsta reikalauti visas jas vertinti individualiai, todėl paskoloms grupuoti tikslinga taikyti keletą metodų:

¹¹³ Lietuvos valdybos nutarimas 2003 kovo 20 d Nr. 15 “Dėl abejotinių aktyvų vertinimo, grupavimo ir specialiųjų atidėjimų sudarymo bendrųjų nuostatų patvirtinimo”//<http://www.lb.lt/docs/word/12003032015.doc>; prisijungimo laikas: 2007-10-05

¹¹⁴ Basle Committee on Banking Supervision. Customer due Diligence. 2001// <http://www.bis.org/publ/bcbs85.htm>; prisijungimo laikas: 2007-10-05

- didelių, bankui reikšmingų sumų paskolos vertinamos individualiai, taikant vertinimo ir grupavimo kriterijus;
- mažų, bankui ne tokių reikšmingų sumų paskolos vertinamos bendrai, taikant statistinius metodus ir modelius.

Bazelio bankų priežiūros komitetas nurodo šiuos priimtinius metodus, vertinant paskolas individualiai:

1. *Ateities pinigų srautų dabartinės vertės apskaičiavimo metodas* – apskaičiuota apytikrė atgautina paskolos suma rodo pinigų srautus, kuriuos bankai galėtų (tikisi) gauti per likusį paskolos gražinimo laikotarpį, įvertinus ekonomines sąlygas ir kitus veiksnius.

2. *Įkeisto turto vertės apskaičiavimo metodas* taikomas, jeigu paskolos vertė priklauso nuo užtikrinimo priemonės.

3. *Kintamųjų palūkanų normos paskolos* gali būti vertinamos atsižvelgiant į tokių paskolų rinkos kainą, jeigu toks vertinimas yra tinkamas.

Svarbus vaidmuo nustatant paskolų tikrąją vertę tenka paskolos užtikrinimo priemonėms. Išanalizavus įvairių šalių praktiką šioje srityje, pastebimos kelios tendencijos nustatant paskolos užtikrinimo priemonės įtaką paskolos rizikos grupei ir (arba) specialiesiems atidėjimams (žr. 5 lentelę).

5 lentelė.

Paskolos gražinimo užtikrinimo priemonės įtaka paskolos rizikos grupei ir specialiesiems atidėjimams

Šalis	Įtaka paskolos grupei	Įtaka specialiesiems atidėjimams
Lietuva	Neturi įtakos	Turi įtakos
Estija	Turi įtakos. Vertinant paskolas, į paskolos užtikrinimo priemonę atsižvelgiama taip pat kaip ir į visus kitus paskolų vertinimo ir grupavimo kriterijus	Turi įtakos
Latvija	Turi įtakos. Panašiai kaip ir Estijoje	Turi įtakos
Bulgarija	Neturi įtakos	Turi įtakos
Čekija	Neturi įtakos	Turi įtakos
Vokietija	Turi įtakos	Turi įtakos
Slovakija	Neturi įtakos	Turi įtakos
Italija	Neturi įtakos	n.d.
Rusija	Turi įtakos	Turi įtakos

Šaltinis: Atitinkamų šalių paskolų grupavimo taisyklės. Pastaba: n.d. – nėra duomenų.

Kai kuriose šalyse paskolos gražinimo užtikrinimo priemonė nėra laikoma vienu iš paskolos vertinimo kriterijų, todėl į ją neatsižvelgiama nustatant paskolos rizikos grupę (paskolos gražinimo užtikrinimo priemonės vertė mažinami tik specialieji atidėjimai). Kitose šalyse paskolos užtikrinimo priemonė laikoma vienu iš vertinimo kriterijų, todėl turi įtakos tiek paskolos rizikos grupei, tiek ir specialiesiems atidėjimams. Mūsų šalies bankai gali patys nusistatyti paskolos užtikrinimo priemonės vertę, kuri būtų atimama iš paskolos sumos prieš sudarant specialiuosius atidėjimus¹¹⁵.

Vertinant paskolas bendrai Bazelio bankų priežiūros komitetas rekomenduoja patiems bankams pasirinkti paskolų vertinimo ir grupavimo metodus, tačiau ne visose šalyse (ypač tose, kur paskolų grupavimas išsamiai reglamentuotas) leidžiama bendrai grupuoti paskolas¹¹⁶.

Vertinant bendrai paskolas, taikomi statistiniai metodai ir modeliai. Kaip ir individualiai vertinamų paskolų atveju, numatyti konkrečių statistinių metodų ir modelių neįmanoma, nes kai kurie bankai gali taikyti pakankamai sudėtingus metodus ir modelius, kai kurie paprastesnius. Svarbiausia, kad gauti rezultatai atitiktų faktinį paskolų kokybės pasikeitimą, t. y. realią jų vertę.

Tai pasiekama, jei skaičiuojant atsižvelgiama į išorės (ūkio ir konkrečių ūkio šakų tendencijas) ir vidaus (banko paskolų portfelio struktūrą, kreditavimo politiką ir pan.) aplinkos pokyčius, taikoma pakankamai ilga dinaminė eilutė, bendrai vertinamame homogeninių paskolų portfelyje pakankamai daug paskolų ir t. t.

Įvertinus paskolos kokybės pokytį, jis turi būti išreikštas kiekybiškai. Kiekybiškai sumažėjusi paskolos vertė išreiškiama sudarant specialiuosius atidėjimus. Bankai paprastai daro dviejų rūšių atidėjimus – specialiuosius ir bendruosius.

Specialieji atidėjimai – turto ir nebalansinių pretenzijų vertės sumažėjimo dydis, atitinkantis tikėtinų nuostolių galimybę¹¹⁷. Jie pagal savo esmę yra atidėjimai ex post, nes susiję su konkrečios paskolos konkrečiais jos kokybę apibūdinančiais veiksniais.

Bendrieji atidėjimai – tam tikros sukauptos piniginės lėšos, sudaromos ir skirtos galimiems banko nuostoliams sumažinti (padengti)¹¹⁸, t. y. atlyginti nuostoliams, kurie negali būti priskirti

¹¹⁵ Lietuvos valdybos nutarimas 2003 kovo 20 d Nr. 15 “Dėl abejotinių aktyvų vertinimo, grupavimo ir specialiųjų atidėjimų sudarymo bendrųjų nuostatų patvirtinimo”//<http://www.lb.lt/docs/word/12003032015.doc>; prisijungimo laikas: 2007-10-05

¹¹⁶ Basle Committee on Banking Supervision. Credit Risk Modelling: Current Practices and Applications. 1999// <http://www.bis.org/publ/bcbs49.htm>; prisijungimo laikas: 2007-10-05

¹¹⁷ Lietuvos valdybos nutarimas 2003 kovo 20 d Nr. 15 “Dėl abejotinių aktyvų vertinimo, grupavimo ir specialiųjų atidėjimų sudarymo bendrųjų nuostatų patvirtinimo”//<http://www.lb.lt/docs/word/12003032015.doc>; prisijungimo laikas: 2007-10-05

¹¹⁸ Lietuvos valdybos nutarimas 2003 kovo 20 d Nr. 15 “Dėl abejotinių aktyvų vertinimo, grupavimo ir specialiųjų atidėjimų sudarymo bendrųjų nuostatų patvirtinimo”//<http://www.lb.lt/docs/word/12003032015.doc>; prisijungimo laikas: 2007-10-05

konkrečioms paskoloms. Kadangi skaičiuojant bendrųjų atidėjimų poreikį taikomi išankstiniai vertinimo kriterijai, tad tokie atidėjimai sudaromi ex ante (vadinamoji „dinaminė atidėjimų sudarymo koncepcija“ (dynamic provisioning) (Cortavarria ir kt., 2000)¹¹⁹.

Specialieji atidėjimai paskoloms dažniausiai apskaičiuojami procentais konkrečios paskolos sumos.

Bendrieji atidėjimai negali būti priskirti konkrečioms paskoloms ir sietini su viso paskolų portfelio galimu kokybės pasikeitimu ateityje. Jie padeda amortizuoti nuostolius, atsirandančius dėl nenumatytų veiksnių neigiamos įtakos arba numanomų veiksnių, kurių negalima priskirti konkrečioms paskoloms.

Apžvelgus pagrindinius paskolų vertinimo, grupavimo ir atidėjimų sudarymo principus, sekančioje drabo dalyje išanalizuosime Lietuvos bankų praktiką vertinant, grupuojant paskolas ir sudarant atidėjimus.

¹¹⁹ Cortavarria L., Dziobek C., Kanaya A., Song I. 2000 No 195 Loan Review, Provisioning, and Macroeconomic Linkages. IMF Working Paper.

3.5.2. Lietuvos bankų paskolų portfolio dinamika ir kokybė

Daugelio tradicine veikla besiverčiančių bankų pagrindinis kredito rizikos šaltinis yra paskolos. Siekiant nustatyti kredito rizikos valdymo aktualumą Lietuvos komerciniams bankams, buvo analizuojami Lietuvos komercinių bankų 2006–2007 m. I pusr. finansiniai rodikliai.

Paskolų portfolio dinamika.

Bankų turtas, 2007 m. liepos 1 d. finansinių ataskaitų duomenimis, sudarė 66,8 mlrd. litų ir per pusmetį padidėjo 13,4 procento.

Tebesantis didelis kreditavimo poreikis ir bankų aktyvi kreditavimo politika, siekiant patenkinti šį poreikį, lėmė bankų turto struktūros pokyčius. Aktyvus kreditavimas turėjo įtakos, kad klientams suteiktų paskolų dalis bankų turto struktūroje, palyginus su 2006 m. liepos 1 d., padidėjo daugiau kaip 8 procentiniais punktais ir 2007 m. liepos 1 d. pasiekė 69,6 procento. Klientams suteiktos paskolos kartu su paskolomis finansų institucijoms sudarė 74,3 procento bankų turto. Tokia didelė paskolų lyginamoji dalis turte turi teigiamos įtakos bankų pelningumui, tačiau kartu didina prisiimamą riziką.

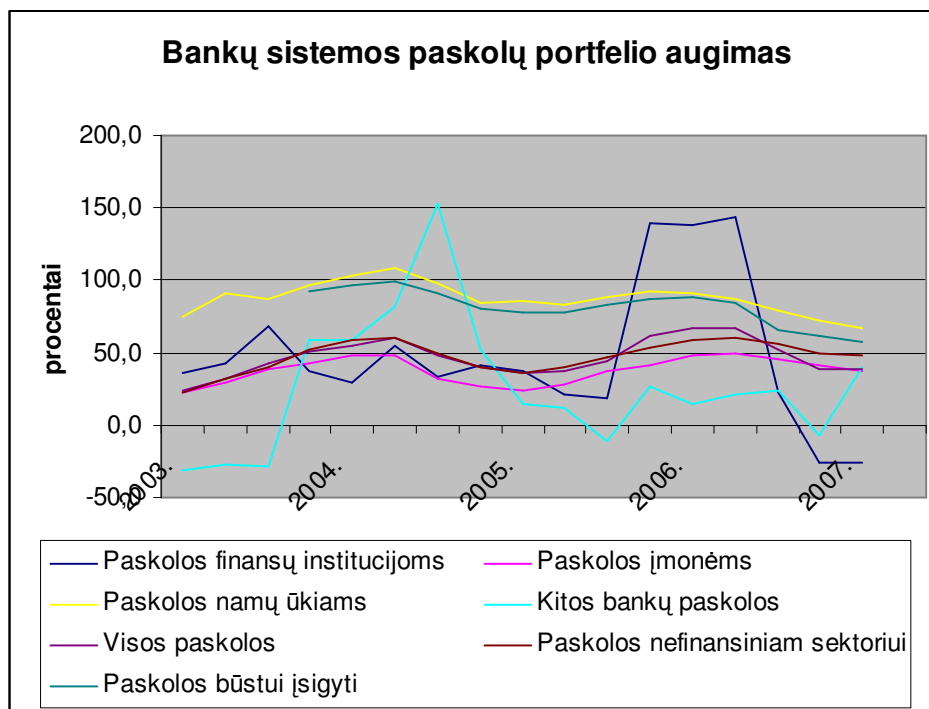
Indėliams bankuose didėjant lėčiau negu paskoloms, bankai ir toliau aktyvų augimą finansavo skolindamiesi tarpbankinėje rinkoje ir platindami naujus skolinimosi produktus.

Per metus įsiskolinimas tarpbankinėje rinkoje padidėjo 38,4 procento, iš šių lėšų buvo finansuota 39 procentai bankų turto augimo. Iš minėtų finansinių išteklių dominavo iš globojančių (patronuojančių) ir kitų grupės bankų pritrauktos lėšos. Šalies bankams skolinimasis iš globojančių (patronuojančių) bankų yra gana lengvai prieinamas finansavimo šaltinis, tačiau daugeliu atveju brangesnis negu šalies rinkoje pritraukiami ištekliai.

Nerezidentų (nefinansinių institucijų) indėliai liepos 1 d. sudarė 8,3 procento visų klientų indėlių. Pažymėtina, kad šis rodiklis kitose Baltijos šalyse tebėra gerokai didesnis.

Bankų paskolų portfolio augimo potencialas šalyje tebėra didelis. Per metus visas bankų sistemos paskolų portfelis padidėjo 38 procentais. (žr. 4 į pav.)

4. pav.

Šaltinis: Lietuvos banko duomenys.

Palyginti su 2005 m., gerokai mažesnę augimo tempą nulėmė ir finansų institucijoms suteiktų paskolų grąžinimas.¹²⁰ 2006 m. viduryje pasiekęs augimo viršūnę, paskolų nefinansiniam sektoriui augimo tempas taip pat pradėjo lėtėti ir metų pabaigoje sudarė 48 procentus. 2007 m. pirmąjį ketvirtį augimo tempai dar šiek tiek sulėtėjo. Kita vertus, toliau didėjo bankų suteikiamų paskolų srautų apimtis absoliučia išraiška.

2006 m. bankų sistemos nefinansiniam sektoriui paskolintų lėšų srautas buvo 40 procentų didesnis negu 2005 m., nors nuo 2006 m. pradžios šis rodiklis mažėjo.

Sparčiai didėjant skolinimui namų ūkiams, bankų paskolų portfelis pastaraisiais metais tapo labiau paskirstytas pagal institucinius sektorius. 2006 m. paskolų namų ūkiams augimo tempas (72%) buvo kur kas didesnis už paskolų nefinansinėms įmonėms augimo tempą (42%). Šį augimo tempų skirtumą nulėmė mažesnė paskolų namų ūkiams palyginimo bazė, nes didžioji dalis paskolų

¹²⁰ Iki 2005 m. trečiojo ketvirčio vieno iš didžiųjų bankų antrinės įmonės buvo kredituojamos tiesiogiai per kitus grupės bankus. 2005 m. ketvirtąjį ketvirtį šio banko antrinės įmonės buvo pradėtos kredituoti tiesiogiai per jas kontroliuojantį banką Lietuvoje, šiam atitinkamai padidinus išskolinimus kitiems grupės bankams. 2006 m. trečiąjį ketvirtį tokio antrinių įmonių finansavimo būdo buvo vėl atsisakyta. Aprašyti finansavimo pokyčiai lėmė atitinkamus vienkartinis banko turto ir paskolų portfelio svyravimus apie 2 mlrd. litų.

nefinansiniam sektoriui tarp namų ūkių ir nefinansinių įmonių pasiskirstė gana panašiomis apimtimis. 2006 m. paskolų namų ūkiams dalis sudarė 35 procentus bankų portfelio, t. y. padidėjo 7 procentiniais punktais.

Banko paskolų gyventojams portfelis daugiausia didėjo dėl neatslūgstančio skolinimosi būstui įsigyti ir renovuoti. 2006 m. bankų suteiktos paskolos būstui įsigyti padidėjo 61 procentu. Be to, ir toliau buvo stebimas didelis gyventojų skolinimosi vartojimo ir kitoms reikmėms pagyvėjimas: pastaraisiais metais gyventojams suteiktos vartojimo ir kitos paskolos išaugo truputį daugiau negu 2 kartus per metus.

Didžioji Lietuvos bankų paskolų namų ūkiams dalis buvo nekilnojamuoju turtu užtikrintos paskolos būstui įsigyti, todėl buvo gana saugi bankų turto dalis. Kita vertus, pastaraisiais metais bankai daug skolino ir verslui, ypač susijusiam su nekilnojamojo turto rinka. Per metus bankų paskolų portfelio dalis, susijusi su nekilnojamuoju turtu¹²¹, padidėjo 7 procentiniais punktais – iki 45 procentų, nulemdama ir gerokai išaugusį bankų sistemos jautrumą nekilnojamojo turto rinkos pokyčiams.

Individualių skolininkų atžvilgiu šalies bankų portfeliai buvo pakankamai diversifikuoti. 2006 m. pabaigoje vidutinis bankų didelių paskolų rodiklis¹²², rodantis kredito rizikos koncentraciją dėl skolinimo tarpusavyje susijusiems individualiems skolininkams, sudarė 289 procentus kapitalo ir per metus sumažėjo 49 procentiniais punktais.

Paskolų portfelio kokybė

Kredito rizika yra pirminis bankų rizikos šaltinis. Kadangi didžiąją bankų turto dalį sudaro paskolos nefinansinėms įmonėms ir namų ūkiams, jų finansinės būklės pokyčiai yra svarbus bankų veiklos rezultatams.

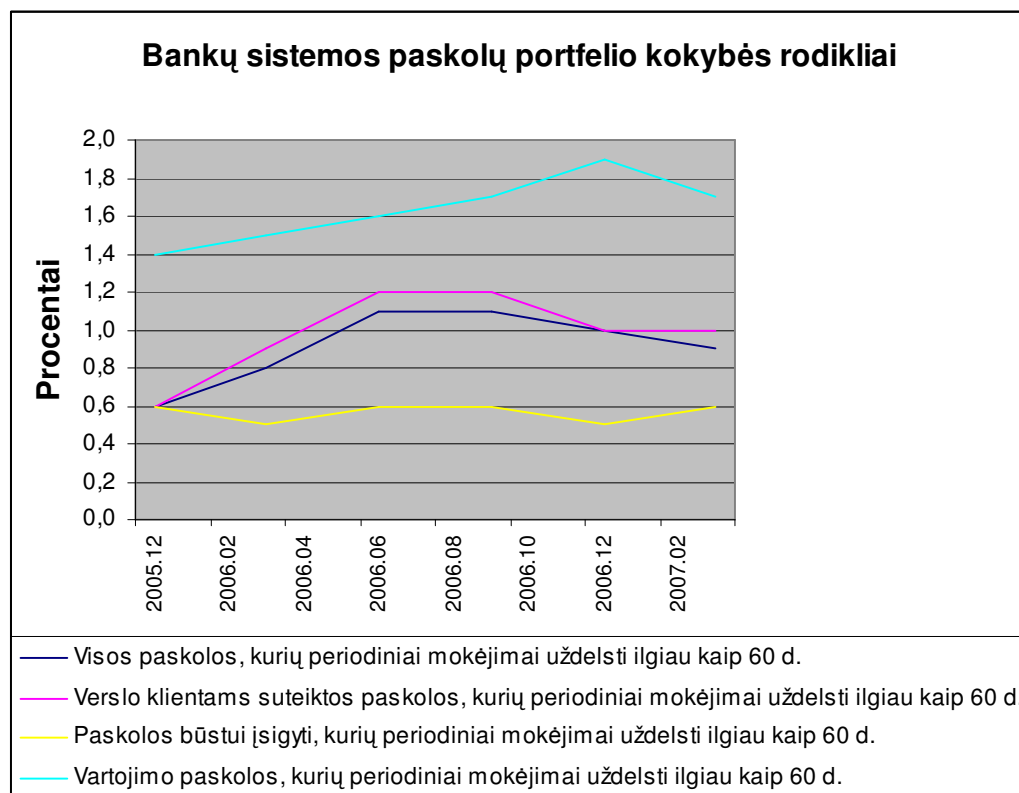
Bankų paskolų vertinimo ir nuvertėjimo nuostolių (toliau – specialiųjų atidėjinių) nustatymo principai iš esmės pagrįsti esama skolininkų finansine būkle ir gebėjimais grąžinti skolą. Taigi sudaryti specialieji atidėjiniai yra dabartinės bankų prisiimtos kredito rizikos ir nuostolių išraiška. Dėl šios priežasties paskolų portfelio kokybei apibūdinti naudojami rodikliai, pavyzdžiui,

¹²¹ Paskolos namų ūkiams būstui įsigyti, paskolos įmonėms statybos ir nekilnojamojo turto, nuomos ir kitai verslo veiklai.

¹²² Banko visu paskolų, suteiktų tarpusavyje susijusiems skolininkams ir didesnių kaip 10 procentų kapitalo, ir kapitalo santykis.

neveiksnių paskolų¹²³ ar paskolų nuvertėjimo nuostolių dalis, palyginti su paskolų portfeliu, paprastai apibūdina esamą paskolų portfelio kokybę ir neleidžia spręsti apie ateities nuostolių tikimybę. Galimų nuostolių apimtį, įvykus nepalankiems ir netikėtiems įvykiams ateityje, pavyzdžiui, reikšmingai pakitus palūkanų normoms ar išaugus nemokių įmonių ir namų ūkių skaičiui, leidžia įvertinti atliekamas testavimas nepalankiausiomis sąlygomis.

5. pav.

Šaltinis: Lietuvos banko duomenys.

Nedidelė neveiksnių paskolų dalis, palyginti su visu bankų sistemos paskolų portfeliu, rodė gana gerus bankų klientų gebėjimus vykdyti finansinius įsipareigojimus. Nepaisant nedidelio metinio paskolų portfelio kokybės pablogėjimo, bankų sistemos paskolų portfelio kokybė tebebuvo gera.

2006 m. paskolų, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų, dalis visose paskolose padidėjo 0,4 procentinio punkto. Kita vertus, nuo 2005 m. iki 2006 m. pirmojo pusmečio

¹²³ Lietuvoje neveiksnių paskolų apibrėžiamos kaip paskolos, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų.

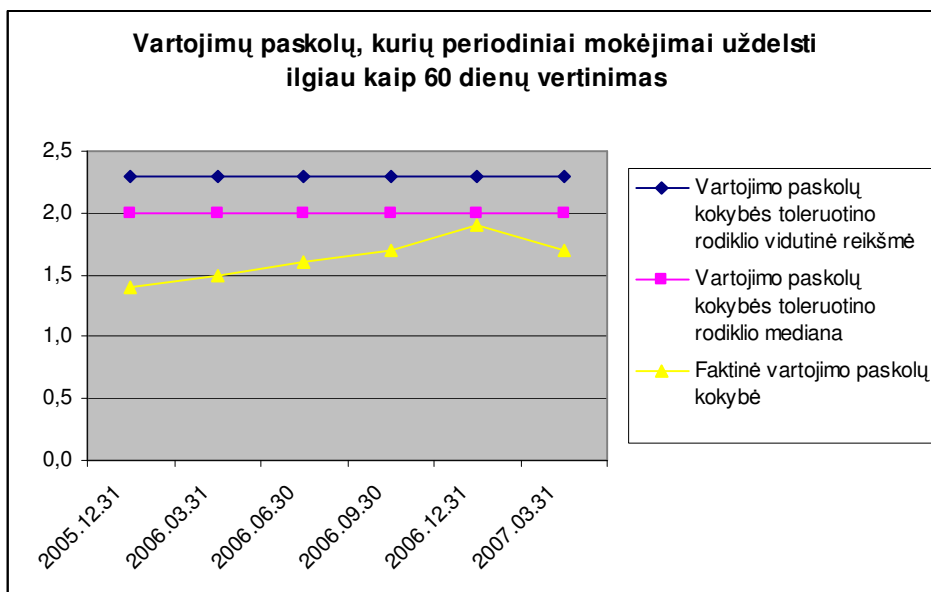
stebėta paskolų portfelio kokybės prastėjimo dinamika antrąjį pusmetį pasikeitė, o vėluojamų grąžinti paskolų dalis stabilizavosi ir pradėjo mažėti.

Didžiausią įtaką bankų sistemos paskolų portfelio kokybei turėjo pablogėjusi paskolų suteiktų verslo klientams, kokybė. 2006 m. paskolų verslui, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų, dalis padidėjo 0,4 procentinio punkto – iki 1,0 procento atitinkamo paskolų portfelio.

Paskolų namų ūkiams kokybė buvo šiek tiek geresnė negu bendras sistemos vidurkis. Tai nulėmė tai, kad didelę paskolų namų ūkiams dalį sudarė aukštos kokybės paskolos būstui įsigyti. 2006 m. paskolų būstui įsigyti, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų, dalis buvo daugmaž pastovi ir svyravo 0,5–0,6 procento. Gerai paskolų būstui įsigyti kokybei darė įtaką tiek apskritai griežtesni reikalavimai besiskolinantiems būstui įsigyti, tiek palyginti didesnė tokių skolininkų drausmė ir atsakomybė dėl galimo būsto praradimo neįvykdžius įsipareigojimų bankui. Gerus paskolų būstui įsigyti portfelio rezultatus lėmė ir tai, kad, susidūrus su finansiniais sunkumais, skolininkams buvo naudingiau patiems parduoti turtą ir grąžinti paskolą bankui, o ne laukti, kol turtą perims bankas.

Vartojimo paskolų portfelio kokybė 2006 m. pablogėjo. Neveiksnių vartojimo paskolų apimtis padidėjo daugiau kaip du kartus, o jų ir viso vartojimo paskolų portfolio santykis – 0,5 procentinio punkto (iki 1,9%). Svarbiausios to priežastys buvo klientų pernelyg optimistinis prisiimamų įsipareigojimų dydžio įvertinimas, nepagrįsti lūkesčiai dėl ateities pajamų, padidėjęs asmenų, kurie emigravo ir negrąžino paskolų, skaičius (žr. į 6 pav.).

6.pav.

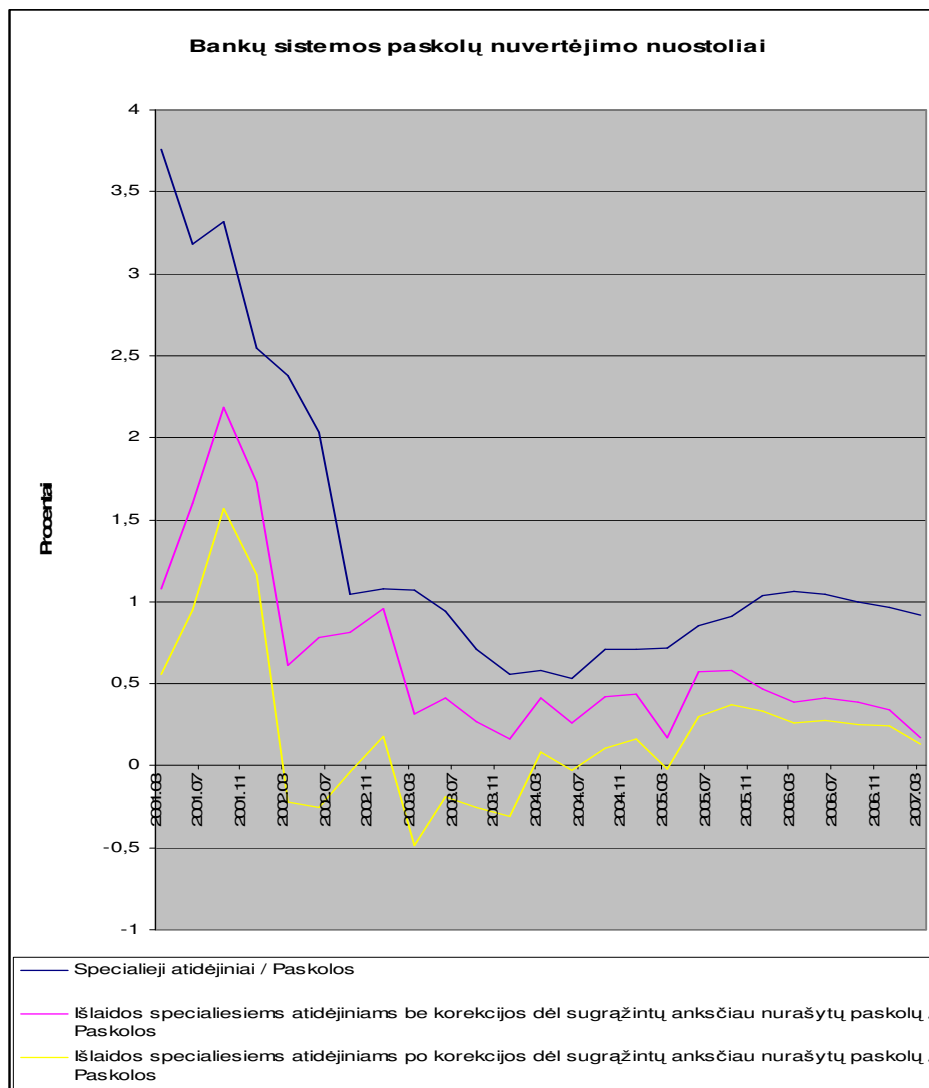

Šaltinis: Lietuvos banko duomenys.

Atsižvelgiant į didesnes vartojimo paskolų palūkanų normas, šiuo metu vartojimo paskolų kokybė nedarė didesnės įtakos bankų sistemos pelningumui.

Siekiant geriau įvertinti vartojimo paskolų kokybę, bankai buvo paprašyti nurodyti toleruotiną (nekelianti didesnio susirūpinimo dėl paskolų portfelio kokybės, prisiimtos rizikos ir bankų produktų pelningumo) vartojimo paskolų, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų, ir viso atitinkamo portfelio santykį. Apibendrinus bankų pateiktus atsakymus, paaiškėjo, kad vidutinis toleruotinas vėluojamų grąžinti vartojimo paskolų ir visų vartojimo paskolų santykis galėtų sudaryti 2,3 procento. Remiantis šiuo vertinimu, 2006 m. bankų sistemos vidutinis vartojimo paskolų kokybės rodiklis neviršijo apskaičiuoto vidutinio toleruotino vartojimo paskolų kokybės rodiklio (žr. į 7 pav.).

7. pav.

Šaltinis: Lietuvos banko duomenys.

Bankų sistemos paskolų nefinansiniam sektoriui bendrasis nuostolingumas, matuojamas kaip specialiųjų atidėjinių ir paskolų santykis, 2006 m. šiek tiek sumažėjo ir sudarė 1,0 procento. Be to, nuo 2005 m. santykinai sumažėjo paskolų portfeliui tenkančių per metus patiriamų paskolų nuvertėjimo išlaidų apimtis. Išlaidų specialiesiems atidėjiniams ir paskolų portfelio santykis, rodantis einamaisiais metais patirtų kredito rizikos nuostolių mastą, 2006 m. pabaigoje sumažėjo iki 0,3 procento – istoriškai žemiausio lygio.

Vertinant bankų sistemos paskolų portfelio kokybės pokyčius artimiausioje ateityje, iš esmės nepasikeitus dabartinėms makroekonominės raidos tendencijoms (ekonomikos augimui, įmonių finansinės buklės gerėjimui, didėjančioms namų ūkių pajamoms), bankų paskolų portfelio

kokybė neturėtų reikšmingai pablogėti. Bankai taip pat nesitiki per artimiausią pusmetį paskolų portfelio kokybės pablogėjimo ar vėluojančių mokėti klientų skaičiaus padidėjimo. Kita vertus, bankų vertinimu, jautriausios nepalankiems ekonominės aplinkos pokyčiams bus nekilnojamojo turto projektų plėtojimo ir statybos bendrovės, elektronikos, tekstilės sektorių įmonės.

Šiuo metu taikomi kredito standartai ir sparčiai didėjančios paskolos lemia paskolų kokybės ir kredito rizikos nuostolių pokyčius ateityje. Išskirtini keletas veiksnių, kurie galėtų daryti neigiamą poveikį bankų paskolų kokybei vidutiniu laikotarpiu. Tai spartus paskolų augimo tempas ir sušvelnėję kredito standartai, padidėjęs paskolų ir užstato santykis, ilgėjęs gyventojams suteikiamų paskolų gražinimo atidėjimo terminas, pailgėjusios paskolų trukmės nulemtas skolinimas asmenims su santykinai mažesnėmis pajamomis, ne iki galo susiformavusi informacijos apie skolininkus apskaitimo sistema.

Dėl didelės paskolų su kintamosiomis palūkanų normomis dalies kylanti pagrindinė ECB palūkanų norma toliau didina skolininkų mokamas palūkanas. Šios aplinkybės gali pabloginti jų gebėjimą laiku vykdyti išsipareigojimus bankams, nors kol kas didesnis palūkanų normų augimo poveikis skolininkams dėl padidėjusių jų pajamų nebuvo stebimas. Jei nekilnojamojo turto rinkoje įvyktų didesnio masto kainų korekcija žemyn, tai sumažintų užstatų vertę ir apsunkintų įkeisto turto pardavimą. Savo ruožtu tai taip pat neigiamai paveiktų bankų paskolų portfelio kokybę ir bankų pelningumą.

3.5.3. Lietuvos bankų apklausa ir rezultatai

Šioje darbo dalyje autorė aprašys apklausą, atliktą tarp Lietuvos bankų, kurios tikslas buvo detalai iširti kredito rizikos vertinimo modelių naudojimo bankuose situaciją ir alternatyvas bei kreditingumo vertinimo kriterijus.

Apklausa buvo vykdoma telefonu ir elektroniniu paštu. Iš apklaustų 9 bankų bei 2 užsienio bankų skyrių apklausoje, atliktoje 2005 m. kovo – balandžio mėn., sutiko dalyvauti 7 bankai ir 2 užsienio bankų skyriai. 8 priede pateikiama apklaustiesiems bankams pateikta anketa.

Valvonio V. (2004)¹²⁴ atliktoje apklausoje kreditų rizikos vertinimo modeliai buvo išskirti į tris grupes: statistiniai, ekspertiniai ir mišrūs. Remiantis teorinėje darbo dalyje pateikiama įsipareigojimų nevykdymo tikimybės modelių klasifikacija, šioje apklausoje išskiriami ir vertinimo balais modeliai, siekiant nustatyti šiu modelių vietą Lietuvos bankų kredito rizikos vertinimo sistemoje. 6 lentelėje pateikiami apklausos rezultatų duomenys trijų paskolų segmentų atveju. Tokie segmentai išskirti, siekiant išsiaiškinti kredito rizikos vertinimo modelių naudojimo skirtumus fizinių bei verslo paskolų atveju bei įvertinti paskolos dydžio reikšmę modelio pasirinkimui.

6 lentelė

Kredito rizikos vertinimo modelių naudojimas Lietuvos bankuose

	Didelių verslo paskolų atveju	Mažų verslo paskolų atveju	Fizinių asmenų kreditų atveju
Ekspertinės sistemos	8	3	2
Vartinimo balais modeliai	2	8	8
Modernieji statistiniai modeliai			1
Mišrūs modeliai	3		

Iš apklausos rezultatų matyti, kad didelių kreditų atveju visuose sutikusiuose dalyvauti apklausoje bankuose yra naudojamos ekspertinės sistemos. 3 bankai, teigę, jog dideliems kreditams naudojami ir mišrūs modeliai, apibūdina tokius mišrius modelius kaip individualų skolininko vertinimą bei ekspertinių sistemų naudojimą. Du bankai, šalia ekspertinių sistemų taikantys ir vertinimo balais modelius didelėms paskoloms nurodo, jog abi modelių grupės taikomos kompleksiskai. Ne vienas bankas nenurodė didelių paskolų atveju taikantis statistinius modelius. Galima būtų teigti, jog taip yra dėl per mažos duomenų imties, nes bankai, neturėdami pakankamai

¹²⁴ Valvonis V. Kredito rizikos valdymas banke// Pinigų studijos, 2004 Nr.4

praeities duomenų apie tokias paskolas, negali statistiškai įvertinti kredito rizikos komponentų dydžiu.

Mažų verslo kreditų atveju vertinimo balais modelius taiko 8 bankai, iš jų 2 bankai- taip pat ir ekspertines sistemas, o 1 bankas nurodė visoms paskoloms juridiniams asmenims (tiek didelių paskolų, tiek mažų paskolų atveju) taikantis ekspertines sistemas, tačiau pažymėjo, jog paties banko susikurtoje ekspertinėje sistemoje naudojama balų sistema. Taigi, matyti, kad vertinimas balais mažų kreditų atveju naudojamas visuose apklaustuosiuose bankuose.

Kadangi tyrimo metu nebuvo pateikiami modelių apibrėžimai, tikėtina, kad tokį vertinimą balais galima būtų laikyti apribotomis ekspertinėmis sistemomis (ekspertiniais vertinimo balais modeliais), t.y. ekspertinėmis sistemomis su iš anksto aiškiai apibrėžta balų sistema.

Vienas bankas teigė taikantis vertinimo balais modelius paskoloms iki 100.000 eurų, o paskoloms, viršijančioms šį dydį- ekspertines sistemas.

Fizinių asmenų atveju vertinimo balais modelius naudoja visi apklaustieji bankai, iš jų vienas naudoja taip pat ir ekspertines sistemas bei vienas- statistinius modelius. Bankas, naudojantis ekspertines sistemas fizinių asmenų vertinimui, pažymėjo, jog vertina skolininkų mokėjimo istoriją, kurios įvertinimai taip pat pateikiami balais. Taigi, galima būtų teigti, kad fizinių asmenų kreditų atveju visuose bankuose dominuoja vertinimo balais modeliai. Bankas, kuriame yra įdiegti statistiniai modeliai, teigė juos naudojantis kredito kortelių bei būsto kreditų atvejais. Vienas bankas teigė, jog vertina kokia procentinė dalis suteiktų paskolų fiziniams asmenims per pastaruosius tris metus buvo negrąžinta, o trečiasis teigė vertinantis skolininkų mokėjimų istoriją.

Visuose bankuose naudojamos pačių bankų susikurtos bei modifikuotos ekspertinės sistemos, tik vienas bankas pabrėžė besiremiantis 5 C taisyklės bei CAMPARI ekspertinės sistemos elementais. Tik 5 iš apklaustųjų bankų atsakė į klausimą, kokie vertinimo kriterijai yra svarbiausi pačių bankų susikurtose ekspertinėse sistemose. Trys bankai nurodė, jog svarbiausia yra įmonės finansinė bei šakos būklė, tuo tarpu ketvirtasis bankas šalia šių dviejų vertinimo kriterijų akcentuoja ir paskolos dydį. Penktajame banke pagrindiniai vertinimo kriterijai yra finansinė būklė, ekonominė situacija, vadovavimo analizė bei įmonės verslo planas. Matyti, kad visgi bankai nelinkę remtis teorinėmis ekspertinėmis sistemomis, vertindami skolininkų kredito riziką, o orientuojasi į savus metodus.

Iš atskleistos informacijos matyti, kad bene svarbiausias vertinimo kriterijus išlieka įmonių finansinė būklė, kuri rodo įmonės gebėjimą grąžinti paskolą, ne mažiau svarbus aspektas yra ir šakos būklės situacija. Vienas iš bankų teigė, jog banke naudojama reitingo sistema juridinių asmenų paskolų atveju panaši į S&P agentūros naudojamą metodiką, banke atliekama įmonės

fundamentali analizė, kai vertinami kiekybiniai ir kokybiniai įmonės veiklos rodikliai, siekiant įvertinti įmonės gebėjimą grąžinti pasiskolintas lėšas. Kitame banke įvesta 17 grupių reitingų skalė pagal globojančio banko pavyzdį, o šios skalės susietos su penkiomis Lietuvos banko nustatytais rizikos grupėmis. Trečiajame banke reikšmingų išsipareigojimų kredito rizikos vertinimui banke naudojamas vidinis reitingavimo modelis, padedantis nustatyti kliento sugebėjimą vykdyti savo finansinius išsipareigojimus bankui, atsižvelgiant į piniginius srautus. Modelis leidžia nustatyti reitingą atsižvelgiant į faktinių finansinių duomenų įvertinimo ir kokybinės analizės (apimančios ekonominio sektoriaus, kuriame veikia klientas, rinkos situacijos, vadovybės veiklos vertinimą bei finansines prognozes) rezultatus. Klientų kreditiniai išsipareigojimai grupuojami į 5 rizikos grupes, nustatant rizikos grupes reikšmingiems išsipareigojimams yra atsižvelgiama į suteiktą reitingą.

Visi apklaustieji bankai teigė nesinaudojantys užsienio autorių siūlomais teoriniais vertinimo balais modeliais, o naudojantys savo pačių susikurtus modelius.

Tik trys bankai atsakė naudojantys vertinimo balais modelius, numatančius skolininko išsipareigojimų nevykdymo tikimybę pagal finansinius duomenis, viename banke toks modelis sukurtas pagal Naujosios Kapitalo Sutarties reikalavimus. Likę šeši bankai, remiantis apklausos duomenimis, skolininko išsipareigojimų nevykdymo tikimybės nevertina. Taigi, Lietuvos bankuose vertinimo balais modelių naudojimas mažų kreditu atveju dažniausiai susijęs su ekspertinių sistemų kriterijų įvertinimų balais.

Vienas bankas akcentavo, jog naudoja vidinę vertinimo balais sistemą, kurioje yra balais įvertinama skolininkų finansinė būklė bei taip pat naudojama 10 kokybinių rodiklių, kuriems taip pat suteikiamas vertinimo balas. Šiame banke vertinami savininkai, vadovai, padėtis rinkoje, produktų konkurencingumas, gamybos technologijos, finansinių ataskaitų patikimumas bei apskaitos kokybė ir kiti banko nenurodyti aspektai. Įdomu yra tai, jog vertindami įmonių finansinę būklę, bankai svarbiausiais laiko skirtingus finansinius santykinus rodiklius. (žr. į 4 priedą)

Matyti, kad ne visi užsienio autorių vertinimo balais modeliuose siūlomi naudoti finansiniai santykiniai rodikliai yra vertinami kaip svarbiausi bankams. Lietuvos bankai nelaiko svarbiausiais Altman modelyje¹²⁵ siūlomo vertinti nepaskirstyto pelno ir turto santykio, apyvartinio kapitalo ir visų išsipareigojimų santykio, Grigaravičiaus¹²⁶ bei Altman¹²⁷ modeliuose siūlomo EBIT/turtas rodiklio bei daugelio kitų rodiklių, be to, apklaustieji Lietuvos bankai nevertina ir rinkos

¹²⁵ Altman E.I. Predicting Financial Distress of Companies: Revisiting the Z-score and ZETAR Models, 2000// <http://pages.stern.nyu.edu/~ealtman/Zscores.pdf>; prisijungimo laikas: 2007-07-25

¹²⁶ Grigaravičius S. Corporate Failure Diagnosis // Organizacijų vadyba: Sisteminiai tyrimai, 2003, Nr. 28.

¹²⁷ Altman E.I. Predicting Financial Distress of Companies: Revisiting the Z-score and ZETAR Models, 2000// <http://pages.stern.nyu.edu/~ealtman/Zscores.pdf>; prisijungimo laikas: 2007-07-25

vertės rodiklių, kas yra itin svarbus aspektas modifikuotame Altman modelyje¹²⁸. Galima būtų teigti, kad taip yra todėl, kad šiuo metu rinkos rodikliai yra prieinami tik nedideliame įmonių skaičiui.

Apibendrintai galima būtų teigti, kad svarbiausi bankams, vertinant skolininko finansinę būklę yra pelningumo, finansų struktūros bei likvidumo rodikliai. Be to, iš bankų atsakymų galima daryti išvadą, kad ne visuose bankuose yra nustatomos leistinos atskirų rodiklių svyravimo ribos, rodikliai nesusiejami tarpusavyje, bet vertinami atskirai.

Svarbiausiu vertinimo kriterijumi fizinių asmenų paskolų atveju bankai laiko pajėgumą gražinti paskolą, apibrėžiamą kaip einamųjų pajamų ir išlaidų santykį, skolininko turta, skolininko mokėjimo istoriją bei bendrą ekonominę situaciją (7 atsakiusieji), vienas bankas šalia skolininko gebėjimo gražinti paskolą nurodo tokius vertinimo kriterijus kaip skolininko draudimas bei skolininko darbo ir gyvenamoji trukmė, skolininko šeimyninė padėtis, kitas bankas svarbiausiais vertinimo kriterijais laiko pajėgumą gražinti paskolą ir skolininko reputaciją. Visgi, matyti kad apklaustuosiuose bankuose būdingi gana vieningi vertinimo kriterijai. Bankuose, remiantis gautais atsakymais, naudojamiems vertinimo kriterijams suteikiamas vienodas svoris, tai rodo, jog bankuose neatsižvelgiama į galimą rodiklių koreliaciją.

Remiantis Naująja Bazelio Kapitalo Sutartimi¹²⁹, 5 apklaustieji bankai planuoja įdiegti standartizuotą metodą nuo 2007 m. pagal Lietuvos banko projektą, skirtą paraleliniams kapitalo pakankamumo skaičiavimams, vienas bankas ir vienas užsienio banko skyrius - vidiniais reitingais pagrįstą bazinį metodą bei vienas bankas- vidiniais reitingais pagrįstą pažangųjį metodą. Kai kurie bankai, pasirinkę standartizuotą metodą kapitalo poreikiui skaičiuoti, kaip vieną iš tokio sprendimo motyvų nurodo duomenų trūkumą. Vienas apklaustasis bankas ketina verslo paskolų atveju nuo 2009 metų pradėti taikyti vidiniais reitingais pagrįstą bazinį metodą, o pažangųjį- nuo 2011 metų. Tuo tarpu mažmeninių paskolų atveju šis bankas vidiniais reitingais pagrįstą metodą ketina įdiegti jau 2009 m. 5 apklaustieji bankai neplanuoja pradėti naudoti jokių naujų kredito rizikos vertinimo modelių artimiausiu metu, išskyrus standartizuoto metodo įdiegimą. Vienas bankas planuoja pradėti naudoti statistinius modelius mažų verslo kreditų atveju, kuomet įmonės bus skaidomos į grupes (pools) pagal du parametrus: pardavimus bei paskolos dydį ir kiekvienai grupei bus įvertinamos kredito rizikos sudedamosios dalys, t.y. įsipareigojimų nevykdymo tikimybė bei nuostolis įsipareigojimų nevykdymo atveju. Analogiška metodika bus taikoma ir paskolų fiziniams asmenims atveju, tuo tarpu didelių verslo kreditų atveju statistinių modelių bankas taikyti neplanuoja. Antrasis

¹²⁸ Altman E.I. Predicting Financial Distress of Companies: Revisiting the Z-score and ZETAR Models, 2000// <http://pages.stern.nyu.edu/~ealtman/Zscores.pdf>; prisijungimo laikas: 2007-07-25

¹²⁹ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2000 m. kovo 20 d Nr. 2000/12/EB dėl kredito įstaigų steigimosi ir veiklos//http://www.lb.lt/lt/leidiniai/es_teise/030-123.pdf; prisijungimo laikas: 2007-11-05

bankas nurodė, jog planuojama įdiegti statistinius modelius homogeninių paskolų grupėms artimiausiu laiku. Kiti du apklaustieji bankai planuoja mažų verslo kreditų atveju taikyti tik vertinimo balais modelius, atsisakant ekspertinio individualaus vertinimo, kuris būtų naudojamas tik išskirtiniais atvejais.

Apžvelgus atliktos apklausos rezultatus, galima daryti tokias išvadas: pagrindiniai kriterijai, suteikiant verslo paskolą Lietuvos bankuose, yra įmonės finansinė bei šakos būklė, ekonominė situacija, vadovavimo analizė bei įmonės verslo planas. Akivaizdu, jog daugumoje bankų taikoma tokia paskolų reitingavimo sistema, kuomet gautieji skolininko finansinės būklės bei kitų kriterijų įvertinimai balais koreguojami remiantis ekspertiniu vertinimu ir tokiu būdu gaunamas skolininko kredito reitingas. Kuo didesnė suteikiamos paskolos suma, tuo daugiau dėmesio banke skiriama ekspertiniam individualiam vertinimui. Tuo tarpu vertinimo balais modelius, numatančius skolininkų įsipareigojimų nevykdymo tikimybę, naudoja tik trys apklaustieji bankai. Tuo pačiu matyti, kad visuose bankuose, suteikiant paskolą fiziniam asmeniui svarbiausi vertinimo kriterijai yra skolininko pajėgumas gražinti paskolą, apibrėžiamas kaip skolininko mėnesinis einamųjų pajamų ir išlaidų santykis, skolininko turtas, mokėjimo istorija, skolininko draudimas, darbo ir gyvenamoji trukmė, bendra ekonominė situacija. Be to, pastebimas pakankamai mažas vertinimo kriterijų skaičius bankuose fizinių asmenų paskolų atveju. Analizuojant kredito rizikos vertinimo modelių naudojimo tolimesnes alternatyvas bankuose, matyti, kad didžiausi pasikeitimai numatomi mažų verslo kreditų bei fizinių asmenų paskolų atveju. Moderniuosius statistinius modelius taikyti planuoja du bankai, tačiau ir šių modelių naudojimas siejamas su mažomis verslo paskolomis bei paskolomis fiziniams asmenims. Be to, pastebima tendencija, kad modernieji statistiniai modeliai labiau naudojami didelių bankų, besiorientuojančių į kontroliuojančių bankų praktiką.

4. Kredito rizika ir kapitalo pakankamumas

4.1. Kapitalo pakankamumo samprata ir reikšmė

Siekiant, kad finansų sistema funkcionuotų veiksmingai, yra būtinas visų dalyvių tarpusavio pasitikėjimas, kuris grindžiamas kiekvieno dalyvio pakankamai tvirta finansų būkle ir informacijos skaidrumu. Iki šių dienų vienu iš svarbiausių tirtos finansų būklės indikatoriumi laikomas nuosavas kapitalas, jo dydį lyginant su prisiimamos rizikos rūšimis: kredito, rinkos veiklos, technologine, šalies ir kt. Bankas, savo veikloje susidurdamas su įvairiomis rizikomis, gali patirti nuostolių kurie pirmiausia amortizuojami ne iš indėlininkų ar skolintojų lėšų, o iš banko akcininkų sukaupto kapitalo. Vadinasi, banko kapitalas yra tarsi paskutinė gynybos linija, buferis nenumatytiems ateities nuostoliams padengti (kreditoriams ir indėlių draudimo institucijai apsaugoti), kad bankas galėtų tęsti savo veiklą.

Galimiems nuostoliams atsverti suformuojamas subjektyviais motyvais arba formaliomis normomis pagrįstas papildomas kapitalo rezervas. Jei dauguma indėlininkų norės atsiimti pinigus vienu metu, bankas gali nesugebėti įvykdyti įsipareigojimų, o tai sukeltų paniką ir gandus, kad bankas nemokus ir dar daugiau indėlininkų mėgintų atsiimti pinigus. Taip gali atsitikti ir stipriam bankui. Todėl kuo didesnę dalį banko įsipareigojimų sudarys indėliai, tuo bankas privalo daugiau turėti kapitalo, kitaip bankas nebus visuomenėje vertinamas kaip stabilus ir stiprus. Be to, ir banko klientai reikalauja iš institucijos, kuriai patiki savo pinigus, didelio išankstinio saugumo. Taigi, bankui kapitalo turi pakakti ir netikėtiems nuostoliams absorbuoti, ir banko veiklos tęstinumui užtikrinti.

Paprastai yra išskiriamos trys pagrindinės banko kapitalo funkcijos:

1. *Apsauginė funkcija.* Ši funkcija yra pati svarbiausia, būdamas nenumatytų nuostolių amortizavimo įrankiu, banko kapitalas leidžia bankui toliau dirbti patyrus didelių nuostolių. Kuo banko kapitalas didesnis, tuo labiau visuomenė pasitiki banku. Be to, banko kapitalas yra tolesnės banko plėtros pagrindas.

2. *Operatyvinė funkcija.* Banko funkcionavimui užtikrinti reikia kapitalo, kurį būtų galima panaudoti įsigyti turto ir kitoms reikmėms.

3. *Reguliavimo funkcija.* Ši funkcija susijusi su priežiūros institucijų taikomomis reguliavimo priemonėmis, siekiant, kad bankai išlaikytų atitinkamą kapitalo lygį. Ši funkcija glaudžiai susijusi su apsaugine kapitalo funkcija, nes kapitalo pakankamumas griežtai

reglamentuojamas bankų stabilumo sumetimais .

Taigi, vienas iš svarbiausių normatyvų, užtikrinančių apsidraudimą nuo galimų nuostolių dėl neigiamų rizikų pasekmių yra kapitalo pakankamumo normatyvas¹³⁰. Jis išreiškiamas skaičiuotino kapitalo ir turto (aktyvų) bei nebalansinių įsipareigojimų, įvertintų pagal riziką, santykiu ir skaičiuojamas pagal formulę:

$$KPN = Kapitalas / (BT\dot{I} + NS\dot{I})$$

BT \dot{I} – banko balanso turtas (aktyvai) įvertintas pagal rizikos laipsnį;

NS \dot{I} – banko nebalansiniai straipsniai, įvertinti pagal rizikos laipsnį.

Kapitalo rezervo formavimas galimiems nuostoliams kompensuoti yra esminis rizikos valdymo būdas, detaliam reglamentuotas šalių centrinių bankų ir bankų Bazelio komiteto ir tarptautinio atsiskaitymų banko.

Pirmieji minimalūs kapitalo pakankamumo reikalavimai buvo nustatyti 1988 m. liepos mėn. priimtame Bazelio „Susitarime dėl kapitalo“¹³¹.

Kadangi komiteto priimti kapitalo pakankamumo reikalavimai buvo skiriami pirmiausia tarptautiniams bankams, t.y. bankams, veikiantiems tarptautinėse rinkose, o Europos Sąjunga, pripažindama kapitalo pakankamumo problemą, siekė ir toliau siekia suvienodinti verslo sąlygas visoje bendrijoje, buvo priimtos dar kelios šiuos klausimus reguliuojančios ES direktyvos.

Lietuvos banko valdybos 2000 m. gruodžio 21 d. priimtos „Kapitalo pakankamumo skaičiavimo taisyklės“¹³² yra iš esmės Europos Sąjungos direktyvų atspindys (žiūrėkite į 5 priedą, kuriame, palyginami Lietuvos banko kapitalo pakankamumo taisyklėse, ES direktyvoje 89/299/EEC ir Bazelio susitarime apibrėžti kapitalo komponentai), tačiau kiek konservatyvesnis – tiek paties normatyvo dydžiu (10 proc.), tiek kai kurių kapitalo straipsnių traktavimu.

Bazelio susitarime¹³³ griežtai apibrėžti kapitalo straipsniai priežiūros tikslais. Jis suskirstytas į pirmojo, antrojo ir trečiojo lygio kapitalą. (žr. į 5 priedą).

Toliau pateikta papildyto kapitalo pakankamumo rodiklio apskaičiavimo schema:

¹³⁰ Lietuvos banko valdybos nutarimas 2001 m. birželio 28 d. Nr. 114 Dėl Lietuvos banko valdybos 1996 m. kovo 7 d. nutarimo Nr. 54 „Dėl banko veiklos riziką ribojančių normatyvų“ dalinio pakeitimo// <http://www.lb.lt/docs/word/120010628114.doc>; prisijungimo laikas: 2007-11-06

¹³¹ Committee of European Banking Supervisors. Basel Committee: Promoting financial stability, 1998// <http://www.bis.org/publ/bcbs34a.htm>; prisijungimo laikas: 2007-11-06

¹³² Lietuvos banko valdybos 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas Nr. 172 „Kapitalo pakankamumo skaičiavimo taisyklės“// www.lb.lt; prisijungimo laikas: 2007-10-01

¹³³ Committee of European Banking Supervisors. Basel Committee: Promoting financial stability, 1998// <http://www.bis.org/publ/bcbs34a.htm>; prisijungimo laikas: 2007-11-06

$$\frac{I, II, III \text{ lygio kapitalo suma}}{(BTI + NSI) + 12,5 \cdot RRR} \cdot 0,08$$

kurioje: BTI, NSI – atitinkamai balansiniai ir nebalansiniai straipsniai, įvertinti pagal riziką;

RRR – rinkos rizikos kapitalo reikalavimai.

Pastarajame susitarime¹³⁴ yra nustatytas ir banko balansinių ir nebalansinių straipsnių suskirstymas į 5 rizikos kategorijas (0 %, 10 %, 20 %, 50 % ir 100 %), skaičiuojant pagal jas atsižvelgiant į riziką pakoreguotą turtą ir nebalansinius straipsnius. Nevienodų rizikos kategorijų suteikimas įvairioms turto ar įsipareigojimų kategorijoms yra logiškas žingsnis, tačiau jo naudą mažina grubiai nustatytos tik penkios rizikos kategorijos, kadangi neatsižvelgta į kartais labai skirtingą kiekvienoje kategorijoje esančių aktyvų riziką. Pavyzdžiui, priežiūros tikslais bankas turės atidėti 8 procentus (Lietuvoje - 10 %) kapitalo visoms paskoloms, suteiktoms privačiam sektoriui, nepriklausomai nuo to, ar paskola suteikta ką tik įsikūrusiai mažai prekybos įmonei, ar dideliame AAA kredito reitingą turinčiam pramonės koncernui.

Nagrinėjant skirstymo į kategorijas požymius, matyti, jog skirstymo pagrindas – kredito rizika, kuri suprantama kaip rizika, jog kita sutarties šalis netinkamai įvykdys įsipareigojimus ar jų neįvykdys. Nors kredito rizika išlieka viena iš svarbiausių, bankas savo kasdieninėje veikloje susiduria su daugybe kitų rizikų. Todėl 1996 m. Bazelio komiteto priimtose kapitalo pakankamumo taisyklių pataisose¹³⁵ buvo numatytas kapitalo paskirstymas kitoms svarbioms rizikos rūšims (rinkos, užsienio valiutos, palūkanų ir kt.). Pastaroji kapitalo pakankamumo direktyva apima tokias rizikos rūšis:

- rinkos/pozicijos riziką (specifinę ir bendrąją);
- užsienio valiutos riziką;
- atsiskaitymo riziką;
- antrosios sutarties šalies (kontrahento) riziką;
- didelių pozicijų riziką.

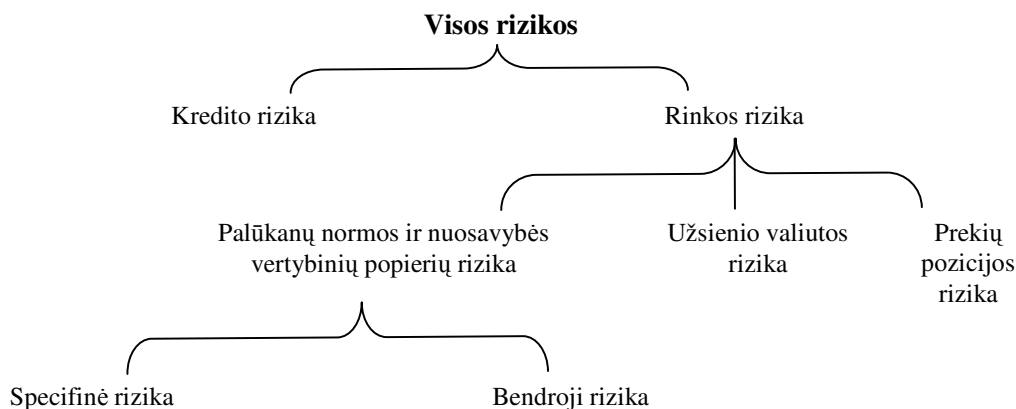
¹³⁴ Committee of European Banking Supervisors. Basel Committee.// <http://www.bis.org/publ/bcbs34a.htm>;
prisijungimo laikas: 2007-11-06

¹³⁵ Committee of European Banking Supervisors. Basel Committee, 1996// <http://www.bis.org/publ/bcbs34a.htm>;
prisijungimo laikas: 2007-11-06

Nors direktyvoje minimos visos šios rizikos rūšys, pagrindinis dėmesys skiriamas pirmajai – rinkos/pozicijos rizikai. Veiksniai lemiantys rinkos riziką gali būti skirstomi į dvi grupes: specifinius ir bendruosius. Specifiniai faktoriai yra susiję su kurio nors vienu ūkio subjektu (arba instrumentu), o bendrieji veikia visą rinką. Pagal šią direktyvą kapitalo poreikiai yra skaičiuojami atskiri specifinei ir bendrajai rizikai.

Žemiau pateikiama schema, kurioje parodyta, kaip pagal minėtas taisykles klasifikuojamos skaičiuojamos bankinės rizikos (8 pav.).

8. pav. Bankinės rizikos Bazelio komiteto kapitalo susitarime

Rinkos rizikai apskaičiuoti galima taikyti du būdus: standartizuotąjį ir banko vidaus modelius. Dauguma didžiausių bankų naudoja VaR rizikos vertinimo vidaus modelį.

Toliau pateikiame papildyto kapitalo pakankamumo rodiklio apskaičiavimo schema:

$$\frac{I, II, III \text{ lygio kapitalo suma}}{(BTI + NSI) + 12,5 \cdot RRR} \cdot 0,08$$

kurioje: BTI, NSI – atitinkamai balansiniai ir nebalansiniai straipsniai, įvertinti pagal riziką;

RRR – rinkos rizikos kapitalo reikalavimai.

2000 m. Bazelio komitetas¹³⁶, reaguodamas į vis sudėtingesnes bankines rizikas, reguliacinio bankų kapitalo arbitražą ir rinkos inovacijas, pasireiškiančias banko paskolų pavertimu vertybiniais popieriais ir kredito išvestinių vertybinių popierių paplitimu, priėmė naują konsultacinį dokumentą – naujas kapitalo pakankamumo gaires, kurios pagrįstos trimis principais:

1. Minimalūs kapitalo reikalavimai.;
2. Priežiūros peržiūros procesas;
3. Rinkos drausmės veiksmingas taikymas.

Pirmasis principas pagrįstas jau egzistuojančiais Bazelio komiteto minimalaus kapitalo reikalavimais, tačiau priimta keletas esminių pataisų, kurios suskirstytos į 4 grupes:

- kai kurių straipsnių rizikos įvertinimo pakeitimas;
- išorinių kredito reitingų ar vidinių bankų reitingų (medelių) taikymas;
- palankesnis kredito rizikos mažinimo priemonių traktavimas;
- kitų rizikų (bankinės knygos palūkanų normos, operacinės ir reputacijos rizikos) vertinimas.

Antrasis naujųjų gairių principas – priežiūros peržiūros procesas – reiškia, kad priežiūros institucijos nebūtinai reikalauja iš bankų, kad būtų vykdomas tik minimalus normatyvas, neretai didesnis, kuris atitiktų institucijos bendrą rizikos profilį. Be to, jos reikalauja iš bankų turėti adekvačias rizikos įvertinimo procedūras ir sistemas, reikiamo kapitalo lygio palaikymo strategijas, stengiasi kuo anksčiau reaguoti į galimą kapitalo nepakankamumą ateityje.

Trečiasis principas – veiksmingas rinkos drausmės taikymas – iš esmės reiškia didesnę bankų veiklos skaidrumo užtikrinimą, reikalaujant iš jų teikti rinkai daugiau informacijos apie savo pirmojo, antrojo, trečiojo lygių kapitalą, kiekybinę ir kokybinę informaciją apie prisiimamą riziką.

Toliau darbe autorė apžvelgs kapitalo pakankamumo reguliavimą Lietuvoje.

¹³⁶ Basle Committee on Banking Supervision. Principles for the Management of Credit Risk 2000 rugsėjo mėn.// <http://www.bis.org/publ/bcbs75.htm>; prisijungimo laikas: 2007-11-05

4.2. Kapitalo pakankamumo reguliavimas Lietuvoje

Lietuvoje bankų kapitalo pakankamumas pradėtas reglamentuoti nuo 1993 m. pradžios, pagal Kapitalo pakankamumo skaičiavimo instrukciją¹³⁷ nustačius minimalų 13 proc. kapitalo ir pagal riziką įvertintų aktyvų santykį. Šis santykis turėjo būti apskaičiuojamas ir pateikiamas tuometiniams Lietuvos banko Komercinių bankų departamentui tik kas ketvirtį. Pažymėtina, kad iki 1998 m. pradžios kapitalo pakankamumo reikalavimo nevykdymas nebuvo teisiškai įformintas banko pripažinimo nemokiu požymis, o keletui bankų (ypač valstybiniais), kurie kai kuriais laikotarpiais nevykdė normatyvo, nebuvo taikomos rimtos sankcijos. Be to, apibrėžiant kapitalą ir nebalansinius straipsnius, jos buvo labai supaprastintos, o bankams, kurie negalėjo įvykdyti nustatytos 13 procentų normos, reikėjo pateikti verslo planus, kuriuose turėtų būti išdėstyta reikiamo kapitalo lygio pasiekimo strategija. Dėl visų šių priežasčių (ir dėl nepakankamai skaidrios apskaitos) pirmosios taisyklių redakcijos vaidmenį reikėtų vertinti labiau kaip informacinį (o ne ribojantį riziką), atkreipiantį bankų dėmesį į kapitalo pakankamumo svarbą. Be to, tuo metu dar galiojo minimalaus kapitalo, minimalaus kapitalo ir išsipareigojimų santykio (10 proc.) taisyklės, ir taisyklė, kad gyventojų indėlių suma negali būti didesnė už banko turimą kapitalą (pastarųjų dviejų normatyvų neliko iki 1994 m. pabaigos). Visi šie papildomi normatyvai iš dalies atliko kai kurias kapitalo pakankamumo taisyklių funkcijas. Vėliau, 1995 m. priimtos naujos Kapitalo pakankamumo skaičiavimo taisyklės¹³⁸, labiau atitinkančios ES direktyvas.

Lietuvos komercinių bankų kapitalo pakankamumo situacija iš esmės pradėjo gerėti nuo 1998 m. pradžios, bankams pritraukus naujo kapitalo iš užsienio (tiek akcinio kapitalo, tie ir subordinuotų paskolų forma).

Lietuvoje yra taikoma daug rizikos ribojimo normatyvų bankų kapitalo pagrindu: maksimalios paskolos vienam skolininkui, maksimalios atvirosios pozicijos užsienio valiuta ir kt.

Pastarieji normatyvai numatyti Lietuvos Respublikos bankų įstatyme¹³⁹ ir juos privalo vykdyti visi Lietuvos komerciniai bankai. Normatyvų dydžius ir jų apskaičiavimo metodiką nustato Lietuvos bankas. Yra nustatyti šie veiklos riziką ribojantys normatyvai: kapitalo pakankamumo, likvidumo, maksimalios atviros pozicijos užsienio valiuta ir tauriaisiais metalais, maksimalios paskolos sumos vienam skolininkui ir didelių paskolų normatyvai. Lietuvos bankas teisės aktais gali

¹³⁷ Lietuvos banko valdybos projektas dėl Kapitalo pakankamumo skaičiavimo taisyklių pakeitimo // <http://www.lb.lt/docs/word/120040701111.doc>; prisijungimo laikas: 2007-10-01

¹³⁸ Lietuvos banko valdybos projektas dėl Kapitalo pakankamumo skaičiavimo taisyklių pakeitimo // <http://www.lb.lt/docs/word/120040701111.doc>; prisijungimo laikas: 2007-10-01

¹³⁹ Lietuvos Respublikos Bankų įstatymas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.rezult_1?p_nr=IX-2085; prisijungimo laikas: 2007-10-24

nustatyti kitus normatyvus, neprieštaraujančius Bazelio bankų priežiūros komiteto rekomendacijoms ir Europos Sąjungos direktyvoms.

- Kapitalo pakankamumo normatyvas¹⁴⁰ - banko skaičiuotino kapitalo ir turto (aktyvų) bei nebalansinių įsipareigojimų, įvertintų pagal riziką santykis, turi būti ne mažesnis kaip 8 procentai.

- Likvidumo normatyvas¹⁴¹ - banko likvidaus turto santykis su einamaisiais įsipareigojimais negali būti mažesnis negu 30 procentų. Jo paskirtis amortizuoti sisteminę, operacinę ir įvykio rizikas.

- Maksimalios atviros pozicijos užsienio valiuta ir tauriaisiais metalais normatyvas¹⁴² - leidžiamas bendrosios atviros pozicijos dydis - ne daugiau kaip 25 procentų banko kapitalo, o vienos valiutos ar tauriųjų metalų atviros pozicijos dydis - ne daugiau kaip 15 procentų banko kapitalo. Šio normatyvo esmė yra ta, jog jei banko aktyvai viena valiuta smarkiai viršija banko pasyvus arba atvirkščiai, tai keičiantis valiutos kursui, bankas susiduria su netolygiu aktyvų ir pasyvų vertės kitimu, dėl ko atsiranda nuostolis arba pelnas. Būtent siekiant išvengti spekuliacijų vaikantis greito pelno, centrinis bankas įvedė šį normatyvą. Pažymėtina, kad atviros pozicijos užsienio valiuta normatyvas nuo 2004 m. gruodžio 1 d nebetaikomas eurams.

- Maksimalios paskolos sumos vienam skolininkui normatyvas¹⁴³ - paskolų suma vienam skolininkui neturi viršyti 25 procentų banko kapitalo. Paskolų suma, suteikta jį patronuojančiai įmonei, kitoms šios patronuojančios įmonės dukterinėms įmonėms arba savo paties dukterinėms įmonėms, kiekvienam skolininkui negali viršyti 75 procentų banko kapitalo, jeigu Lietuvos bankas vykdo konsoliduotą visos finansinės grupės priežiūrą. Jeigu Lietuvos bankas nevykdo konsoliduotos visos finansinės grupės priežiūros, paskolos suma, banko suteikta jį patronuojančiai įmonei, kitoms šios patronuojančios įmonės dukterinėms įmonėms arba savo dukterinėms įmonėms, kiekvienam skolininkui negali viršyti 20 procentų banko kapitalo.

- Didelių paskolų normatyvas¹⁴⁴ - banko suteiktų didelių paskolų bendroji suma neturi viršyti 800 procentų banko kapitalo. Didelėmis paskolomis laikomos paskolos, viršijančios 10 procentų banko kapitalo.

¹⁴⁰ Lietuvos banko valdybos nutarimas 2001 birželio 28 d. Nr. 114 dėl Lietuvos banko valdybos 1996 m. kovo 7 d. nutarimo Nr. 54 „Dėl banko veiklos riziką ribojančių normatyvų“ dalinio pakeitimo// <http://www.lb.lt/docs/word/120010628114.doc>; prisijungimo laikas: 2007-10-18

¹⁴¹ Ten pat.

¹⁴² Ten pat.

¹⁴³ Ten pat.

¹⁴⁴ Ten pat.

4.3. Nauja kredito rizikos vertinimo koncepcija

2006 m. lapkričio 11 d. Lietuvos banko valdyba patvirtino Kapitalo pakankamumo skaičiavimo bendrąsias nuostatas¹⁴⁵, kuriose pateikta visiškai nauja kredito rizikos vertinimo koncepcija atsižvelgiant į Bazelio bankų priežiūros komiteto reikalavimus, žinomus kaip Bazelis II, ir Europos Sąjungos direktyvas dėl naujos bankų kapitalo pakankamumo sistemos.

Šiose taisyklėse numatyta, kad nuostatos dėl pažangaus vidaus reitingais pagrįsto kredito rizikos vertinimo metodo (IRB) naudojant pačių bankų apskaičiuotus nuostolius dėl įsipareigojimų neįvykdymo (LGD) ir (arba) perskaičiavimo veiksnį (CF), taip pat su pažangaus operacinės rizikos vertinimo metodo (AMA) taikymu, įsigalios nuo 2008 m. sausio 1 d.

Įgyvendinus šiuos naujuosius kapitalo pakankamumo reikalavimus, iš esmės pasikeis kredito įstaigų priežiūros požiūris į kredito įstaigų kapitalo poreikio įvairioms rizikos rūšims padengti apskaičiavimą. Naujoji kapitalo pakankamumo skaičiavimo metodika leis tiksliau įvertinti ir valdyti banko patiriamą riziką. Pagal visiškai naują, į kapitalo poreikio jautrumo rizikai orientuotą tvarką bankai turės įvertinti kredito, rinkos ir operacinę riziką.

Kapitalo pakankamumo skaičiavimo bendrosiose nuostatose pateikta nauja kredito rizikos vertinimo koncepcija. Kredito riziką bankai galės vertinti tiek standartizuotu metodu, orientuotu į išorinių kredito rizikos vertinimo institucijų (reitingų agentūrų) skolininkams suteiktą kredito rizikos vertinimų (reitingų) taikymą nustatant kredito rizikos kapitalo poreikį, tiek banko vidaus reitingais pagrįstais metodais, numatančiais bankų vidaus reitingų sistemų kūrimą. Vertindami kredito riziką, bankai galės pasinaudoti kredito rizikos mažinimo metodika, atsižvelgdami į užtikrinimo priemones.

Siekiant tiksliau įvertinti banko galimybes prisiimti papildomą riziką, patikslintos Kapitalo pakankamumo skaičiavimo taisyklės. Kadangi kapitalą turi sudaryti lėšos, kurias bankas gali lengvai panaudoti nuostoliams padengti. Į kapitalo sudėti numatyta įtraukti einamųjų metų nepaskirstytąjį pelną tik tuo atveju, kai bankas turi auditorių patvirtinimą dėl jo sumos tikrumo. Taip pat detalizuotos sąlygos, kada ir kokia apimtimi bankui gali būti leista įskaityti einamąjį metų pelną į banko kapitalą.

Toliau darbe bus apžvelgta testavimo nepalankiausiomis sąlygomis reikšmė siekiant įgyvendinti naująsias Kapitalo pakankamumo bendrąsias nuostatas.

¹⁴⁵ Lietuvos banko valdybos nutarimas 2006 lapkričio 9 d. Nr. 138. Kapitalo pakankamumo skaičiavimo bendrosios nuostatos// http://www.lb.lt/docs/word/061109_138nuostatos.doc; prisijungimo laikas: 2007-10-18

4.4. Bankų testavimas nepalankiausiomis sąlygomis

Siekiant įgyvendinti naująsias Kapitalo pakankamumo bendrąsias nuostatas Lietuvos bankai privalo tinkamai vykdyti testavimą nepalankiausiomis sąlygomis¹⁴⁶.

Testavimas nepalankiausiomis sąlygomis (angl. *stress-testing*) – tai rizikos valdymo priemonė (technika), naudojama vertinant galimą įtaką banko finansinei būklei, įvykus tam tikram (apibrėžtam) įvykiui (įvykiams) ir (ar) pakitus (esant nepastoviai) finansinei ar ekonominei aplinkai.

Pagrindinis testavimo nepalankiausiomis sąlygomis tikslas – nustatyti, ar banko ir banko finansinės grupės kapitalo pakanka galimiems nuostoliams, kurie gali atsirasti dėl banko finansinės būklės pablogėjimo, padengti.

Testavimas turėtų padėti bankui įvertinti šiuos veiklos aspektus:

1. kokią įtaką galimi įvykiai gali turėti banko pajamoms;
2. ar banko kapitalas ir jo paskirstymas užtikrina pakankamą rizikos padengimą galimų įvykių atveju;
3. banko veiklos strateginiuose planuose nustatytų tikslų įgyvendinimą ir su jais susijusios rizikos valdymo procesus.

Testavimas turi apimti visas nustatytas reikšmingas rizikos rūšis ir kitas pažeidžiamas veiklos sritis. Atlikęs į testavimą įtraukiamų rizikos rūšių ir veiklos sričių įvertinimą, bankas turi nusistatyti ir aiškiai įvardinti konkrečius rizikos faktorius, kurių pokyčiai gali neigiamai paveikti banko veiklą ir kurie iš jų bus naudojami atliekant testavimą.

Testavimo būdą pasirenka pats bankas. Rekomenduojama atliekant testavimą naudoti *scenarijaus analizę* ar (ir) *jautrumo testą*.

Scenarijaus analizė apima vienu metu vykstančių keleto rizikos faktorių pokyčių įvertinimą ir atspindi įvykius, kurie, banko požiūriu, galimi ateityje. Scenarijaus analizė gali būti grindžiama praeities (istoriniais) įvykiais, kurie darė reikšmingą poveikį rinkai (istorinis scenarijus), arba tikėtiniais (spėjamais) įvykiais, kurie gali įvykti rinkoje ateityje (hipotetinis scenarijus).

¹⁴⁶ Lietuvos banko valdybos nutarimas 2007 m. spalio 11 d. Nr. 133 Dėl testavimo nepalankiausiomis sąlygomis bendrųjų nuostatų patvirtinimo// <http://www.lb.lt/docs/htm/120071011133.htm>; prisijungimo laikas: 2007-10-08

Jautrumo testas apima atskiro (izoliuoto) rizikos faktoriaus arba artimai susijusių, pasižyminčių aukštu koreliacijos laipsniu rizikos faktorių iš anksto pasirinktus arba nustatytus pokyčius.

Bankas taip pat gali naudoti ir kitas testavimo priemones ir jų kombinacijas, tačiau šių priemonių naudojimas turi būti skaidrus, aiškiai reglamentuotas, dokumentuotas ir būti objektyvus.

Testavimo dažnumas turi priklausyti nuo to, su kokiomis rizikos rūšimis susiduria bankas savo veikloje ir koks testavimo būdas yra taikomas. Testavimas gali būti atliekamas taip dažnai, kaip, banko nuomone, to reikia, tačiau bendras banko ir banko finansinės grupės testavimas (toliau – bendras banko testavimas) turi būti atliekamas ne rečiau kaip vieną kartą per metus.

Testavimo metu bankas turi vertinti ir išorinę aplinką, t. y. veiksnius, vykstančius ar galinčius įvykti nepaisant banko veiklos, tačiau galinčius turėti įtakos banko veiklai ir finansinei būklei. Tuo tikslu bankas turi nustatyti, kokie specifiniai ekonominiai, ūkio sektoriaus duomenys ar makroekonominiai rodikliai gali turėti įtakos jo veiklai ir kokie bus naudojami atliekant testavimą. Jeigu bankas, atlikdamas testavimą, nusprendžia scenarijaus analizei naudoti istorinius duomenis, jis turi įvertinti po šių įvykių rinkoje buvusius pokyčius, naujai atsiradusius finansinius produktus, rizikos mažinimo priemones ir kt.

Atliekant testavimą, rekomenduojama naudoti *standartinį, labiausiai tikėtiną ir blogiausią scenarijus*. Ypatingas dėmesys turi būti skiriamas *blogiausiam scenarijui*. Šis scenarijus turi būti siejamas su krize ar šoku, kurio poveikis galėtų labai reikšmingai sutrikdyti banko veiklą. *Standartinis scenarijus* turėtų remtis pasirenkamo kintamo dydžio šoku, kuris būtų taikomas visoms testuojamoms rizikos rūšims. *Labiausiai tikėtinas scenarijus* nustatomas analizuojant ilgojo laikotarpio (5–10 metų) banko veikos įvykius.

Bendrojo banko testavimo nepalankiausiomis sąlygomis rezultatai turi parodyti:

1. kokio dydžio nuostolių bankas ir banko grupė patirs, jeigu pasitvirtins konkretus scenarijus;
2. koks testuojant banką ir banko grupę naudotas griežčiausias scenarijus, kurio metu imituoti rimti galimi banko veiklos sutrikimai;
3. ar banko ir banko grupės kapitalo pakanka nuostoliams padengti, jeigu pasitvirtintų įvairaus griežtumo scenarijuose (ir ypač blogiausiam scenarijuje) numatyti įvykiai;
4. kokia mažiausia kapitalo pakankamumo riba bankui yra priimtina;

5. ką bankas gali padaryti, siekdamas sumažinti numatomus banko ir banko grupės nuostolius.

Įvertinęs testavimo nepalankiausiomis sąlygomis rezultatus ir nustačius bankui nepriimtina rizikos tikimybę, padalinys, atsakingas už bendrą banko ir banko grupės rizikos valdymą, turi parengti (koreguoti) veiklos tęstinumo planą ir nurodyti veiksmus, kurių ims bankas susiklosčius kiekviename scenarijuje sumodeliuotai situacijai.

5. Lietuvos bankų priežiūra Naujojo kapitalo susitarimo aplinkoje

5.1. Paskolų registro naudojimas Kredito rizikai valdyti

Paskolų registras paprastai apibūdinamas kaip centralizuota duomenų apie skolininkus bazė. Tačiau šiuolaikinis paskolų registras nėra tik duomenų bazė, jis atlieka daug funkcijų. Pagrindinis paskolų registro naudojimo tikslas – didinti bankų veiklos skaidrumą ir saugumą¹⁴⁷.

Paskolų registrai skirstomi į valstybinius ir privačius (Majnoni G., 2002)¹⁴⁸. Valstybinis paskolų registras paprastai yra sudaromas ir prižiūrimas centrinio banko arba bankų priežiūros institucijos. Jam bankai įstatymų nustatyta tvarka privalo teikti duomenis apie skolininkus ir paskolas. Duomenys valstybiniam paskolų registrai teikiami periodiškai, paprastai kas mėnesį. Iš 7 Europos Sąjungos (ES) šalių¹⁴⁹, turinčių valstybinį paskolų registrą, tik Vokietijoje informacija atnaujinama kas ketvirtį¹⁵⁰.

Privačiam paskolų registrai informacija teikiama savanoriškai – tuo jis labiausiai ir skiriasi nuo valstybinio paskolų registro (žr. 7 lentelę).

¹⁴⁷ Basle Committee on Banking Supervision (BCBS). Credit Ratings and Complementary Sources of Credit Quality Information. 2000 // http://www.euintangibles.net/library/localfiles/BIS_credit%20ratings%20Aug%202000.pdf; prisijungimo laikas: 2007-10-19

¹⁴⁸ Majnoni G. Credit Registers: Recent Developments and Open Issues. FSI/World Bank Discussion Forum on Possible Uses of Credit Registers for Measuring Credit Risk, Basel, 2002.

¹⁴⁹ Turimos galvoje ES šalys senbuvės (ES15): Austrija, Belgija, Ispanija, Italija, Portugalija, Prancūzija ir Vokietija. Dauguma naujųjų ES narių neturi valstybinio paskolų registro, kai kuriose šalyse (pvz., Latvijoje ar Čekijoje) jis buvo sudarytas tik prieš kelerius metus.

¹⁵⁰ European Central Bank (ECB). Memorandum of Understanding on the Exchange of Information Among National Central Credit Registers for the Purpose of Passing it on to Reporting Institutions, 2003 Vasaris// http://www.oenb.at/de/img/memorandum_of_understanding_credit_registers_tcm14-32297.pdf; prisijungimo laikas: 2007-10-19

Tipinių valstybinio ir privataus paskolų registų palyginimas

Lyginimo požymis	Valstybinis	Privatus
Informacijos teikėjas	Prižiūrimos institucijos (bankai)	Įvairūs
Duomenų teikimo būtinumas	Privaloma teikti	Savanoriškas teikimas
Teigiama informacija apie skolininkus	Teikiama	Kartais teikiama
Skolininkų reitingavimas	Dažnas	Retas
Minimalus paskolos dydis	Nustatytas	Nenustatytas
Paslaugų apmokestinimas	Neapmokestinamos arba mažas mokestis	Apmokestinamos

Šaltinis: Majnoni G. (2002).

Svarbus valstybinio ir privataus paskolų registų skiriamasis požymis – minimalus paskolos, apie kurią turi būti teikiama informacija, dydis. Privatūs paskolų registrai tokio limito paprastai nenustato, nes juose dažniausiai kaupiami duomenys apie fiziniams asmenims suteiktas vartojimo ir būsto paskolas. Centrinis bankas arba bankų priežiūros institucija, vertinantys riziką sistemiškai arba visos rinkos mastu, valstybiniame paskolų registre dažniausiai kaupia duomenis apie didesnes paskolas, t. y. tokias paskolas, kurias teikiant galima patirti didesnių nuostolių.

Šalyje paprastai sudaromas vienas valstybinis paskolų registras, o privačių registų gali būti ir daugiau.

Paskolų registruose kaupiama įvairi informacija, būtina skolininkų kredito rizikai įvertinti. Ta informacija gali būti teigiama (paskolos dydis, terminas, duomenys apie skolininką, paskolos grąžinimo užtikrinimo priemonę ir pan.) ir neigiama (įsipareigojimų nevykdymo faktai ir su tuo susijusi informacija).

Privačiame paskolų registre dažniau nei valstybiniame kaupiami tokie juridinių asmenų duomenys: mokesčių mokėtojo numeris, paskolos terminas, skolininko adresas, duomenys apie akcininkus ir finansinių ataskaitų duomenys. Paskolų registre sukaupta informacija naudojama įvairiais tikslais, iš esmės priklausančiais nuo informacijos vartotojo poreikių (žr 6 priedą).

Galima skirti tris pagrindines paskolų registro duomenų vartotojų grupes: bankai, centrinis bankas arba bankų priežiūros institucija ir visuomenė.

Bankai, siekiantys veiksmingai valdyti kredito riziką, nuolatos naudojami paskolų registro duomenimis apie individualius skolininkus ar skolininkų grupes. Iš kai kurių registru jie gauna informaciją, naudojamą sudarant ir taikant kredito rizikos vertinimo modelius.

Centriniai bankai arba bankų priežiūros institucijos, siekiantys užtikrinti bankų veiklos stabilumą, paskolų registre sukauptą informaciją naudoja dviem tikslais: inspektuodami bankus, vertina bankų paskolų kokybę ir kredito rizikos valdymą, o atlikdami dokumentinę bankų priežiūrą – konkretaus banko ar viso bankų sektoriaus paskolų portfelio kredito riziką. Centriniai bankai paskolų registro duomenimis gali naudotis ir įgyvendindami pinigų politikos tikslus: suteikiant reitingus, galima nustatyti skolininkus, kurių skolos vertybiniai popieriai priimtini kaip užtikrinimo priemonė vykdant pinigų politikos operacijas^{151 152}.

Be to, naudojantis paskolų registro duomenimis, Prancūzijoje sukurtas bankų rizikos vertinimo modelis – SAABA. Taikant šį modelį, vertinamas ne tik konkretaus banko veiklos rizikingumas, bet ir bankų sektoriaus būklė, t. y. visų bankų paskolų portfelio nuostoliai (skaičiuojamos įsipareigojimų nevykdymo tikimybės, nuostoliai įsipareigojimų nevykdymo atveju) bei kapitalo poreikis šiems nuostoliams padengti. Be to, šis modelis naudojamas bankams ir visam bankų sektoriui testuoti nepalankiomis sąlygomis.

Italijos paskolų registras irgi plačiai naudojamas bankų priežiūros tikslais, pavyzdžiui, prognozuojant bankų paskolų portfelio kokybę (galimos probleminės paskolos metodas), skaičiuojamos ir lyginamos bankų paskolų pajamos, įvertintos pagal riziką, nustatomos įsipareigojimų nevykdymo tikimybės, taikomi vertinimo balais modeliai. Italijos bankas paskolų registro duomenimis naudojami taikydami kredito rizikos tendencijų stebėjimo modelį M.A.R.C. Jis taikomas inspektuoti bankams ir dokumentinei priežiūrai vykdyti.

Naujųjų ES šalių narių, tarp jų ir Lietuvos, paskolų registrai paprastai skirti tik duomenims kaupti ir juos teikti vartotojams, jie nenaudojami skolininkams reitinguoti, vertinimo balais modeliams sudaryti, įsipareigojimų nevykdymo tikimybės skaičiuoti ar bankų priežiūros modeliams kurti. Dauguma naujųjų ES narių paskolų registrus sudarė tik prieš kelerius metus, todėl jos dar neišnaudojo paskolų registru teikiamų galimybių bankų priežiūros srityje.

¹⁵¹ Basle Committee on Banking Supervision (BCBS). Credit Ratings and Complementary Sources of Credit Quality Information. 2000 // http://www.euintangibles.net/library/localfiles/BIS_credit%20ratings%20Aug%2000.pdf; prisijungimo laikas: 2007-10-19

¹⁵² European Central Bank (ECB). The Single Monetary Policy in the Euro Area. General Documentation on Eurosystem Monetary Policy Instruments and Procedures. 2002 balandžio mėn. // <http://www.ecb.int/press/pr/date/2002/html/pr020426.en.html>; prisijungimo laikas: 2007-10-19

Paskolų registrais naudojasi ir visuomenė. Skolininkams įstatymai suteikia teisę iš paskolų registro gauti duomenis apie save, sužinoti, kam jie teikiami, jei duomenys neteisingi, reikalauti juos ištaisyti¹⁵³¹⁵⁴.

Visuomenė, kaip ir centriniai bankai ar bankų priežiūros institucijos, paskolų registre sukauptais duomenimis gali naudotis atlikdama mokslinius tyrimus, jei tokie duomenys skelbiami viešai ar juos galima gauti kitais teisėtais būdais (Falkenheim M., Powell A., 2000¹⁵⁵; Jimenez G., Saurina J., 2002¹⁵⁶).

¹⁵³ Lietuvos Respublikos Seimas (LRS) 2003 sausio 21 d. Nr. IX-1296 Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas// Valstybės žinios 15-597.

¹⁵⁴ European Commission 1995 Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the Protection of Individuals with Regard to the Processing of Personal Data and on the Free Movement of Such Data.

¹⁵⁵ Falkenheim M., Powell A. The Use of Credit Bureau Information in the Estimation of Appropriate Capital and Provisioning Requirements. 2002, Buenos Aires: Central Bank of Argentina.

¹⁵⁶ Jimenez G., Saurina J. Loan Characteristics and Credit Risk. 2002, Bank of Spain.

5.2. Lietuvos Paskolų Rizikos Duomenų Bazės vaidmuo

Lietuvoje valstybinis paskolų registras¹⁵⁷ – PRDB įsteigtas 1996 m., kai Lietuvos banko valdyba nutarimu patvirtino Paskolų rizikos duomenų bazės tvarkymo taisyklės¹⁵⁸. Nuo 1996 m. šios taisyklės buvo tikslinamos 3 kartus (parengtos 4 taisyklių redakcijos).

PRDB naudojimo tikslas – užtikrinti veiksmingą kredito sistemos funkcionavimą ir Lietuvos banko teisę gauti priežiūros funkcijai atlikti reikalingą informaciją, sudaryti bankams sąlygas įvertinti skolininkų patikimumą ir nustatyti nemokumo tikimybę, centralizuotai į duomenų bazę teikiant ir iš duomenų bazės gaunant duomenis apie paskolų ir(ar) finansinių nuomininkų išsipareigojimus ir jų vykdymą¹⁵⁹.

Per daugiau nei 8 metus keitėsi ne tik PRDB naudojimo tikslas, bet ir kaupiamų duomenų apimtis (žr. 8 lentelę).

8. lentelė

PRDB kaupiamų duomenų apimties kaita

Taisyklių redakcija	Kaupiamų duomenų apimtis
1996 m.	Fizinių ir juridinių asmenų identifikavimo požymiai; pagrindiniai duomenys tik apie paskolas (teikėjas, gavėjas, sutarties numeris, data, suma, palūkanų norma, užtikrinimo priemonė ir pan.).
1998 m.	Papildomai pradėti teikti duomenys apie finansinę išperkamąją nuomą. Pradėta kaupti informacija apie paskolų rizikos grupes ir nurašytas paskolas.
2002 m.	Papildomai pradėta teikti informacija apie juridinių asmenų pagrindinius akcininkus, administracijos vadovą. Išplėstas paskolos apibrėžimas, įtraukiant kredito linijas, pavestą valdyti turtą, faktoringą, vekselių operacijas.

¹⁵⁷ Įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymui, privačios bendrovės pradėjo sudarinėti išsipareigojimų nevykdančių asmenų sąrašus (Nečiūnienė 2003).

¹⁵⁸ Lietuvos Respublikos Seimas (LRS) Paskolų rizikos duomenų bazės tvarkymo taisyklės// Valstybės žinios, 1996, 2-63.

¹⁵⁹ Lietuvos Respublikos Seimas (LRS) Paskolų rizikos duomenų bazės tvarkymo taisyklės// Valstybės žinios, 2002, 113-5085.

2002 m.*	Išplėstas paskolos apibrėžimas, pradėti kaupti juridinių asmenų finansinių ataskaitų duomenys.
----------	--

Pastaba: * – Įsigaliojo nuo 2004 m. vasario 15 d., Šaltinis: LRS (1996, 1998, 2002).

Kaip matyti iš 8 lentelės, nuo 1996 m. PRDB nuolatos tobulinta. 1998 m. išplėstas paskolos apibrėžimas, pradėta kaupti informaciją apie paskolų rizikos grupes ir nurašytas paskolas, numatyta, kad duomenis apie skolininkus turi teikti ne tik bankas, bet ir jo kontroliuojamos įmonės, jei bankas įpareigotas konsoliduoti finansines ataskaitas¹⁶⁰.

Nuo 2002 m. PRDB pradėta teikti dar daugiau informacijos apie skolininkus, išplėstas paskolos apibrėžimas¹⁶¹.

Ketvirtoje Paskolų rizikos duomenų bazės tvarkymo taisyklių redakcijoje¹⁶² numatyta sudaryti prielaidas bankams įvertinti skolininkų nemokumo tikimybę. Tai didelės reikšmės dalykas, tačiau, kad jis būtų įgyvendintas, reikėtų PRDB duomenimis naudotis skaičiuojant išipareigojimų nevykdymo tikimybes, nuostolį išipareigojimų nevykdymo atveju ir kaupti kitus su skolininko išipareigojimų nevykdymu susijusius duomenis. Didžiausias pakeitimas šioje redakcijoje yra tai, kad numatyti trijų rūšių paklausimai, kuriuos bankai gali pateikti PRDB.

Patekęs pirmos rūšies paklausimą, bankas, kaip ir anksčiau, gauna duomenis apie konkretų skolininką ir jam suteiktas paskolas. Pateikus antros rūšies paklausimą, suteikiama informacija apie viso bankų sektoriaus paskolas ir faktinį išiskolinimą – nurodomos paskolų rūšys, terminai, ekonominės veiklos rūšys, rizikos grupės ir skolininkų valdymo forma. Patekęs trečios rūšies paklausimą, bankas gauna informaciją apie skolininkų grupės vidutinius finansinius rodiklius (tuo tikslu PRDB pradėti kaupti įmonių finansinių ataskaitų duomenys ir skaičiuoti finansiniai rodikliai).

Be to, pagal naująsias taisykles bankai privalės PRDB teikti informaciją apie atpirkimo sandorius, pavestą valdyti ar išsimokėtinai (skolon) parduotą turtą, išankstinius mokėjimus, faktoringą ir vekselius.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Lietuvos banko sudaryta ir prižiūrima PRDB duomenų apie skolininkus išsamumu prilygsta kitų šalių paskolų registrams.¹⁶³¹⁶⁴¹⁶⁵

¹⁶⁰ Lietuvos Respublikos Seimas (LRS). Paskolų rizikos duomenų bazės tvarkymo taisyklės.// Valstybės žinios, 1998, 100-2798.

¹⁶¹ Lietuvos Respublikos Seimas (LRS).Paskolų rizikos duomenų bazės tvarkymo taisyklės.// Valstybės žinios, 2002, 31-1200.

¹⁶² Lietuvos Respublikos Seimas (LRS).Paskolų rizikos duomenų bazės tvarkymo taisyklės.// Valstybės žinios, 2002, 113-5085.

¹⁶³ Deutsche Bundesbank. The Bundesbank's Credit Register for Loans of 3 Million Deutche Mark or More Changes in the Reporting Procedure. 1998 August.

Šiuo metu PRDB daugiausia kaupiami ir vartotojams teikiami duomenys apie individualius skolininkus ir jų grupes. Šias funkcijas atlieka visi paskolų registrai.

Siekiant išnaudoti kuo daugiau PRDB teikiamų galimybių, reikėtų kaupti ir kredito rizikos vertinimo modeliams sudaryti reikalingus duomenis, juos apdoroti ir analizuoti (žr. 6 priedą).

Lietuvoje, kaip ir Prancūzijoje ar Italijoje, sukauptą informaciją būtų galima naudoti nustatant skolininkų reitingus, skaičiuojant su skolininkų išsipareigojimų nevykdymu susijusius rodiklius, diegiant vertinimo balais modelius, taip pat kuriant bankų priežiūros modelį. Vienas žingsnis jau žengtas – pradėti kaupti įmonių finansinių ataskaitų duomenys.

¹⁶⁴ European Central Bank (ECB) Memorandum of Understanding on the Exchange of Information Among National Central Credit Registers for the Purpose of Passing it on to Reporting Institutions, 2003 February.

¹⁶⁵ Lietuvos Respublikos Seimas (LRS). Paskolų rizikos duomenų bazės tvarkymo taisyklės. // Valstybės žinios, 2002, 113-5085.

6. Lietuvos bankų paskolų paskirstymas pagal ekonominę veiklą finansinio stabilumo požiūriu

Kaip ir ankstesnėse darbo dalyse minėta, pagrindinė bankų veiklos sritis yra kreditavimas, taigi iš visų bankų veiklai kylančios rizikos rūšių (likvidumo, operacinė, rinkos ir kt.) reikšmingiausia yra kredito rizika. Bazelio bankų priežiūros komitetas yra nurodęs, kad daugiausia problemų bankams kelia per daug liberalios kreditavimo sąlygos, prastas kreditų portfelio rizikos valdymas, nepakankamas besikeičiančios ekonominės ar kitokios aplinkos vertinimas¹⁶⁶.

Viena iš pagrindinių problemų, susijusių su kreditais, – per didelė kreditų koncentracijos rizika. Kreditų koncentracijos rizika bankuose atsiranda dėl įvairių priežasčių: kai kurie bankai specializuojasi tam tikrose veiklos srityse (kredituodami įmones, užsiimančias konkrečia ekonomine veikla), taip siekdami tapti rinkos lyderiais. Bankui pasirinkus tokią veiklos strategiją, kreditų koncentracijos rizika neišvengiama. Dėl didelės konkurencijos, siekdami neprarasti turimos rinkos dalies ar didesnio turto augimo, bankai gali būti priversti priimti didesnę koncentracijos riziką. Kartais kreditų koncentracijos rizika susidaro dėl to, kad, atsiradus kokiam nors sparčiai augančiam ekonominei veiklai, bankai labai teigiamai vertina jos perspektyvas ir tikisi uždirbti didesnę nei vidutinis pelnas (pavyzdžiui, iš turto kainų kilimo, didesnės kreditų maržos ar mokesčių). Kredito koncentracijos rizika gali atsirasti ir nuo dėl banko nepriklausančių priežasčių, pavyzdžiui, rinkos, kurioje veikia bankas, mažumo. Išvardytos kreditų koncentracijos rizikos atsiradimo priežastys būdingos ir Lietuvos bankams: pirma, Lietuvos bankai veikia mažoje rinkoje, tad galimybės diversifikuoti kreditų portfelį yra labai ribotos.

Dėl įvairių priežasčių¹⁶⁷ labai suaktyvėjus nekilnojamojo turto sektoriui, bankai teikia vis daugiau ir didesnių kreditų šia ekonomine veikla besiverčiančioms įmonėms. (žiūrėti į 7 priedą) Taigi kreditų koncentracijos rizikos valdymo problema ypač aktuali ir Lietuvos bankams.

Kreditų koncentracijos rizikos šaltiniai

Tradiciškai bankai daugiausia dėmesio skiria pavienių kreditų rizikai vertinti (daugiau apie tai žr. (Valvonis v., 2006)¹⁶⁸): prieš suteikiant kreditą įvertinamos skolininko galimybės jį gražinti,

¹⁶⁶ Basle Committee on Banking Supervision (BCBS). Credit Ratings and Complementary Sources of Credit Quality Information. 2000 // http://www.euintangibles.net/library/localfiles/BIS_credit%20ratings%20Aug%2000.pdf; prisijungimo laikas: 2007-11-03

¹⁶⁷ Lietuvos bankas (LB) Finansinio stabilumo apžvalga 2006. 2007// http://www.lb.lt/leidiniai/fin_stabilumas/fsa_2006_old.pdf; prisijungimo laikas: 2007-11-03

¹⁶⁸ Valvonis V. Šiuolaikinis kredito rizikos vertinimas banke: paskolos ir skolininko rizika// Pinigų studijos, Lietuvos bankas, 2006, Nr. 1.

suteikus kreditą stebima, kaip skolininkas vykdo įsipareigojimus bankui ir kokia yra rizika bei galimas nuostolis bankui, jei įsipareigojimai nebus tinkamai vykdomi. Tačiau bankai turi vertinti ir valdyti ne tik atskirų kreditų, bet ir viso kreditų portfelio riziką, nes kreditų koncentracijos rizika susidaro būtent dėl kreditų rizikos koreliacijos (daugiau apie tai žr. (Valvonis V., 2006)¹⁶⁹).

Koncentracijos rizika gali kilti banko turto (prekybinės ir bankinės knygos), įsipareigojimų, nebalansiniuose straipsniuose, atliekant sandorius ar keliose iš išvardytų sričių. Kadangi kreditavimas yra pagrindinė bankų veiklos sritis, o kredito rizika – svarbiausia rizikos rūšis, reikšmingiausia bankams yra būtent kreditų koncentracijos rizika.

Kreditų koncentracijos rizika – galimybė bankui patirti santykiškai didelį (palyginti su banko kapitalu, turtu, pajamomis, ar, jei tai galima išmatuoti, bendra banko priimta ar jam priimtina rizika) nuostolį iš kreditų, jog sutriktų normali banko veikla¹⁷⁰¹⁷¹¹⁷².

Kreditų koncentracijos rizikos šaltiniai grupuoti į dvi grupes¹⁷³¹⁷⁴¹⁷⁵:

- vieno santykiškai didelio kredito ar susijusių skolininkų kreditų;
- kreditų, susijusių bendrais rizikos veiksniais (bendra skolininkų ekonominė veikla, geografinis sektorius ir pan.).

Nepalankiai pasikeitus rizikos veiksniams, visi skolininkai, kuriems turi įtakos bendri rizikos veiksniai, patirtų finansinių sunkumų, dėl to būtų patirtas didelis bendras kreditų nuostolis, galintis kelti grėsmę normaliai banko veiklai.

Tyrimų rezultatai¹⁷⁶ rodo, kad ši koncentracijos rizikos šaltinių grupė kelia didesnę riziką bankui nei vieno santykiškai didelio kredito rizika. Jei banko kreditų portfelį sudaro daug didelių ir susijusių kreditų, yra reikšminga abiejų išvardytų rūšių kreditų koncentracijos rizika. Jei kreditų portfelį sudarytų vienas kreditas, rizika būtų didžiausia. Atvirkščiai, jei bankas turi suteikęs daug mažų sumų kreditų, kurių rizika nesusijusi (nėra nė vienos rūšies koncentracijos rizikos), kreditų

¹⁶⁹ Valvonis V. Šiuolaikinis kredito rizikos vertinimas banke: Paskolų portfelio rizikos vertinimas ir ekonominio kapitalo paskirstymas//. Pinių studijos, Lietuvos bankas, 2006, Nr. 2.

¹⁷⁰ Basle Committee on Banking Supervision (BCBS) Principles for the Management of Credit Risk 2000 rugsėjo mėn.// <http://www.bis.org/publ/bcbs75.htm>; prisijungimo laikas: 2007-11-05

¹⁷¹ Basle Committee on Banking Supervision (BCBS) International Convergence of Capital measurement and Capital Standards. 2004// <http://www.bis.org>; prisijungimo laikas: 2007-11-05

¹⁷² Committee of European Banking Supervisors (CEBS) Guidelines on the Application of the Supervisory Review Process under Pillar 2. 2006// <http://www.c-ebs.org/standards.htm>; prisijungimo laikas: 2007-11-05

¹⁷³ Committee of European Banking Supervisors (CEBS) Call for advice from the European Commission on large exposures. Report on industry practices. 2006c//<http://www.c-ebs.org/>; prisijungimo laikas: 2007-11-05

¹⁷⁴ Swaps and Derivatives Association (ISDA), British Bankers' Association (BBA), London Investment Banking Association (LIBA). Managing concentration risk – a review of industry practice. A survey of leading financial institutions. 2006// http://www.isda.org/c_and_a/risk_manage.html; prisijungimo laikas: 2007-11-05

¹⁷⁵ Basle Committee on Banking Supervision (BCBS). Studies on credit risk concentration. 2006// <http://www.bis.org>; prisijungimo laikas: 2007-11-05

¹⁷⁶ Basle Committee on Banking Supervision (BCBS). Studies on credit risk concentration. 2006// <http://www.bis.org>; prisijungimo laikas: 2007-11-05

koncentracijos rizika bankui nekyla. Svarbu nustatyti galimus kreditų koncentracijos rizikos šaltinius, kad šią riziką būtų galima valdyti.

Bankai kreditų koncentracijos riziką valdo labia įvairiai. Didesnių skirtumų pastebima tarp didžiųjų tarptautinių bankų. Mažesni ir paprastesne veikla užsiimantys bankai dažnai kreditų koncentracijos riziką valdo vadovaudamiesi tik priežiūros institucijos nustatytais limitais¹⁷⁷ ir kitais reikalavimais.¹⁷⁸¹⁷⁹

Populiariausia kreditų koncentracijos rizikos valdymo priemonė – kreditų koncentracijos rizikos limitai. Didieji tarptautiniai bankai kuria savas limitų sistemas, o mažieji bankai – vadovaujasi juos prižiūrinčių institucijų nustatytais limitais. Be limitų, kreditų koncentracijos rizikai valdyti bankai gali taikyti šias priemones¹⁸⁰:

- kreditų koncentracijos rizikos šaltinių stebėjimas ir banko vadovybės informavimas;
- kredito rizikos sumažinimas, įskaitant kredito išvestines priemones;
- kreditų pardavimas;
- kreditų pakeitimas vertybiniais popieriais;
- kreditų portfelio rizikos arba ekonominio kapitalo modelių taikymas, įskaitant kainodarą, pagrįstą rizika;
- kreditų portfelio sudėties ar veiklos rinkų keitimas;
- testavimas nepalankiomis sąlygomis.

Didieji tarptautiniai bankai, naudojantys pažangiausias kredito rizikos vertinimo ir valdymo metodus, paprastai taiko visas išvardytas priemones. Vienų ar kitų priemonių taikymo mastas priklauso nuo banko teikiamų paslaugų, rinkų, kuriose veikia bankas, ypatumų ir kitų veiksnių.

Mažųjų bankų galimybės taikyti išvardytas kreditų koncentracijos rizikos valdymo priemones ribotos: kreditų portfelis gali būti per mažas, kad būtų galima taikyti kredito išvestines

¹⁷⁷ Limitus didžiausiam kreditui pavieniam skolininkui (ne daugiau kaip 25 procentu banko kapitalo), susijusiems skolininkams (ne daugiau kaip 25 procentu banko kapitalo), taip pat dideliems kreditams (dideli kreditai (didesni kaip 10 procentu banko kapitalo) neturi viršyti 800 procentu banko kapitalo) bankams yra nustačiusios juos prižiūrinčios institucijos (EU, 2006).

¹⁷⁸ Swaps and Derivatives Association (ISDA), British Bankers' Association (BBA), London Investment Banking Association (LIBA). Managing concentration risk – a review of industry practice. A survey of leading financial institutions. 2006// http://www.isda.org/c_and_a/risk_manage.html; prisijungimo laikas: 2007-11-05

¹⁷⁹ Basle Committee on Banking Supervision (BCBS). Studies on credit risk concentration. 2006// <http://www.bis.org>; prisijungimo laikas: 2007-11-05

¹⁸⁰ Swaps and Derivatives Association (ISDA), British Bankers' Association (BBA), London Investment Banking Association (LIBA). Managing concentration risk – a review of industry practice. A survey of leading financial institutions. 2006// http://www.isda.org/c_and_a/risk_manage.html; prisijungimo laikas: 2007-11-05

priemonės ar kreditus paversti vertybiniais popieriais, tam taip pat reikia įgūdžių ir patirties, to reikia ir taikant ekonominio kapitalo modelius. Taigi mažiesiems ir paprastesne veikla užsiimantiems bankams valdant kreditų koncentracijos riziką lieka taikyti kreditų koncentracijos rizikos limitus, stebėti kreditų koncentracijos rizikos šaltinius, apie juos informuoti banko vadovybę ir atlikti testavimą nepalankiomis sąlygomis.

Kredito rizikos limitai gali būti klasifikuojami įvairiai ¹⁸¹:

- *riziką ribojantys ir informuojantys limitai*. Nustatant kredito riziką ribojančius limitus siekiama riboti prisiimamą riziką, tačiau tuo pat metu daroma įtaka veiklos rezultatams, tiksliau jos apimčiai ir pelningumui (Bessis J., 2002)¹⁸². Tačiau ne visada kredito riziką ribojančių limitų įtaka kreditų portfelio dydžiui ar pelningumui yra priimtina bankui. Jei tam tikros priežastys neleidžia tinkamai diversifikuoti banko kreditų portfelio (rinkos ypatybės, mažas geografinis veiklos regionas, mažai ekonomiškai nesusijusių klientų) arba bankas sąmoningai laiko koncentruotą kreditų portfelį (siekiama specializuotis vienoje veiklos srityje, į ją sutelkiant visą patirtį ir žinias arba bankas laiko koncentruotą kreditų portfelį, nes žino, kad didesnės pajamos už šiuos kreditus atlygina prisiimtą koncentracijos riziką), kreditų koncentracijos rizika valdoma kitomis priemonėmis, nebūtinai atsisakant pelningo kreditavimo galimybių.

- *Informaciniai limitai* skirti informuoti apie kreditų koncentracijos rizikos šaltinių dydį, kad šią riziką būtų galima stebėti, vertinti ir kontroliuoti. Pavyzdys galėtų būti bankų sudaromos ataskaitos apie kreditus atskiroms ekonominėms veikloms. Pagal tokią ataskaitą galimą kreditų koncentraciją stebi tiek bankas, tiek jį prižiūrinti institucija.

Riziką ribojantys limitai gali būti taikomi kartu su informaciniais limitais: bankas taiko tam tikrą informacinį limitą ir, kol jis nėra viršijamas, nesiimama jokių veiksmų. Šiek tiek viršijus informacinį limitą imamasi tam tikrų veiksmų (didesnė kontrolė, papildoma analizė ir pan.), o viršijus kritinę limito ribą informacinis limitas gali virsti riziką ribojančiu limitu, t. y. daugiau neleidžiama viršyti limitu.

- *Apimties ir rizikos įvertinimu pagrįsti limitai*. Toks limitų skirstymas pagrįstas dvejopais kreditų koncentracijos rizikos matavimais. Apimties limitai nustatomi atsižvelgiant į kreditų dydį, pavyzdžiui, limitas didžiausiam kreditui vienam skolininkui nustatomas kaip tam tikras banko kapitalo procentas. Kai kurie bankai limitus nustato atsižvelgdami į kreditų nuostolio įsipareigojimų

¹⁸¹ Basle Committee on Banking Supervision (BCBS). Studies on credit risk concentration. 2006// // <http://www.bis.org>; prisijungimo laikas: 2007-11-05

¹⁸² Bessis J. ir kiti. "Risk Management in Banking". 2002, 792 p.

neįvykdymo atvejų rodiklį.¹⁸³ Apimties limitai pagrįsti prielaida, kad rizika tiesiogiai proporcinga kredito dydžiui, tačiau dėl kreditų rizikos koreliacijos taip nėra.

Nustatant rizikos įvertinimu pagrįstus limitus atsižvelgiama į kredito riziką lemiančius veiksnius, t. y. kredito dydį, įsipareigojimų neįvykdymo tikimybę, nuostolį neįvykdžius įsipareigojimų, kredito trukmę. Nustatant rizikos įvertinimu pagrįstus limitus ribojamas galimas didžiausias netikėtus nuostolis. Kreditams rizikos įvertinimu pagrįstus limitus galima taikyti tik tada, kai banke yra įdiegtas ekonominio kapitalo paskirstymo modelis;¹⁸⁴

- *Absoliutūs ir santykiniai limitai.* Dauguma limitų yra santykiniai, paprastai skaičiuojami kaip tam tikras banko kapitalo procentas. Absoliutaus limitu pavyzdys yra ilgiausia kredito trukmė, didžiausia tam tikro kredito suma;

- *Išankstiniai ir paskesni limitai.* Limitai gali skirtis pagal tai, kada į juos atsižvelgiama, t. y. prieš suteikiant kreditą ar jį suteikus.¹⁸⁵ Tačiau į daugumą, jei ne į visus kreditui taikytinus limitus, turėtų būti atsižvelgiama prieš suteikiant kreditą, t. y. įvertinama, kaip pasikeis banko kreditų portfelis ir kreditų koncentracijos rizika, jei bus suteiktas naujas kreditas. Prieš priimant sprendimą suteikti kreditą, turėtų būti gauta informacija, ar suteikus siūlomą kreditą nebus pažeistas nė vienas nustatytas limitas. Gavus informaciją, kad suteikus naują kreditą bus pažeistas kuris nors limitas, galima nustatyti didesnes palūkanas už kreditą, kurios kompensuotų atsirasiančią koncentracijos riziką, kreditui skirti daugiau kapitalo, apie sprendimą suteikti tokį kreditą informuoti atitinkamus banko struktūrinius padalinius ar vadovus, numatyti kitas priemones, kuriomis bus mažinama prisiimta rizika.

Kreditams gali turėti įtakos keli koncentracijos rizikos šaltiniai, tad tam pačiam kreditui gali būti nustatytas ne vienas limitas. Kuriant limitų sistemą vadovaujamosi principu „tiek daug, kiek reikia, bet kiek įmanoma mažiau“. Kredito rizikos limitų sistema taikytina kiekvienam banko kreditui, t. y. kiekvienas rizikos šaltinis turi būti kontroliuojamas banko limitų sistema. Limitai taikytini skolininkų pozicijoms, priskiriamoms tiek bankinei, tiek prekybinei knygai, taip pat tiek balansinėms, tiek nebalansinėms pozicijoms.

¹⁸³ Swaps and Derivatives Association (ISDA), British Bankers' Association (BBA), London Investment Banking Association (LIBA). Managing concentration risk – a review of industry practice. A survey of leading financial institutions. 2006// http://www.isda.org/c_and_a/risk_manage.html; prisijungimo laikas: 2007-11-05

¹⁸⁴ Oesterreichische Nationalbank (ONB). Credit Approval Process and Credit Risk Management. Guidelines on Credit Risk Management. 2004

¹⁸⁵ Ten pat.

Limitai gali būti nustatomi iš viršaus į apačią arba iš apačios į viršų¹⁸⁶: pirmu atveju nustatomi bendri limitai visam bankui, tada atsižvelgiant į juos nustatomi limitai atskiroms kreditų grupėms, o galiausiai limitai nustatomi pavieniams kreditams. Antru atveju, pirmiausia nustatomi limitai pavieniams kreditams, susumavus atitinkamų skolininkų limitus gaunami kreditų grupių limitai, o sudėjus pastaruosius limitus – viso banko limitai.

Turi būti numatytos priemonės, kuriomis kontroliuojama, kaip laikomasi nustatytų limitų. Jei nustatyti kredito rizikos limitai viršijami, tokiam sprendimui turi pritarti limitus patvirtinęs kredito rizikos valdytojas. Jei banko limitams taikomos išimtys, jų taikymo procesas aprašomas, išimtys registruojamos, kad apie jas būtų informuojami reikiami banko vadovai, į išimtis būtų galima atsižvelgti tobulinant limitų sistemą.¹⁸⁷

Kredito rizikos limitai neturi būti per daug griežti, kad šiek tiek pasikeitus padėčiai netektų jų pažeisti. Tačiau jie neturi būti ir per daug liberalūs, nes tada neturėtų praktinės naudos. Limitai nuolat peržiūrimi ir koreguojami, atsižvelgiant į išorės (ekonominė padėtis šalyje, ūkio sektoriuje) ir vidaus (kredito rizikos valdymo strategija, kreditų portfelio struktūra, pelningumas) veiksnių pokyčius.

Limitų dydžiai dažniausiai priklauso nuo skolininkų kredito rizikos ir jiems suteiktų reitingų, t. y. skolininkams ir kreditams, kurių rizika mažesnė (geresnis reitingas), galima nustatyti didesnius limitus nei skolininkams ir kreditams, kurių rizika didesnė (blogesnis reitingas).¹⁸⁸

Jei bankas yra didesnės finansinės grupės dalis, tai limitai nustatomi ir kontroliuojami ne tik pavieniame banke, bet ir visos grupės mastu. Dažniausiai limitai nustatomi visai banko grupei, o atsižvelgiant į juos nustatomi kiti limitai, tačiau nebūtinai atskiriems bankams: kai kurie bankai limitus nustato tam tikroms veiklos rūšims (dalims bankų veiklos) arba keliems bankams, sudarantiems regioninį padalinį.

Kaip žinome, didieji Lietuvos bankai yra užsienio bankų grupių nariai, tai ir šiuose bankuose kreditų koncentracijos rizikos vertinimas ir valdymas turėtų būti reglamentuotas banko grupės mastu. O po to, reikėtų nustatyti reikalavimus atskiriems grupę sudarantiems bankams.

Tobulinant kreditų koncentracijos rizikos vertinimą ir valdymą bankuose galėtų prisidėti ir Lietuvos bankas. Lietuvos bankas gali siekti efektyvaus kreditų koncentracijos rizikos valdymo

¹⁸⁶ Swaps and Derivatives Association (ISDA), British Bankers' Association (BBA), London Investment Banking Association (LIBA). Managing concentration risk – a review of industry practice. A survey of leading financial institutions. 2006// http://www.isda.org/c_and_a/risk_manage.html; prisijungimo laikas: 2007-11-05

¹⁸⁷ Basle Committee on Banking Supervision (BCBS). Studies on credit risk concentration. 2006// <http://www.bis.org>; prisijungimo laikas: 2007-11-05

¹⁸⁸ Basle Committee on Banking Supervision (BCBS) Principles for the Management of Credit Risk 2000 rugsėjo mėn.// <http://www.bis.org/publ/bcbs75.htm>; prisijungimo laikas: 2007-11-05

bankuose įvairiomis priemonėmis (tačiau valdyti riziką, pasirinkdami tam tinkamiausias priemones, turi patys bankai).

Lietuvos bankas, kaip ir daugelis kitų priežiūros institucijų, bankų kreditų koncentracijos rizikai riboti yra nustatęs didžiausio kredito vienam skolininkui ir didelių kreditų rizikos normatyvus.

Lietuvos banko valdybos išleistose Bendrosė banko vidaus kontrolės organizavimo nuostatose reikalaujama, kad bankuose būtų patvirtinti limitai kreditams pagal atskiras ekonominės veiklos rūšis, atskiras šalis ir šalių, susijusių glaudžiais ekonominiais ryšiais, grupės ir jų laikomasi. Tačiau minėtame dokumente plačiau neaiškinama, kaip bankai turėtų vertinti ir valdyti kreditų koncentracijos riziką.

2006 m. pabaigoje Lietuvos bankas patvirtino Vidinio kapitalo vertinimo proceso ir priežiūrinio tikrinimo ir vertinimo proceso bendrąsias nuostatas¹⁸⁹, kuriose nurodoma, kokių rūšių koncentracijos riziką turėtų vertinti bankai, skaičiuodami kapitalo poreikį. Kadangi šio dokumento tikslas nėra reglamentuoti rizikos vertinimo ir valdymo ypatumus, tad jame išsamiau neaparta, kas yra kreditų koncentracijos rizika ir kaip bankai turėtų vertinti ir valdyti tokią riziką.

Taigi nesant minimalių reikalavimų bankams, kaip valdytina kreditų ir jų koncentracijos rizika, mažesniems bankams gali kilti neaiškumų, kaip tai daryti, kokia yra geriausia tarptautinė praktika.

Lietuvos bankas galėtų išleisti ne tik teisės aktą, reglamentuojantį kreditų koncentracijos rizikos vertinimą ir valdymą, tačiau ir dokumentą, kuriame pateikiamos rekomendacijos, kaip turėtų būti valdoma tam tikrų kreditų rizika. Pavyzdžiui, Lietuvos bankas pastaruoju metu vis daugiau kalba apie būtinybę tinkamai vertinti ir valdyti būsto kreditų ir kreditų, susijusių su nekilnojamojo turto ekonomine veikla, riziką.¹⁹⁰ Suprantama, kad nei bankai, nei juos prižiūrinčios institucijos nenori, kad rizika bankuose būtų ribojama priežiūros institucijos nustatytais administracinėmis priemonėmis, o turėtų būti siekiama, kad bankai patys valdytų prisiimtą riziką. Vienas iš galimų problemos sprendimų – priežiūros institucijai pateikti bankams pagrindinius principus ar rekomendacijas, kaip valdytina būsto kreditų ir kreditų nekilnojamojo turto ekonominei veiklai rizika. Tokios rekomendacijos padėtų pasiekti, kad minėta rizika bankuose būtų valdoma tinkamai, dėl to turėtų sumažėti bankams kylanti kreditų koncentracijos grėsmė.

¹⁸⁹ Lietuvos bankas (LB). Vidinio kapitalo vertinimo proceso ir priežiūrinio tikrinimo ir vertinimo proceso bendrosios nuostatos. 2006// <http://www.lb.lt>; prisijungimo laikas: 2007-10-18

¹⁹⁰ Lietuvos bankas (LB). Kredito įstaigų veikla ir jų priežiūra 2006 metais. 2006 // <http://www.lb.lt>; prisijungimo laikas: 2007-10-18

III. IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Kredito rizika yra viena aktualiausių rizikos rūšių Lietuvos bankams, tą patvirtina ir faktinių bankų rodiklių analizė. Artimiausiais metais blogų paskolų ir specialiųjų atidėjimų dydžiai turėtų augti. Iš bankų turto ir palūkanų pajamų struktūros galima spręsti, jog kredito rizika Lietuvos bankuose labiausiai susijusi su paskolų teikimu. Atsižvelgiant į tai, kad pastaruoju metu šalies bankai, nors ir lėčiau, bet vis tik ir toliau turėtų didinti paskolų portfelius bei teikti naujas kreditavimo paslaugas kreditavimo srityje, tinkamas kredito rizikos vertinimas tampa dar aktualesnis

2. Lietuvoje, tobulinant kredito rizikos valdymą ypač svarbus vaidmuo tenka bankų priežiūros institucijai. Lietuvos teisės aktų, susijusių su kredito rizikos valdymu, apžvalga leidžia daryti išvadą, kad šiuo metu Lietuvoje nėra vieno išsamaus dokumento, reglamentuojančio kredito rizikos valdymą banke. Atlikto tyrimo rezultatai ir kitų šalių pavyzdys (bankų priežiūros institucijos yra išleidusios kredito rizikos valdymo nurodymus, rekomendacijas pateikė ir Bazelio bankų priežiūros komitetas) rodo kredito rizikos valdymo bendrųjų nuostatų ar panašaus dokumento poreikį Lietuvoje. Įgyvendinant naujuosius kapitalo pakankamumo reikalavimus, toks dokumentas tikriausiai bus neišvengiamas.

3. Kad kredito rizika būtų valdoma veiksmingai, būtina tam sudaryti tinkamas sąlygas, t. y. sukurti reikiamą kredito rizikos vertinimo ir valdymo sistemą.

Kredito rizikos valdymo gerinimui, bankai turėtų numatyti kredito rizikos valdymo strategiją. Bankuose turi būti įsteigti rizikos valdymo komitetai, aiškiai apibrėžtos paskolų komiteto, aktyvų ir pasyvų valdymo ir kitų komitetų funkcijos. Kredito rizikos valdytojais, siekdami veiksmingo rizikos valdymo, turėtų pateikti ataskaitas apie savo veiklą; banko vidaus dokumentai, reglamentuojantys kredito rizikos valdymą, turi būti peržiūrimi ne rečiau kaip kartą per metus. Daugiau dėmesio reikėtų skirti susijusių skolininkų kredito rizikos valdymui. Gerinant paskolų portfelio rizikos valdymą, turėtų būti taikomi kredito rizikos limitai.

4. Siekdami geresnio kredito rizikos vertinimo, Lietuvos bankai turėtų taikyti ne tik ekspertinį, bet ir statistinius metodus. Tačiau, kuriant statistinį modelį, iškiltų minimalios skolininkų imties problema. Dėl nedidelio įmonių, paėmusių paskolas, skaičiaus pavieniam bankui kurti statistinį modelį būtų ekonomiškai nenaudinga. Todėl kuriant tokį modelį būtų pravartu pasinaudoti Lietuvos banko Paskolų rizikos duomenų baze, UAB "Creditinfo Lietuva" ir kitų privačių įmonių sudaromais paskolų registrais.

5. Didieji Lietuvos bankai šiuo metu skolininkus vertina pagal juos globojančių bankų taikomas reitingų sistemas. Jeigu globojantys bankai taikys vidaus reitingais pagrįstą kapitalo pakankamumo skaičiavimo metodą, jų taikomos reitingų sistemos turės atitikti Naujajame kapitalo susitarime iškeltiems reikalavimams. Įmonių kredito riziką vertinti, taikant reitingų sistemą, rekomenduojama ir tiems bankams, kurie taiko standartizuotą kapitalo poreikio skaičiavimo metodą.

6. Sparčiai daugėjant būsto ir vartojamųjų paskolų, Lietuvos bankams atsiranda galimybių jų gavėjų riziką vertinti taikant statistinius metodus, kurie leidžia kiekybiškai įvertinti įsipareigojimų nevykdymo tikimybę. Kiekybiniai skolininkų įsipareigojimų neįvykdymo įverčiai labai praverstų, įgyvendinant Naujojo kapitalo susitarimo vidaus reitingais pagrįstą metodą.

7. LGD skaičiavimas Lietuvos bankams yra naujovė. Kad galima būtų apskaičiuoti LGD rodiklį, Lietuvos bankams reiktų pradėti rinkti duomenis apie paskolų grąžinimo užtikrinimo priemones, jų pardavimo kainas skolininkui nevykdant įsipareigojimų. Be to, svarbu tobulinti banko informacines technologijas.

EAD rodiklis bankuose irgi nėra vertinamas. Kad galima būtų jį vertinti, taip pat turėtų būti sukaupta pakankamai istorinių duomenų.

8. Apžvelgus šiuolaikinius kredito rizikos vertinimo metodus, matyti, kad paskolų registre sukaupti duomenys gali būti plačiai naudojami kredito rizikai vertinti. Taikant kredito rizikos vertinimo modelius ir skaičiuojant kapitalo poreikį kredito rizikai padengti, labai svarbus vaidmuo tenka įsipareigojimų nevykdymo tikimybei, nuostoliui įsipareigojimų nevykdymo atveju ir kitoms kredito rizikos sudedamosioms dalims. Šios kredito rizikos sudedamosios dalys gali būti vertinamos naudojantis paskolų registro duomenimis. Lietuvos PRDB, kaip ir daugelio kitų šalių paskolų registru, sukaupti duomenys nenaudojami kredito rizikos sudedamosioms dalims skaičiuoti, skolininkams reitinguoti ar jų kredito rizikai vertinti. Patobulinta PRDB leistų bankams tiksliau nustatyti kredito rizikos limitus, paskolų palūkanas ir jų teikimo sąlygas, analizuoti pelningumą, atsižvelgiant į riziką, geriau testuoti paskolų portfelį nepalankiomis sąlygomis, patikimiau įvertinti skolininkų kredito riziką ir juos reitinguoti, tiksliau įvertinti paskolų portfelio kredito riziką ir efektyviau ją valdyti (taikant paskolų portfolio kredito rizikos vertinimo modelius), taip pat leistų priežiūros institucijai tiksliau įvertinti bankų paskolų portfelio kredito riziką ir geriau ją prognozuoti, veiksmingiau inspektuoti bankus, geriau įgyvendinti Naujojo kapitalo susitarimo reikalavimus.

9. Lietuvos banko duomenis Lietuvos bankų paskolų portfelis pagal ekonominę veiklą tapo labiau diversifikuotas. Vertinant šiuos struktūrinius pokyčius finansinio stabilumo požiūriu, darytina išvada, kad sumažėjo bankų pažeidžiamumas, sutrikus vienos rūšies ekonominei veiklai, tačiau bankų sektoriaus mastu galėjo padidėti rizika, kad vienos ar kelių rūšių ekonominės veiklos

sutrikimai tuo pačiu metu turėtų poveikį daugeliui šalies bankų. Lietuvos bankų paskolų portfelio struktūrinius pokyčius daugiausia lėmė padidėjęs skolinimas finansiniam tarpininkavimui ir nekilnojamojo turto veiklai. Tolesnis nekilnojamojo turto veiklos kreditavimas neturėtų būti siejamas su paskolų portfelio koncentracijos rizikos didėjimu. Jeigu nekilnojamojo turto veiklos kreditavimas ir ateityje nelėtės, labiau diversifikuotas šalies bankų paskolų portfelis pamažu įgis koncentracijos požymių. Toliau tiriant Lietuvos bankų paskolų pasiskirstymą, būtų pravartu nustatyti paskolų portfelių gražos, kokybės ir diversifikacijos ryšį – tai leistų įvertinti paskolų pasiskirstymo efektyvumą. Didieji Lietuvos bankai yra užsienio bankų grupių nariai, tai šiuose bankuose kreditų koncentracijos rizikos vertinimas ir valdymas turėtų būti reglamentuotas banko grupės mastu. O tik po to, reikėtų nustatyti reikalavimus atskiriems grupę sudarantiems bankams.

10. Tobulinant kreditų koncentracijos rizikos vertinimą ir valdymą bankuose Lietuvos bankas išleido Bendrąsias banko vidaus kontrolės organizavimo nuostatas, kuriose reikalaujama, kad bankuose būtų patvirtinti limitai kreditams pagal atskiras ekonominės veiklos rūšis, atskiras šalis ir šalių, susijusių glaudžiais ekonominiais ryšiais, grupės ir jų laikomasi. Tačiau minėtame dokumente plačiau neaiškinama, kaip bankai turėtų vertinti ir valdyti kreditų koncentracijos riziką. 2006 m. pabaigoje Lietuvos bankas patvirtino Vidinio kapitalo vertinimo proceso ir priežiūrinio tikrinimo ir vertinimo proceso bendrąsias nuostatas, kuriose nurodoma, kokių rūšių koncentracijos riziką turėtų vertinti bankai, skaičiuodami kapitalo poreikį. Kadangi šio dokumento tikslas nėra reglamentuoti rizikos vertinimo ir valdymo ypatumus, jame išsamiau neaptarta, kas yra kreditų koncentracijos rizika ir kaip bankai turėtų vertinti ir valdyti tokią riziką. Taigi, nesant minimalių reikalavimų bankams, kaip valdytina kreditų ir jų koncentracijos rizika, mažesniems bankams gali kilti neaiškumų, kaip tai daryti, kokia yra geriausia tarptautinė praktika. Atižvelgiant į tai, Lietuvos bankas galėtų išleisti ne tik teisės aktą, reglamentuojantį kreditų koncentracijos rizikos vertinimą ir valdymą, tačiau ir dokumentą, kuriame pateikiamos rekomendacijos, kaip turėtų būti valdoma tam tikrų kreditų rizika. Tokios rekomendacijos padėtų pasiekti, kad minėta rizika bankuose būtų valdoma tinkamai, dėl to turėtų sumažėti bankams kylanti kreditų koncentracijos grėsmė.

LITERATŪRA

1. Allen L. Credit Risk Modeling of Middle Markets, 2002//
<http://pages.stern.nyu.edu/~lallen/whartonmidmarket.pdf>; prisijungimo laikas: 2007-10-05
2. Allen L., DeLong G., Saunders A. Issues in the Credit Risk Modeling of Retail Markets, 2003//
http://pages.stern.nyu.edu/~asaunder/Issues_in_the_Credit_Risk_Modeling.pdf; prisijungimo laikas: 2007-10-05
3. Altman E.I. Predicting Financial Distress of Companies: Revisiting the Z-score and ZETAR Models, 2000// <http://pages.stern.nyu.edu/~ealtman/Zscores.pdf>; prisijungimo laikas: 2007-10-05
4. Altman E.I., Brady B., Resti A., Sironi A. The Link between Default and Recovery Rates: Implications for Credit Risk Models and Procyclicality, 2002
5. Altman E.I., Onorato M. An Integrated Pricing Model for Defaultable Loans and Bonds, 2003//
<http://pages.stern.nyu.edu/~ealtman/Pricing-model.pdf>; prisijungimo laikas: 2007-10-29
6. Basel Committee on Banking Supervision. Credit Ratings and Complementary Sources of Credit Quality Information, 2000//http://www.bis.org/publ/bcbs_wp03.pdf; prisijungimo laikas: 2007-10-05
7. Basel Committee on Banking Supervision: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards, 2004// <http://www.bis.org/publ/bcbs107.pdf?noframes=1>; prisijungimo laikas: 2007-10-05
8. Basle Committee on Banking Supervision (BCBS) Principles for the Management of Credit Risk 2000 rugsėjo mėn.// <http://www.bis.org/publ/bcbs75.htm>; prisijungimo laikas: 2007-11-05
9. Basle Committee on Banking Supervision (BCBS). Studies on credit risk concentration. 2006// // <http://www.bis.org>; prisijungimo laikas: 2007-11-05
10. Basle Committee on Banking Supervision. Credit Risk Modelling: Current Practices and Applications. 1999// <http://www.bis.org/publ/bcbs49.htm>; prisijungimo laikas: 2007-10-05
11. Basle Committee on Banking Supervision. Customer due Diligence. 2001//
<http://www.bis.org/publ/bcbs85.htm>; prisijungimo laikas: 2007-10-05
12. Basle II Capital Requirements and Developing Countries: A Political Economy Perspective, 2003//http://www.cgdev.org/doc/event%20docs/10.23.03%20GDN%20Conf/Claessens%20-%20Basel_II%20and%20Developing%20Countries%20Version%203.pdf; prisijungimo laikas: 2007-11-06
13. Bessis J. Risk management in Banking, Niujorkas, 2002
14. BIS Working Papers 2002 rugsėjo mėn. Nr. 116 “Credit risk measurement and procyclicality”//
http://www.oenb.at/en/img/wp_116_tcm16-15486.pdf; prisijungimo laikas: 2007-10-30

15. CEBS Meeting Document template 2004// <http://www.c-eps.org/SD/Rules.htm>; prisijungimo laikas: 2007-10-29
16. Čiapas L. Bankų kapitalo pakankamumo reguliavimo raida. //Pinigų studijos, Lietuvos bankas, 1999, Nr. 3
17. Committee of European Banking Supervisors (CEBS) Call for advice from the European Commission on large exposures. Report on industry practices. 2006c//<http://www.c-eps.org/>; prisijungimo laikas: 2007-11-05
18. Committee of European Banking Supervisors (CEBS) Guidelines on the Application of the Supervisory Review Process under Pillar 2. 2006// <http://www.c-eps.org/standards.htm>; prisijungimo laikas: 2007-11-05
19. Committee of European Banking Supervisors. Basel Committee, 1996// <http://www.bis.org/publ/bcbs34a.htm>; prisijungimo laikas: 2007-11-06
20. Committee of European Banking Supervisors. Basel Committee: Promoting financial stability, 1998// <http://www.bis.org/publ/bcbs34a.htm>; prisijungimo laikas: 2007-11-06
21. Committee of European Banking Supervisors. The Application of Basel II to Trading Activities and the Treatment of Double Default Effects. 2005// <http://www.bis.org/publ/bcbs116.pdf?noframes=1>; prisijungimo laikas: 2007-10-05
22. Committee on Banking Supervision . the New Basel Capital Accord: Third Consultative Document. 2003// <http://www.bis.org/publ/bcbsca.htm>; prisijungimo laikas: 2007-10-05
23. Consultative paper issued by the Basel Committee on Banking Supervision 1999 birželio mėn.// <http://www.bis.org/publ/bcbs54.htm>; prisijungimo laikas: 2007-10-30
24. Cortavarria L., Dziobek C., Kanaya A., Song I. 2000 No 195 Loan Review, Provisioning, and Macroeconomic Linkages. IMF Working Paper.
25. Crouhy M., Galai D., Mark R. A Comparative Analysis of Current Credit Risk Models.// Journal of Banking and Finance 24 (2000), 59–117.
26. Deutsche Bundesbank. The Bundesbank's Credit Register for Loans of 3 Million Deutsche Mark or More Changes in the Reporting Procedure, 1998 August.
27. European Central Bank (ECB). Memorandum of Understanding on the Exchange of Information Among National Central Credit Registers for the Purpose of Passing it on to Reporting Institutions, 2003 Vasaris//http://www.oenb.at/de/img/memorandum_of_understanding_credit_registers_tcm14-32297.pdf; prisijungimo laikas: 2007-10-19
28. European Central Bank (ECB). The Single Monetary Policy in the Euro Area. General Documentation on Eurosystem Monetary Policy Instruments and Procedures. 2002 balandžio mėn.// <http://www.ecb.int/press/pr/date/2002/html/pr020426.en.html>; prisijungimo laikas: 2007-10-19

29. Europos Bendrijų Tarybos direktyva 1993 kovo 15 d. Nr. 93/6/EEC „Dėl investicinių firmų ir kredito įstaigų kapitalo pakankamumo“ // http://www.lb.lt/lt/leidiniai/integracija1999_4/teises1.pdf; prisijungimo laikas: 2007-10-01
30. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2000 m. kovo 20 d Nr. 2000/12/EB dėl kredito įstaigų steigimosi ir veiklos//http://www.lb.lt/lt/leidiniai/es_teise/030-123.pdf; prisijungimo laikas: 2007-11-03
31. Falkenheim M., Powell A. 2000. The Use of Credit Bureau Information in the Estimation of Appropriate Capital and Provisioning Requirements. Buenos Aires: Central Bank of Argentina.
32. Financial Supervision Authority (FSA). Capital Adequacy and Risk Management. Management of Credit Risk. 2004
33. Gegužis A., „Neapibrėžtumo ir rizikos samprata ekonomikoje“ // Ekonomika, Vilniaus universitetas, 2003, T. 62, p. 63-81.
34. Grigaravičius S. Corporate Failure Diagnosis // Organizacijų vadyba: Sisteminiai tyrimai, 2003, Nr. 28.
35. Jasevičienė F., Valvonis V. Paskolų vertinimas: tarptautinė ir Lietuvos praktika// Pinigų studijos, 2003, Nr. 1
36. Jokivuolle E., Peura S. A Model for Estimating Recovery Rates and Collateral Haircuts for Bank Loans, 2000// http://www.bof.fi/eng/6_julkaisut/6.1_SPn_julkaisut/6.1.5_kestustelualoitteita/0002ej.pdf; prisijungimo laikas:2007-10-01
37. Jones D., Mingo J. Industry Practices in Credit Risk Modeling and Internal Capital Allocations: Implications for a Models-Based Regulatory Capital Standard, 1998// <http://www.newyorkfed.org/research/epr/98v04n3/9810jone.pdf>; prisijungimo laikas: 2007-10-01
38. Kamienas I., Valvonis V., Paskolų registro naudojimas kredito rizikai valdyti// Pinigų studijos, 2004, Nr. 1
39. Kropas S., Vengraitis D., Šidluaskas G., Čiapas L. Bankų finansų valdymas. Vilnius, 1998
40. Kudinska M., „The usage of VaR methods in valuating market risks of a commercial bank“ // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai, Vytauto didžiojo universitetas, 2003, T. 28
41. Lietuvos bankas (LB). Kredito įstaigų veikla ir jų priežiūra 2006 metais. 2006 //<http://www.lb.lt>; prisijungimo laikas: 2007-10-18
42. Lietuvos bankas (LB). Vidinio kapitalo vertinimo proceso ir priežiūrinio tikrinimo ir vertinimo proceso bendrosios nuostatos. 2006// <http://www.lb.lt>; prisijungimo laikas: 2007-10-18
43. Lietuvos bankas 1997 rugplūčio 14 d. Nr. 186 Abejotinų aktyvų grupavimo taisyklės// <http://www.lb.lt/docs/word/12001041966.doc>. prisijungimo laikas: 2007-09-15

44. Lietuvos banko valdyba nutarimas 2007 m. spalio 11 d. Nr. 133 „Dėl testavimo nepalankiausiomis sąlygomis bendrųjų nuostatų patvirtinimo“// <http://www.lb.lt/docs/htm/120071011133.htm>; prisijungimo laikas: 2007-10-24
45. Lietuvos banko valdybos 2002 m. liepos 4 d. nutarimas Nr. 91 „Maksimalios paskolos sumos vienam skolininkui ir didelių paskolų apskaičiavimo taisyklės“// <http://www.lb.lt/docs/word/t7001.doc>; prisijungimo laikas: 2007-10-24
46. Lietuvos banko valdybos 2006 m. lapkričio 9 d. nutarimas Nr. 138 Kapitalo pakankamumo skaičiavimo bendrosios nuostatos// http://www.lb.lt/docs/word/061109_138nuostatos.doc; prisijungimo laikas: 2007-08-30
47. Lietuvos banko valdybos nutarimas 2000 m. gruodžio 21 d. Nr.172 „Dėl kapitalo pakankamumo skaičiavimo taisyklių“// <http://www.lb.lt/docs/word/120001221172.doc>; prisijungimo laikas: 2007-10-24
48. Lietuvos banko valdybos nutarimas 2001 m. birželio 28 d. Nr. 114 Dėl Lietuvos banko valdybos 1996 m. kovo 7 d. nutarimo Nr. 54 „Dėl banko veiklos riziką ribojančių normatyvų“ dalinio pakeitimo// <http://www.lb.lt/docs/word/120010628114.doc>; prisijungimo laikas: 2007-11-06
49. Lietuvos banko valdybos nutarimas 2002 m. kovo 14 d. Nr.37 dėl Lietuvos banko valdybos 1995 m. gruodžio 21 d. nutarimo Nr. 125 „Dėl paskolų rizikos duomenų bazės tvarkymo taisyklių“ dalinio pakeitimo // <http://www.lb.lt/docs/word/12002031437.doc>; prisijungimo laikas: 2007-10-24
50. Lietuvos banko valdybos nutarimas 2003 m. kovo 20 d. Nr. 15 dėl abejotinių aktyvų vertinimo, grupavimo ir specialiųjų atidėjimų sudarymo bendrųjų nuostatų patvirtinimo.// <http://www.lb.lt/docs/word/12003032015.doc>; prisijungimo laikas: 2007-09-30
51. Lietuvos banko valdybos nutarimas 2004 m. rugsėjo 2 d Nr. 148: „Dėl banko vidaus audito organizavimo bendrųjų nuostatų patvirtinimo“// <http://www.lb.lt/docs/word/120040902148.doc>; prisijungimo laikas: 2007-10-24.
52. Lietuvos banko valdybos nutarimas 2004 m. sausio 29 d. Nr. 2 dėl Lietuvos banko valdybos 2000 m. kovo 9 d. nutarimo Nr. 28 „Dėl šalių rizikos nustatymo tvarkos“ pakeitimo// <http://www.lb.lt/docs/word/1200401292.doc>; prisijungimo laikas: 2007-10-24
53. Lietuvos banko valdybos nutarimas 2007 m. liepos 26 d. Nr. 99 dėl Lietuvos banko valdybos 1998 m. gruodžio 17 d. nutarimo Nr. 224 "Dėl Bazelio bankų priežiūros komiteto patvirtintų pagrindinių efektyvios bankų priežiūros principų įgyvendinimo" pakeitimo; <http://www.lb.lt/docs/htm/12007072699.htm>; prisijungimo laikas: 2007-10-30
54. Lietuvos banko valdybos projektas dėl Kapitalo pakankamumo skaičiavimo taisyklių pakeitimo // <http://www.lb.lt/docs/word/120040701111.doc>; prisijungimo laikas: 2007-10-01
55. Lietuvos Respublikos Bankų įstatymas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.rezult_1?p_nr=IX-2085; prisijungimo laikas: 2007-10-24

56. Lietuvos Respublikos Finansų įstaigų įstatymas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=309024&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas: 2007-10-24
57. Linsmeier T. J., Pearson N. D. Risk Measurement: An Introduction to Value at Risk, 1996 birželio mėn.// <http://129.3.20.41/eps/fin/papers/9609/9609004.pdf>; prisijungimo laikas: 2007-10-01
58. Lopez J.A., Krainer J. Incorporating Equity Market Information into Supervisory Monitoring Models, 2002// <http://www.frbsf.org/publications/economics/papers/2001/wp01-14bk.pdf>; prisijungimo laikas: 2007-08-31
59. Majnoni G. Credit Registers: Recent Developments and Open Issues. FSI/World Bank Discussion Forum on Possible Uses of Credit Registers for Measuring Credit Risk, Basel, 2002.
60. Mester L.J. What's the Point of Credit Scoring, 1997// <http://www.phil.frb.org/files/br/brso97lm.pdf>; prisijungimo laikas: 2007-09-15
61. Šimkus G., Mendelevičius M. Lietuvos bankų paskolų pasiskirstymas pagal ekonominę veiklą finansinio stabilumo požiūriu.// Pinigų studijos, Lietuvos bankas, 2006, Nr. 2
62. Slušnytė R. Reitingai susidrumstė.// Verslo žinios, 2007 spalio 12
63. Swaps and Derivatives Association (ISDA), British Bankers' Association (BBA), London Investment Banking Association (LIBA). Managing concentration risk – a review of industry practice. A survey of leading financial institutions. 2006// http://www.isda.org/c_and_a/risk_manage.html; prisijungimo laikas: 2007-11-05
64. Thomas, L. C., Edelman, David B.; Crook, Jonathan N. Credit scoring and its applications. Society for Industrial and Applied Mathematics, Philadelphia. Monographs on mathematical modeling and computation, 2002
65. Valvonis V. Kredito rizikos valdymas banke// Pinigų studijos, Lietuvos bankas, 2004, Nr.4
66. Valvonis V. Kreditų koncentracijos rizikos vertinimas ir valdymas// Ekonomika, 2007, Nr. 77
67. Valvonis V. Naujasis kapitalo susitarimas ir kredito rizikos valdymas: Iššūkis Lietuvos bankams ir bankų priežiūros institucijai: daktaro dis.sant.: soc. mokslai: ekonomika (04SF)/ VU.-V., 2007
68. Valvonis V. Paskolų vertinimas: Tarptautinė ir Lietuvos praktika// Pinigų studijos, Lietuvos bankas, 2003, Nr. 1
69. Valvonis V. Šiuolaikinis kredito rizikos vertinimas banke: Paskolos ir skolininko rizika// Pinigų studijos, Lietuvos bankas, 2006, Nr. 1.
70. Valvonis V. Šiuolaikinis kredito rizikos vertinimas banke: Paskolų portfelio rizika ir ekonominio kapitalo paskirstymas// Pinigų studijos, Lietuvos bankas, 2006, Nr. 2
71. Zelgalve E. Credit Risk Management and Credit Worthiness// Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai, Nr. 14, 2000.

SUMMARY

The purpose of the article is to assess the importance of credit risk to Lithuanian banks, discuss the organisation of credit risk management in banks, the management of stand-alone credit and credit portfolio risk, analyse Lithuanian practices in the classification of loans and making specific provisions, and to put forth ways of improving loan assessment in Lithuania.

One of the most important risks for banks is the credit risk. The main tool of credit risk assessment applied by Lithuanian commercial banks is expert judgement based credit risk assessment. In the assessment of corporate risk, some Lithuanian commercial banks (intending to apply the internal rating based (IRB) approach of the New Capital Accord) apply rating systems basically meeting good practice requirements. The paper presents suggestions on how Lithuanian banks could improve credit risk assessment: if a bank has granted a sufficient amount of loans, it could apply statistical credit assessment methods, namely the scoring model, enabling to assess the borrower's probability of default in quantitative terms. This would allow assessing more promptly and more accurately the credit risk involved, for example, in housing and consumer loans.

The author overlooks portfolio risk management. She explains loan portfolio risk and how it is different from single exposure risk and reviews how Lithuanian banks measure loan portfolio risk, what further steps could be taken to improve portfolio risk management.

Also Author analyses the opportunities of using credit registries for credit risk management, including provision of input data for banks' credit risk valuation models. The data of credit registries can be used not only in credit risk valuation models but in implementing the provisions of the New Capital Accord, assigning ratings for borrowers, evaluating the borrowers' credit risk, etc. as well. The credit registry operating in Lithuania, the loan risk data base (LRDB), is not inferior to other countries' credit registries in its key functions and comprehensiveness of data being accumulated. So LRDB operating in Lithuania can be developed in different areas and to a different extent, especially in the area of credit risk valuation.

The paper analyses the main credit risk related problem- Credit concentration risk too. Credit concentration is defined as possibility for a bank to incur loss relatively (compared to bank's capital, assets or total risk if it possible to estimate the latter) large loss from credit portfolio, so that this loss would endanger normal activity of a bank. It is very important for a bank to identify possible sources of credit concentration, in order to be able to evaluate and manage this risk. One of the most important credit concentration risk management tools is credit risk limits. The paper discusses how limits are to be set and applied.

PRIEDAI

1 priedas

1 lentelė

Lietuvos finansų sistemos struktūra 2002-2006 m.

Šaltinis: Lietuvos Bankas

Lietuvos finansų sistemos struktūra																				
	2002				2003				2004				2005				2006			
	Skaičius	Turtas, mln. Lt	Turtas, proc.	Turtas, proc. nuo BVP	Skaičius	Turtas, mln. Lt	Turtas, proc.	Turtas, proc. nuo BVP	Skaičius	Turtas, mln. Lt	Turtas, proc.	Turtas, proc. nuo BVP	Skaičius	Turtas, mln. Lt	Turtas, proc.	Turtas, proc. nuo BVP	Skaičius	Turtas, mln. Lt	Turtas, proc.	Turtas, proc. nuo BVP
Bankai	14	17221	84,9	33,2	13	22031	83,4	38,8	12	29151	82,4	46,7	12	44849	83,4	63,2	11	58903	81,7	72,2
Bankai, išskyrus užsienio šalių skyrius	10	15940	78,6	30,7	10	20116	76,1	35,4	10	26302	74,3	42,1	10	40661	75,7	57,3	9	54644	75,8	67,0
Užsienio šalių bankų skyriai	4	1281	6,3	2,5	3	1915	7,2	3,4	2	2849	8,0	4,6	2	4188	7,8	5,9	2	4258	5,9	5,2
Kredito unijos	53	70	0,3	0,1	57	123	0,5	0,2	61	185	0,5	0,3	64	301	0,6	0,4	66	462	0,6	0,6
Centrinė kredito unija	1	6	0,0	0,0	1	32	0,1	0,1	1	45	0,1	0,1	1	79	0,1	0,1	1	110	0,2	0,1
Lizingo bendrovės	9	1748	8,6	3,4	12	2697	10,2	4,7	11	3887	11,0	6,2	12	5320	9,9	7,5	12	7481	10,4	9,2
Draudimo rinka	31	1176	5,8	2,3	28	1410	5,3	2,5	28	1685	4,8	2,7	24	2047	3,8	2,9	22	2468	3,4	3,0
Gyvybės draudimo bendrovės	9	267	1,3	0,5	9	400	1,5	0,7	9	595	1,7	1,0	8	814	1,5	1,1	7	1059	1,5	1,3
Negyvybės draudimo bendrovės	22	909	4,5	1,7	19	1010	3,8	1,8	19	1090	3,1	1,7	16	1233	2,3	1,7	15	1409	2,0	1,7
Kapitalo rinkos dalyviai	39	63	0,3	0,1	31	136	0,5	0,2	41	305	0,9	0,5	70	710	1,3	1,0	98	1648	2,3	2,0
Finansų maklerio įmonės	21	61	0,3	0,1	18	69	0,3	0,1	16	78	0,2	0,1	13	109	0,2	0,2	12	156	0,2	0,2
Valdymo įmonės	2 n.d.	-	-	-	5	21	0,1	0,04	9	25	0,1	0,04	9	29	0,1	0,04	12	54	0,1	0,1
Investicinės kintamojo kapitalo	1	1	0,0	0,0	1	12	0,0	0,0	1	38	0,1	0,1	1	56	0,1	0,1	1	34	0,0	0,0
Investiciniai fondai	0	0	-	-	0	0	-	-	9	122	0,3	0,2	18	342	0,6	0,5	27	789	1,1	1,0
Užsienio kolektyvinio investavimo subjektai	4 n.d.	-	-	-	4	34	0,1	0,1	6	42	0,1	0,1	29	174	0,3	0,2	46	614	0,9	0,8
Kontroliuojančios investicinės bendrovės	11 n.d.	-	-	-	3 n.d.	-	-	-	0	0	-	-	0	-	-	-	-	-	-	-
Pensijų fondai	-	-	-	-	26	0	0,0	0,0	36	138	0,4	0,2	36	442,59	0,8	0,6	36	979	1,4	1,2
II pakopos pensijų fondai	-	-	-	-	26	0	0,0	0	30	127,4	0,4	0,2	30	406,12	0,8	0,6	30	905	1,3	1,1
III pakopos pensijų fondai	-	-	-	-	-	-	-	-	6	10,6	0,0	0,0	6	36,47	0,1	0,1	6	74	0,1	0,1
Finansų sistema	147	20283	100,0	39,0	168	26429	100,0	46,6	190	35396	100,0	56,7	219	53747	100,0	75,7	246	72050	100,0	88,4
Vertybinių popierių biržos kapitalizacija	-	7580	-	14,6	-	12917	-	22,8	-	19634	-	31,4	-	28207	-	39,7	-	29925	-	32,6
Listinguojamos akcijos	-	4812	-	9,3	-	9607	-	16,9	-	16417	-	26,3	-	23953	-	33,7	-	26605	-	32,6
Listinguojami skolos vertybiniai popieriai	-	2768	-	5,3	-	3310	-	5,8	-	3216	-	5,2	-	4254	-	6,0	-	3320	-	0,0

KREDITO REITINGŲ REIKŠMĖS

2 lentelė

Kredito reitingų reikšmės

Moody's	Standard&Poor's	Fitch Ratings	Apibūdinimas	
Aaa	AAA	AAA	Aukščiausias saugumo lygis	
Aa1	AA+	AA+	Aukštas saugumo lygis	
Aa2	AA	AA		
Aa3	AA-	AA-		
A1	A+	A+	Aukštesnis investicinis reitingas	
A2	A	A		
A3	A-	A-		
Baa1	BBB+	BBB+	Žemesnis investicinis reitingas	
Baa2	BBB	BBB		
Baa3	BBB-	BBB-		
Ba1	BB+	BB+	Neinvesticinis (spekuliacinis) reitingas	
Ba2				BB
Ba3				BB-
B1	B+	B+	Labai spekuliacinis reitingas	
B2	B	B		
B3	B-	B-		
Caa1	CCC+	CCC	Bloga būklė	
Caa2	CCC	-		
Caa3	CCC-	-		
Ca	CC	CC	Ypač spekuliacinis reitingas	
C	C	C	Galimas įsipareigojimų nevykdymas	
-	-	DDD	Įsipareigojimų nevykdymas	
-	-	DD		
-	D	D		

LIETUVOS BANKŲ REITINGAVIMAS

3 lentelė

Lietuvos bankų reitingai

Ilgalaikio skolinimosi reitingas /perspektyva	Trumpalaikio skolinimosi reitingas	Individualus reitingas
AB DnB NORD bankas		
A / Stabili	F1	C/D
A / Stabili	F1	D
A- / Teigiama	F2	D
AB Bankas Hansabankas		
A	F-1	B/C
A-	F-1	B/C
A-	F-2	C
AB Bankas Snoras		
BB-	B	
AB SEB Vilniaus Bankas		
AAA/ teigiama	F1+	
AA+/stabili	F1	
AA/neigiama	F2	
AA-	F3	
A+		

Šaltinis: Bankų duomenys, sudaryta autoriaus.

**FINANSINIAI SANTYKINIAI RODIKLIAI
IR JŲ SVARBA**

4 lentelė

Finansinių santykinų rodiklių svarba kredito rizikos vertinime

Finansinis rodiklis	Bankų, nurodžiusių šį rodiklį kaip vieną svarbiausių, skaičius
EBITDA/Pardavimai	1
EBIT/Pardavimai	1
Grynasis pelningumas	9
Bendrasis pelningumas	6
Veiklos pelningumas	3
Grynasis pelnas/turtas	2
Akcinis kapitalas/turtas	9
Įsipareigojimai/ savininkų nuosavybė	8
ROI (investicijų grąža)	4
EBDA/grynasis isiskolinimas	1
Mokėtinos sumos/akcininkų nuosavybė	1
Bendrojo padengimo koeficientas	5
Grynasis apyvartinis kapitalas/ turtas	1
Atsargų apyvartumas	3
Gautinų sumų apyvartumas	2
Mokėtinų sumų apyvartumas	2
Mokėtinos sumos/ pinigų srautai	1
Skolų grąžinimo rodiklis	1

Šaltinis: sudarytas autorės

**BANKO KAPITALO PAKANKAMUMO
REGULIAVIMAS**

5 lentelė

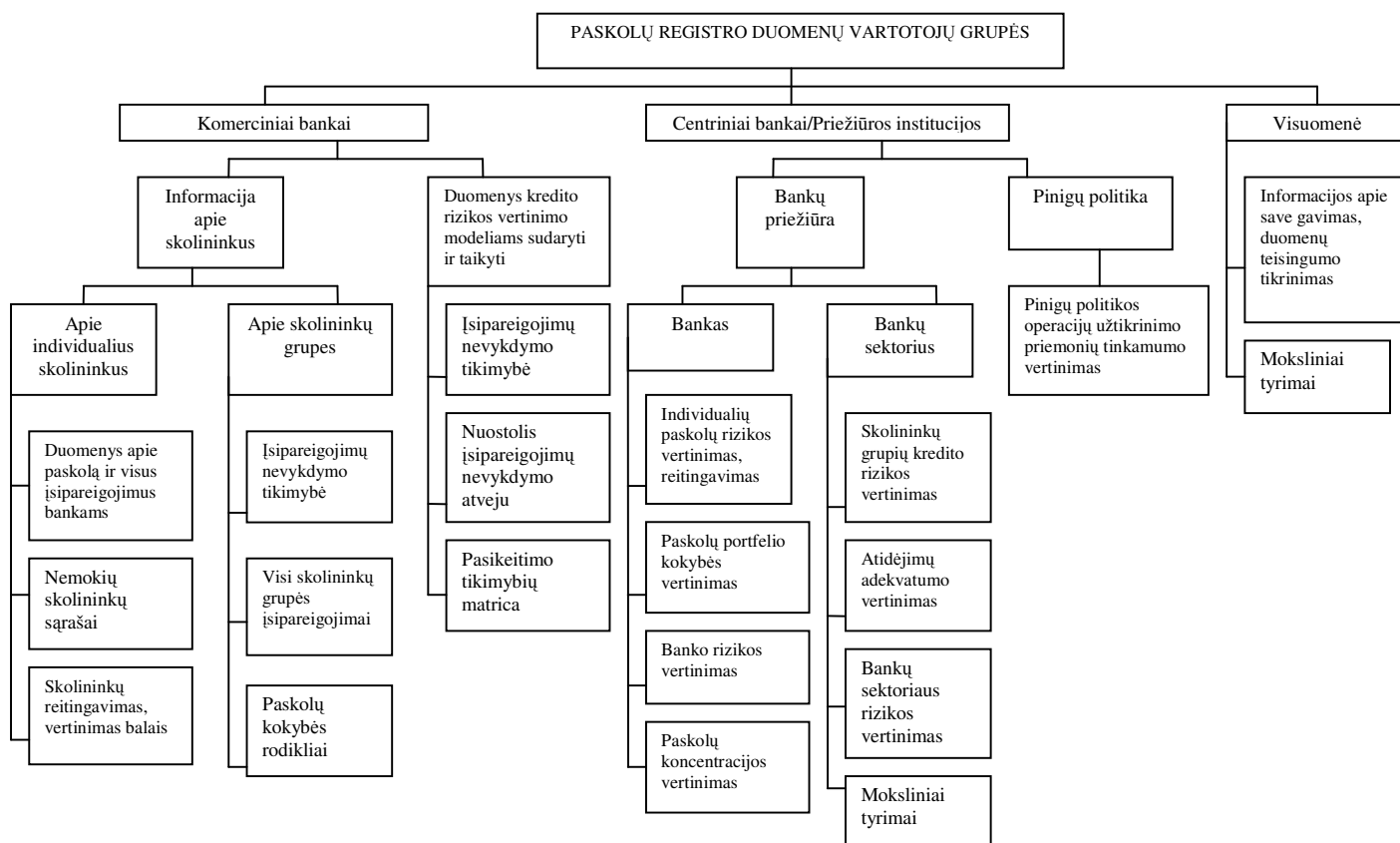
Banko reguliacinio kapitalo apibrėžimų palyginimas

Lietuvos banko kapitalo pakankamumo taisyklės su vėlesnėmis pataisomis	Bazelio susitarimas su vėlesnėmis pataisomis	ES direktyva 89/299/EEC su vėlesnėmis pataisomis
I lygio kapitalas		
1. Įregistruoto akcinio kapitalo nominalioji vertė (išleistos ir visiškai apmokėtos paprastosios akcijos ir privilegijuotosios akcijos be kaupiamojo diddivendo)		
2. Esminis skirtumas		
3. Atsargos kapitalas	3. Kiti atskleisti rezervai (bendrosios banko rizikos ir pan.)	3. Kiti rezervai: privalomasis, bendrosios banko rizikos ir pan.
4. Praėjusių metų nepaskirstytasis pelnas arba nuostolis	4. Nepaskirstytasis pelnas arba nuostolis	4. Patvirtintas nepaskirstytasis pelnas arba nuostolis
Atimti		
1. Supirktos savo akcijos		
2. Nematerialusis turtas		
3. Einamųjų metų nuostolis		3. Reikšmingas einamųjų metų nuostolis
II lygio kapitalas		
1. Apribotas skirstomasis pelnas		
2. Bendrosios paskirties rezervai paskolų	nuostoliams atlyginti	
3. Įgalaikio turto perkainojimo rezervas	2. Įgalaikio turto ir vertybinių popierių perkainojimo rezervas	
4. Einamųjų metų nepaskirstytas pelnas		
5. Privilegijuotosios akcijos su kaupiamuoju dividendu	3. Hibridiniai nuosavybės (skolos) vertybiniai popieriai	3. Kitos subordinuotos, finansinės priemonės, turinčios tam tikrų apribojimų
6. Subordinuotos paskolos, minimalus terminas - 5 metai.	4. Subordinuotos paskolos ir terminuotos privilegijuotosios akcijos (minimalus terminas - 5 metai)	
7. Kiti banko įstatuose numatyti kapitalai ir fondai	5. Neatskleisti rezervai (atskirai neparodomi banko balanse)	5. Kiti vidaus apskaitoje parodyti bei priežiūros institucijai žinomi rezervai.
III lygio kapitalas		
	Trumpalaikės (ne trumpesnės kaip 2 metų) subordinuotos paskolos prekybos pozicijai paremti	

Šaltinis: Kropas S., Čiapas L. ir kiti. Bankų finansų valdymas. Vilnius, 1998

PASKOLŲ REGISTRO DUOMENŲ NAUDOJIMO SCHEMA

1. pav. Paskolų registro duomenų naudojimas

Šaltinis: I.Kamienas, V. Valvonis, 2004

BANKŲ SUTEIKTOS PASKOLOS PAGAL SVARBIAUSIAS EKONOMINĖS VEIKLOS RŪŠIS

6 lentelė

**Bankų suteiktos paskolos pagal svarbiausias ekonominės veiklos rūšis
2005 m. I ketv. – 2007 m. II ketv.**

	<i>procentais</i>									
	2005 m. I Q	2005 m. II Q	2005 m. III Q	2005 m. IV Q	2006 m. I Q	2006 m. II Q	2006 m. III Q	2006 m. IV Q	2007 m. I Q	2007 m. II Q
Žemės ūkis, medžioklė, miškininkystė	1,85	2,12	2,45	2,03	1,94	1,74	2,06	1,91	1,74	1,71
Žuvininkystė	0,12	0,12	0,22	0,09	0,08	0,05	0,05	0,05	0,04	0,03
Kasyba ir karjerų eksploatavimas	0,22	0,23	0,21	0,15	0,11	0,12	0,13	0,1	0,1	0,09
Apdirbamoji pramonė	18,62	18,03	16,83	15,18	13,78	12,95	12,96	11,94	11,36	10,61
Elektros, dujų ir vandens tiekimas	6,06	5,22	4,68	4,16	3,38	2,68	2,65	2,53	2,2	2,07
Statyba	3,34	4,09	4,4	3,92	4,28	5,37	5,95	5,74	5,46	5,2
Didmeninė ir mažmeninė prekyba; automobilių, motociklų remontas, asmeninių ir buitinių daiktų taisyimas	17,27	16,31	15,27	12,97	12,84	12,34	13,22	12,76	12,39	11
Viešbučiai ir restoranai	1,64	1,68	1,64	1,53	1,75	1,67	1,63	1,59	1,52	1,53
Transportas, sandėliavimas ir ryšiai	2,61	2,62	2,95	2,56	2,89	2,56	2,71	2,52	2,58	2,54
Finansinis tarpininkavimas	11,43	11,05	10,28	14,61	13,5	13,14	7,36	7,3	7,06	6,68
Nekilnojamasis turtas, nuoma ir kita verslo veikla	11,05	11,07	12,38	12,47	13,57	13,61	13,82	14,46	14,81	15,31
Viešasis valdymas ir gynyba; privalomasis socialinis draudimas	2,25	2,06	1,68	3,31	1,32	1,15	1,22	1,45	1,29	1,65
Švietimas	0,07	0,07	0,06	0,05	0,04	0,04	0,04	0,03	0,02	0,02
Sveikatos priežiūra ir socialinis darbas	0,77	0,65	0,61	0,49	0,45	0,41	0,35	0,31	0,27	0,28
Kita komunalinė, socialinė ir asmeninė aptarnavimo veikla	0,9	0,92	0,91	0,74	0,74	0,78	0,9	0,9	0,9	0,9
Kitos ekonominės veiklos rūšys	0	0,05	0,05	0	0	0	-	0	0	-
Paskolos, nepriskirtos ekonominei veiklai	21,78	23,72	25,38	25,75	29,33	31,41	34,94	36,41	38,25	40,37

Šaltinis: LB duomenys

BANKŲ APKLAUSOS REZULTATAI

7 lentelė

Kredito rizikos valdymo organizavimas Lietuvos bankuose

Tyrimo objektas	Respondentų skaičius	
	Taip	Ne
Kredito rizika valdoma banko grupės mastu	6	0
Kredito rizika valdoma atsižvelgiant į kitų rūšių riziką	3	3
Bankas turi numatęs kredito rizikos valdymo strategiją	2	4
Valdyba atlieka jai būdingas kredito rizikos valdymo funkcijas	2	4
Kredito politika:		
kiekvienos reikšmingos kreditavimo srities politika	1	5
viena bendra kredito politika	4	2
Kredito politikos dokumentą patvirtino:		
valdyba	4	2
stebėtojų taryba	1	5
Kredito politikos dokumentas reguliariai peržiūrimas	4	1
Įsteigtas rizikos (kredito rizikos) valdymo komitetas	1	5
Įsteigtas paskolų komitetas	6	0
Įsteigtas aktyvų ir pasyvų valdymo komitetas	4	2
Veikia rizikos valdymo struktūrinis padalinys	6	0
Rizikos valdymo struktūriniam padaliniui suteikta teisė:		
rekomenduoti tam tikrais atvejais nesuteikti paskolų	4	2
rekomenduoti pertvarkyti jau suteiktas paskolas	3	3
Įdiegta kredito politikos, kredito rizikos valdymo priemonių ir procedūrų išimčių stebėjimo, registravimo ir vertinimo sistema	2	4
Vidaus auditoriai vertina kredito rizikos valdymą banke	6	0
Visuomenei atskleidžiama papildoma informacija apie kredito rizikos valdymą	1	5
Kredito rizikos valdymas perduodamas trečiajai šaliai	0	6
Kredito rizikos valdymo kultūrą bankas vertina:		
puikiai	1	5
gerai	4	2
vidutiniškai	1	5
prastai	0	0
labai blogai	0	0
neturi nuomonės	0	0

Šaltinis: Valvonis V., 2004

8 lentelė**Pavienių kreditų rizikos valdymas Lietuvos bankuose**

Tyrimo objektas	Respondentų skaičius	
	TAIP	NE
Banko dokumentuose išsamiai aprašytas kreditų suteikimo procesas	6	0
Savita tarpusavyje susijusių skolininkų vertinimo tvarka	3	3
Kreditus teikiančių darbuotojų materialus skatinimas	6	0
Naujų paslaugų, susijusių su kredito rizika, išankstinis įvertinimas	6	0
Centralizuotas kredito rizikos valdymas	5	1
Pavienių kreditų rizikos vertinimo metodai:		
- ekspertiniai	3	3
- statistiniai	0	6
- mišrūs	3	3
Įvertinamas pavienių skolininkų kredito rizikos vertinimo metodų patikimumas	4	2
Savita kreditų gražinimo užtikrinimo priemonių vertinimo, stebėjimo metodika	6	0
Savita šalies rizikos valdymo metodika	4	2
Šalies rizikos limitų sistema	6	0

Šaltinis: Valvonis V., 2004

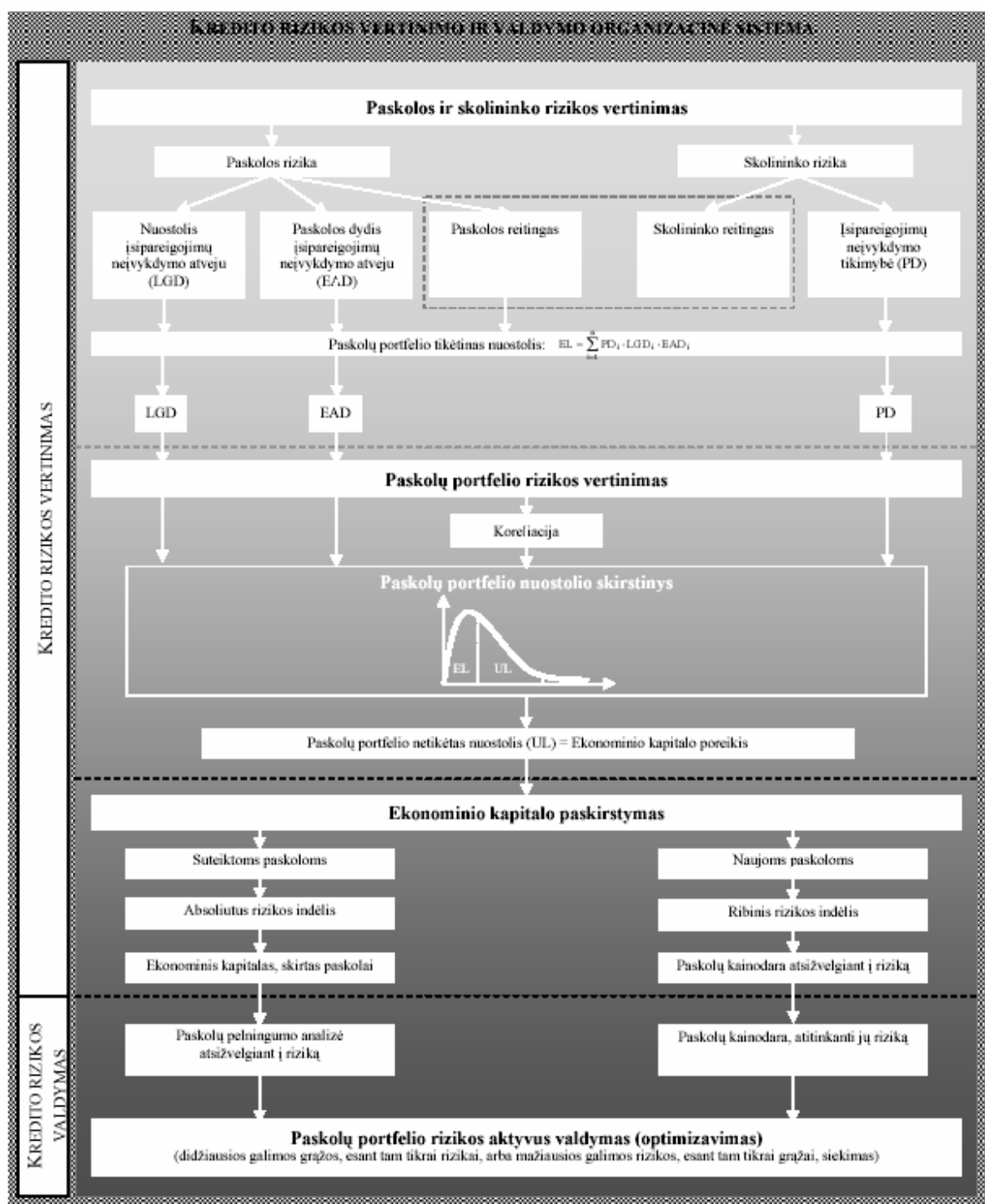
9 lentelė**Kreditų portfelio rizikos valdymas Lietuvos bankuose**

Tyrimo objektas	Respondentų skaičius	
	TAIP	NE
Kreditų portfelio rizikos valdymo strategija:		
- pasyvi	4	2
- aktyvi	2	4
Taikomas matematinis kreditų portfelio rizikos vertinimo modelis	2	4
Taikomi kredito rizikos limitai	6	0
Atliekamas testavimas nepalankiomis sąlygomis savo iniciatyva	5	1
Naudojamas vidinis kapitalo paskirstymo modelis	1	5

Šaltinis: Valvonis V., 2004

KREDITO RIZIKOS VERTINIMAS IR VALDYMAS BANKE

2 pav. Kredito rizikos vertinimo ir valdymo banke modelis

Šaltinis: Valvonis V., 2007